

St. II. 3196.

1888. MÁJUS.

XII. ÉVFOLYAM.

V. FÜZET.

EGYETEMES
PHILOLOGIAI KÖZLÖNY.

A M. T. AKADÉMIA NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK ÉS
A BUDAPESTI PHILOLOGIAI TÁRSASÁG VÁLASZTMÁNYÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTIK

HEINRICH GUSZTÁV, P. THEWREWK EMIL, ÁBEL JENŐ.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDAJA

1888

TARTALOM.

Berghoffer József. Az olasz nyelv germán elemei.

Némethy Géza. Ad Ennii Annales.

Lázár Béla. Simai Kristóf és a Házi Orvosság.

Hittrich Ödön. Leo Magister Anakreontikáihoz.

HAZAI IRODALOM: Felsmann J., Német grammatika. **Timár Pál.** — Zsigmondy Béla, Volapük nyelvtan, **Pozder Károly.** — Petz Gedeon, Grimm törvénye, **Heinrich Gusztáv.** — Panyák Ede, A magyar középiskolák programjai 1850—1885. **Heinrich G.**

PHILOLOGIAI PROGRAMMOK: 21. Kíáltossy J., A római fiúk neveltetése, **Fináczy Ernő.** — 22. Szerenese M., A classicai képzés fontossága. — 23. Zólyomi Simon, Római classicusok a gymnasiumban. — 24. Friml Aladár, A latin nyelv módszeres tanítása. — 25. Schambach Gyula, A latin nyelvi kezdő tanítás. — 26. Geréb József, Simon csele Vergilius Aeneisében. — 27. Zindl Béla, Az ó-classicus tanulmányok értékesítése. **Gyomlay Gyula.** — 28. Farkas József, Uticai Cato élete és jellemrajza. **Ziehen Gyula.**

VEGYESEK. Martialis II, 17 és V, 24. — Philologiai Társaság.

Közlönyünk legközelebbi (kettős) füzete, mely az 1887-iki könyvészetet tartalmazza, június első hetében jelen meg.

Az Egyetemes Philologiai Közlöny a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából és támogatásával jelen ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztőség felelős.

Az Egyetemes Philologiai Közlöny tíz havi füzetben, minden hónap (augusztus és szeptember kivételével) 1-én, évi 40 ívnyi terjedelemben jelen meg.

Előfizetési ára: Egész évre 6 frt, fél évre 3 frt. Egyes füzetek ára 60 kr., a kettős füzeteké 1 frt 20 kr.

Az előfizetési penzek, a Budapesti Philologiai Társaság tagdíjai, ezen társaság okleveleinek kiállítási árai, valamint a Közlöny meg nem kapott füzeteinek megküldésére vonatkozó reclamatiók, a lakásváltoztatások bejelentései, szöveg mindenemű a Közlöny szétküldésére vonatkozó közlemények a Budapesti Philologiai Társaság pénztárnokához, Cserhalmi Samu-hoz Budapest, vár, országház-utca 9. sz. küldendők.

AZ OLASZ NYELV GERMÁN ELEMEI.

Jelen értekezés azon nyomokat akarja feltüntetni, melyeket a nyugati és keleti gótok, a longobardok és a németek egymást követő uralma az olasz nyelv szókincsében hátrahagyott.

Diez etymologiai szótárának idevágó czikkeiből ugyan már kellő tájékozást szerezhetünk e tekintetben is, de talán nem érdekeljük a szerénytelenség vádját, ha azt merjük hinni, hogy a kérdés iránt érdeklődő többet fog találni az «Etymologisches Wörterbuch» erre vonatkozó czikkeinél, mert a román philologia nagy mesterének nem egy szövegtétele tetemes módosulást szenvedett, a mennyiben tekintettel voltam a Caix elérte eredményekre is, ki ama páratlan szorgalommal és készültséggel, melylyel az olasz nyelv etymologiai szótárának megírásához hozzáfogott, nem ritkán oly helyeken is világosságot terjesztett, hová maga Diez a régibb emlékek hézagossága és a nyelvjárások elégtelen számbavétele miatt világító fáklyájával el nem juthatott.

Hogy mikor került a tárgyalandó germán elemek nagy része az olasz nyelvbe, az ismeretes mindazok előtt, kik habár csak futó pillantást is vetettek ama történeti eseményekre, melyek a népvándorlás kezdete és az 1000-ik év között követték egymást a világ nagy színpadán. Ez nem zárja ki azonban koránsem annak lehetőségét, hogy a későbbi korszakokban egyik vagy másik germán, különösen pedig német szó főleg a német nemzetiségű római császárok olaszországi hadjáratai idejében ne jutott volna az olasz nyelv szókincsébe. A fönjelzett időszakkal tehát csak azt hangsúlyozzuk, hogy a germán elemek túlnyomó része egy aránylag távolabb fekvő korban nyomult az olaszországba, mert máskülönben aligha magyarázhatnók meg azon tényt, hogy 300-ra rüg azon germán elemek száma, melyek az oláh nyelv kivételével minden román nyelvben közösek.

. Fontos kérdés továbbá az is, hogy a nagy germán nyelvcsalád mely tagjai voltak a kölcsönadó nyelvek. A történelem segítségével azt felelhetjük, hogy a legrégebb germán elemek a keleti és nyugati gótok itáliai tartózkodására vezetendők vissza, míg az újabbak a longobardok uralmában lelik magyarázatukat, mert e nép valamennyi germán törzs közül legtovább időzött olasz földön.

A mi pedig a későbbi korból való szavakat illeti, mindenki könnyen láthatja, hogy az ugynevezett felnémet nyelv volt az, melynek a kölcsönadásban a főszerep jutott.

Az olasznyelvbéli német elemek felületes vizsgálata is elégséges, hogy meggyőződjünk arról, miszerint a felnémetiségből vagy legalább annak révén az olaszságba került szavak alkotják a túlnyomó részt. Ehhez még az is számba veendő, hogy a német philologia eredményei értelmében a longobardok nyelve sem egyéb a felnémetseg egy nyelvjárásánál, mely a bajor dialektushoz nagyon közel áll.

Félreértések kikerülése céljából meg kell jegyeznünk, hogy csak oly szavakat vettünk fel a jelen gyűjteménybe, melyek az irodalmi olaszságban használatosak; minden a dologhoz tudó elképzelheti, hogy készletünk sokkal nagyobb lehetne, ha a nyelvjárásokat, különösen az északi tájszólásokat is kutatásaink körébe vontuk volna.

A különböző fogalmi kategóriák szerint az olasz nyelv germán elemei a következő csoportokba foglalhatók, melyek azonban nem ölelik fel az összes germán eredetű szókincset, mert ennek nagy része vajmi nehezen illeszthető be az egyik vagy másik fogalmi csoport keretébe.

Háború, fegyverek, hűbérrendszer, lovagság, intézmények, törvények. Accia, alabarda, araldo, arcobugio, battifredo, bertesca, borgo, bove, brandistocco, brando, dardo, elmo, elsa, eribanno, framea, freccia, gonfalone, gualdana, guerra, lanzicheneco, roba, sacco-manno, scherma, schiniera, sciarra, sprone, staffa, stocco, stormo, strale, targa, tregua, usbergo.

Állatok. Aghirone (airone), aringa, biscia, bracco, gazza, guaragno, gufo, stambecco, stoccafisso, storione, taccola, sparviere, zecca.

Növények. Beccabungia, guado, muffo.

Péznemek és mértékek. Alna, bezzi, ferlino, lasto, riga, scellino, schiera, spanna, sterlina.

Emberék és állatok testrészei. Ciuffo, guancia, magone, milza, nocca, scaglia, schiena, stinco, tetta, zanna.

Eszközök, bútorok, szerszámok. Anappo, aspo, banco, bara, bicchiere, cazza, faldistorio, federa, greppia, latta, lesina, randello, rocca, scaffale, scatola, scotola, scranna, spola, spranga, squilla, stanga, stecco, stia, tovaglia, trampoli, trappola, truogo, zaffo, zaino.

Színek. Bianco, biavo, bruno, falbo, giallo, grigio.

Hajózás, tengerészet. Babordo, batto, battello, bompresso, bordo, chiglia, diga, duna, orca (urca), orza, rada, schifo, scotta, tribordo.

Ételek. Fiadone, solcio, zuppa.

Lakás. Albergo, giardino, stalla, stallo, stamberg, stufa, stucco.

Ruházat. Benda, cuffia, drappo, fodero, gherone, guanto, nastro, scarpa, sciarpa, stoffa, tocca.

Betegségek és testi fogyatkozások. Crampo, fignolo, guercio, guidalesco, ranco, scorbuto.

Ethnographikus kifejezések. Alemanno, franco, inglese, tedesco.

A nyelvtani kategoriák szerint annál kevésbé kell osztályoznunk szavainkat, mert általánosan ismert dolog, hogy bármilyen nyelv kölcsönszavai nagyobbára főnevek, míg a tulajdonságszók és igék határozott kisebbségben vannak.

Addobbare 'fölszerelni' az ószk. *dubba* és az angzs. *dubban*-nak köszöni eredetét, a mely igék ugyanis 'vikt megütni' jelentéssel voltak használatosak. Ebből fejlődött később a 'vikt lovaggá ütni' értelem, a mint ez az angzs. *dubban to riddere* szólásmódból kétségtelenül kitünik, mely a német *zum Ritter schlagen*-nak szakasztott mása.

A középkor folyamában a lovagias ünnepélyekre és tornajátékokra való előkészületet és fölszerelést jelentette, miből végre a sűrű használat a fölszerelésnek általános értelmét levonta.

Aggrappare 'megragadni'. — Alakjánál és jelentésénél fogva egyaránt a gót *greipan* (v. ő. ófn *grifan*, ufn. *greifen*) igére utal.

Inkább az ófn. mintsem a gót alakból magyarázódik a közölasz *grinfe* 'karom', 'köröm' szó, melyben ha tekintetbe vesszük a tájszólásos *griffie* alakot, az *f*-et megelőző *n* csak utólagos nasalis betoldásnak bizonyul.

Agguettare 'adtexere'; — ófn. *wifan* azonos jelentéssel.

Aghirone, *airone* 'gém' — ófn. *heigir*, *heigro*.

A-izzare ad-izzare helyett, 'felbujtogatni, felingerelni'. — ufn. *hetzen*, an. *hitsen* azonos jelentéssel.

Alabarda 'alabárd', kfn. *helmbarte*. Ha ezen középelnémet összetélt alkotó részeire (*helm* és *barte*) bontjuk, megtudjuk azonnal a szó eredeti jelentését, mely 'a sisak betörésére szolgáló bárd'-val fordítható.

Albergo, albergare 'szállás, tanya'; 'valahol megszállni, tanyázni'. — ófn. *heriberga*, mely, a mint az összetétel első részéből kitűnik, eredetileg a hadseregnek szállásait és tanyáit jelentette.

Alleppare tájsz. **allippare** 'megszökni'. — ószk. *sléppa*, angsz. *slipan*, ang. *slip*, ufn. *schliffen*.

Az *s* kiesésére ezen tanulmány folyamában még több példával fogunk találkozni.

Almuzia. E szón az olaszok a kanonok ruházatának a fejet befödő részét értik. — ufn. *Mütze*, holl. *mutse*. Az *al* szótag nagy valószínűséggel arab származású olasz szók kezdő szótagjának analogiáján alapszik.

Alna, auna, alla, öl'. — gót *aleina*, ófn. *elina*, ufn. *Elle*. A hanyatló latinságban sűrűen használt *alena* alak még jobban tükrözi az ófn. *elina*-t, sőt annak egy régibb phasisát tünteti fel, melyben ugyanis a második szótag *i*-je még nem módosította az első szótag eredeti *a* hangzóját.

Anappo, nappo 'csésze'. — ófn. *hnappf* vagy még helyesebben egy gyanítható **hnapp* alakból.

Araldo 'hírmondó'. — A klat. *haraldus, heraldus* szóból, melynek az ófn-ben bizonyára **harjowalt* felelt meg. A **harjowalt* feladata a csatára való felszólításban, a béke megkötése alkalmával az alkudozások közvetítésében, béke idején pedig a fejedelmek és városi elöljárók akaratának kihirdetésében állott. Ezen tisztség neve különben a középkorban a tulajdonnév szerepét is viselte. Így p. o. a S. Pietro di Palazzolo-ról címzett kolostornak 754-ben kelt alapítványlevelében a tanúk között egy Pertualdus nevezetű is előfordul. ki *Arioldus* fiának vallja magát.

Arcobugio, archibugio, archibuso, 'puska'. — Megjegyezzük, hogy akárhány szótáríró az olasz *arco* 'nyíl' és *bugio* 'lyuk' szókból származtatja a szóban forgó főnevet. De ha számba vesszük az ófrz. *harquebuse* és a wallón *harkibuse* átmeneti alakokat, könnyen rábuknunk a holl. *haakbus* és ufn. *Hackenbüchse* összetételekre, melyek azonnal a helyes útra terelnek bennünket. A jelen cikk élén álló három olasz szó tehát, noha németben az *Arkebuse* és *Arkebusier* szavakat nemzették, mégis germán, még pedig hollandi, vagy egyáltalán alnémet eredetűek.

Nem tagadhatni azonban, hogy az olasz nyelvbe való átszármazásuk alkalmával tevékeny volt a népnek ama mindent a saját nemzeti szókincséből magyarázni akaró szelleme, mely a nép-etymológiákat alkotta. A holl. *haak* (v. ö. ufn. *Hacke*) ily módon az *archi* vagy a még világosabb jelentésű *arco* alakot öltötte; már a *buso*, *bugio* kevésbé kielégítő értelmet nyújt a jelölt tárgy mivoltának megmagyarázására. De ezen nincs mit csodálkoznunk, mert a nép-etymologia teljesen beéri azzal, ha valamely idegen szónak egyik vagy másik részét úgy a hogy átfordítja vagy néha inkább átferdíti saját nyelvére. Valamely összetétel második részénél pedig gyakran már épenséggel nem törődik a jelentéssel és megelégszik, ha az idegenszerű hangalak nemzetiesebb színt ölt.

Ardire, ardito ,merészelni, merész'. — Az ófn. *harti* ,kemény, erős, derék' melléknévekből és ugyancsak az ófn. *hartjan* ,megerősíteni' igéből.

Hogy a latin *ardere* igétől való leszámaztatásra gondolnunk sem szabad, azt legjobban bizonyítja a franczia *hardir* hehezetes *h*-ja.

Aringa ,hering'. — ófn. *harinc*, angzs. *hering*.

Aringa, aringo, arringa, arringo. Keressük fel e szót és változatait mindenek előtt egy megbízható olasz szótárban, hogy különböző jelentéseivel tisztába jöhessünk. Fanfani szótárában a következőket találjuk: „1. giostra, gara, cemento; 2. spazio dove si corre giostrando; 3. torneo; 4. luogo dove si favella orando; 5. l'orazione medesima e pubblico ragionamento“. Szemmel tartva az imént idézett jelentéseket és számba véve a frcz. *harangue* hehezetes *h*-ját: az ófn. *hrinc*, ufn. *Ring* ,gyűrű' leginkább mutatkozik alkalmasnak az olasz szónak belőle való magyarázására.

A ,kör', gyűrű, népgyűlés helye' jelentésekből nehézség nélkül folynak az olasz szónak összes functiói.

Arpa (v. ö. a franczia *harpe*-ot hehezetes *h*-val) ,hárfa'. — ófn. *harpha*, ószk. *harpa*, ufn. *Harfe*. Venantius Fortunatus, ki legelőször említi e szót, azt barbár hangszernek mondja: „Romanus lyra, plaudat tibi Barbarus harpa“. Aligha csalódunk, ha az *arpicare*, *inerpicare*, *arpione* szavakban ugyancsak az ószk. *harpa* tövét gyanítjuk; a hárfa horgas alakja ugyanis könnyen vezethetett a fönnidézett szavak jelentéseire.

Arrabattarsi ,fáradozni, nagy ügygyel-bajjal munkálkodni'. — ófn. *arapeitōn*, *arapeitan*, mely értelmét tekintve nem felel meg egészen az ufn. *arbeiten* igének, a mennyiben az előbbi fáradtsággal járó, bajos munkát jelent, és így tehát az ófn. és ufn. alak közt ugyanazon jelentésbeli különbség mutatkozik, a milyen az olasz *travagliare* és a franczia *travailler* között észlelhető.

Ascaro, aschero ,erős, forró vágy'. — ószk. *aeskia* ,desiderare'; angsz. *ascjan* ,poscere'; ang. *to ask* ,kérni, tudakozódni, követelni'; ófn. *eiska* ,kivánság'.

Aspo ,motola'. — ófn. *haspo*, ufn. *Haspel*.

Babordo ,a hajónak baloldali része a hajó farától tekintve'. — ufn. *Backbord* a. j. (v. ö. ang. *back* ,hát').

Bagattello ,egy bizonyos kocsifaj'. — ufn. *Wagen*. A német *w*-nek olasz *b*-vé való változása ép oly gyakori, mint a német *w*-nek magyar *b*-be való átmenete.

Bagordo, bigordo ,oly támadó fegyver, melylyel két fegyveres csapat szokott egymással harcra kelni'; ,dózsolás, dorbézolás'. — kfn. *búhurt*, mely a német lovagias költészetben két fegyveres csapat összehütközését jelentette, miből később az ,ünnepélyt rendezés', ,zajt csapás', ,lakmározás, dózsolás' értelme fejlődött. Az összetétel második részét, a *hurt* szót némelyek a *hurten* ,lökni' igéből magyarálták, míg mások, élükön Diez, az ófn. *hurt*, ufn. *Hürde* főnévből származtatják. Az olasz és német szó első tagjának eredetét még eddig nem sikerült kellőképen tisztázni.

Baldo ,bátor'; ez a fogalom az olasz közhasználatban néha a hetykeségével is egyesül. — gót *balths, mely a *balthaba* igehatározóból biztosan következtethető; ófn. *bald* ,bátor, merész, elbizakodott'. A mai német igehatározó *bald* nem egyéb, mint az ófn. *bald*, gót *balths-nak jelentésében megváltozott ufn. képviselője.

Banco, panca ,pad'. — ófn. *banch*, kfn. *banc*, ufn. *Bank*. A media és tenuis bekezdésű alakoknak egyaránt elterjedt használata határozottan felnémet eredetre vall.

Banda ,oldal, rész, vlmnk hosszúkás darabja (különösen a posztóé); banda, csapat'. — Szavunk különböző jelentései könnyű szerrel levezethetők a gót *bandi*, ófn. *band*, ufn. *Band* ,szalag' értelméből. Ugyancsak e szónak származéka az olasz *bandiera*. Paulus Diaconus a Longobardok történetében azt mondja: „vexillum, quod *bandum* appellant.“

Bando ,határozat, törvény, rendelet, számkivetés'; 'bandire, ,kihirdetni, számfüzni'. — A gót *bandwjan*, *bandjan* igéből, mely *bandwa*-jel' főnév származéka és így voltaképpen a megjelölés tényét jelenti, a miből nagyon könnyen fejlődhetett a számkivetés, a megfőtázás értelme.

Bara ,ravatal', — ófn. *bära*, mely az ófn. *berän*, gót *bairan* ,vinni' ígére megye vissza.

Bargello ,rendőrfőnök' (különösen a régi florenczi köztársaság szervezetében), — klat. *barigildus*, melynek germán eredete kétségtelen ugyan, de mely eddigelé jelentésére nézve még mindig homályos, a mennyiben nem sikerült etymonját megmagyarázni.

Basoffia, bazzoffia ,leves'. — Aligha tévedünk, ha e szó második részét *soffia, zoffia* ugyanazon szóból magyarázzuk, mely az alább tárgyalandó *zuppa*-t nemzette, t. i. az ófn. *sûfan*, ufn. *saufen* igéből, melynek már az ófn.-ben is egy *sûf* ,leves' jelentésű származékát ismerjük. Az első szótág ba alkalmasint a német *be*, ófn. *bi- pi-* igeeköltőre vezethető vissza.

Batalo, batolo ,egy a vállat fődő gallérszerű ruhadarab'. — long. *pataia* ,ing', gót *paida* ,ruha, öltözet', kfn. *pfeit* ,ingszerű ruhadarab' (kioszinyító képzővei *pfeitel*), angzs. *påde* ,tunica'.

Battifredo ,egy kevés katonával megvédhető őrtorony'. — kfn. *berc-rrit* azonos jelentéssel. Azonnal szembe ötlük, hogy az olasz szó első részében népies etymológiával van dolgunk.

Batto, battetto ,hajó', angzs. *bát*, ószk. *bâtr* ,kis hajó'.

Bazza egy olasz kártyajátékban azt a fogást jelenti, melylyel valaki tronf nélkül fogja el az ellenfél valamely kártyáját. Valószínűleg az olaszországi német zsoldos hadak tették közkeletűvé e szót, mely nyilván a kfn. *bazze* ,nyeremény nyereség' kifejezésre utal. Ez utóbbi pedig egy tövű az ófn. *baz*-val, mely nem egyéb, mint a mai *besser* és *best* közép- és felső foknak alapfoka.

Beccabungia, beccabunga ,gyógyerejű vízi növény'. — ófn. *bachbunge*, aln. *beckebunge*, mi szószerint lefordítva ,patak mentén termő gumó'-t jelent.

Beffa, beffare ,kigunyolni'. — baj. holl. *beffen*, melynek eredeti jelentése: ,korholni, czivakodni'.

Bega ,czivódás, ellenkezés'. — Schneller szerint a rokon jelentésű ófn. *baga*-ból, a mely véleményben a germán elemeket különben nagyon megrostáló Caix is osztozik.

Bellicone ,bilikom, bilikomos pohár'. — kfn. *wilkumb, wilkomb*, mely tudvalevőleg azon poharat vagy serleget jelentette, melyből a középkorban a jó barátok és vendégek megérkeztekor ittak a jövevények egészségére.

A szó különben a magyar nyelvben is német eredetű.

Benda, bendare ,fejkötő, fejdísz'; ,bekötni', ófn. *binda, bindan*.

Berciare ,hangosan ordítva énekelni'. — ószk. *berkja*, kiáltani', ang. *bark* ,ugatni'.

Berta, berteggiare; ezen szólásmódban *dar la berta* a *qualcheduno* a *berta* szó kigúnyolást, lúddá tevést jelent. De az olasz szótárok még a czölöpverő értelmet is felsorolják. Az etymologia feladata e két látszólag annyira elütő jelentést összeegyeztetni. Meg kell jegyeznünk, hogy Nagy Károly mondabeli anyjával ijesztgették és csitígtatták a középkori német anyák rakoncátlan gyermekeiket. Az ilyen ijesztés és csitítás alkalmasint a bolonddá tevés értelmét vehette fel, midőn

Frau Berta neve már elvesztette volt régi varázserejét. De az idők haladtával a nagy frank király szülőjének a neve még lejjebb szállott a nép becsülésében, a mennyiben a czölöpverőt is vele kezdték megjelölni. Hogy a különböző népek hajlandók a szerszámnak tréfás nevet adni, arról egyebek között a német *Jungfer*, a frcz. *demoiselle* és az orosz *baba* is tanúskodnak, mind a hárman ‚czölöpverő‘ jelentéssel.

Bertesca a középkori Olaszországban az őrtornyokon a védelem szempontjából elhelyezett faházikót jelentett. — Chevallet a megfelelő frcz. *bretesche* alakot egy német *Brettdach*-ból akarta származtatni; de koránsem szükséges ezen összetételhez folyamodnunk, mert a francia és olasz nyelv az *esche*, illetőleg *esco* képző segítségével maguk fejleszthették e szót az ófn. *preet*, *brett*, ufn. *Brett*-ből.

Bettola ‚csapszék, korcsma‘. — Caix szerint, ki az olaszok közül a román filológiának legtekintélyesebb képviselője, e szó az ófn. *beitôn*, *baitôn*-ból származik, melynek a long. *baita* ‚kunyhó‘ felel meg.

Bezzo többesben *bezzi* ‚velencei apró pénz‘. — kfn. *bazzen*, ufn. *Batzen* e szólásmódban *Batzen haben* ‚pénzzel bírni, jó módúnak lenni‘. Némelyek szerint *Batzen* eredetileg egy Bern városában vert pénznemet jelentett az említett város czímerével, t. i. egy medvével, melynek néhány délnémet és különösen svájci tájszólásban *petz*, *betz* a neve.

Biacca ‚fehér színű anyag, melyet eczet segítségével nyerhetni az ólomból‘. — Nyilván való, hogy e szó a német *bleich* ‚halvány‘ melléknévre megy vissza. A német *ei*-nek már a *batolo* szóban is olasz *a* felelt meg, de még többször is lesz alkalmunk e hangváltozással találkozni.

Bianco ‚fehér‘. — ófn. *planch*, kfn. *blanc* ‚fényes, csillogó‘.

Biavo ‚világos kék‘. — ófn. *blao*, *blaw* ‚kék‘. Találkozunk az olasz nyelv szótárában ugyan egy *blù* alakkal is, ez azonban nem közvetlenül a németből került az olaszba, hanem a francia nyelv közvetítésével kerülő úton.

Bidello ‚iskolaszolga‘. — ófn. *petil*, ³*betil* ‚emissarius‘. Diez ezen véleményével szemben mások *bidello*-t az angzs. *bydel*, ófn. *putil*, ufn. *Büttel* ‚törvényszéki szolga‘ szókkal vetik össze. Határozottan ez utóbbi etymologia mellett kell állást foglalnunk.

Bietta ‚léczköze‘. — ófn. *blez*, *plez*, mely kijavításra, foltozásra szolgáló darabot jelent akármilyen anyagból; innen a kfn. *bletzen* ‚kijavítani, foltozni‘.

Bigotto ‚túlbugzón vallásos‘. — Az ófn. *bi gott* ‚Istenemre‘ eskü-formula sűrű használatából.

Bilenco ‚görbe, ferde‘. — Az alább újra tárgyalandó *stralincoo*-val együtt a német *link* melléknévet tartalmazza, melynek értelme az olasz szó jelentésének magyarázatára fölötte alkalmas.

Biotto ,hitvány, silány, kopár'. — baj. *blutt*, svájci *blutt*, *blutz* és egy alaposan sejtethő ófn. *blôt-ból, mely az ófn. *blôz*, ufn. *bloss* alakot bizonyára megelőzte.

Birra ,sör'. — ufn. *Bier*.

Biscia ,kigyófaj'. — Muratori e szót a német *Biss*-ből magyarázza, mely ófn. *biz*-re megy vissza. Diez ellenben egy ófn. *bizo-ra (harapó állat) következtet, mely az angsz. *bita*-ból önkényt folyik. Ezen utóbbi egyeztetés még valóbbszínűvé válik, ha tekintetbe vesszük, hogy néhány lombard tájszólásban *bisiá* *besiá* igére is akadunk ,szűrni' jelentéssel, a mi határozottan a német *beissen*-re utal.

Boa ,ama gömb, tojásdad vagy hengeralakú és belül üres szerzet, melylyel kikötőkben találkozunk, és a melyhez a hajókat szokták kötni' — ufn. *Boje*.

Bompresso ,azon része a hajónak, mely a hajó orrából kifelé nyúlik'. — ufn. *Bugsriet* azonos jelentéssel.

Bordo. A tengerészet nyelvében a hajó két oldalának azon részét jelenti, mely a vízből kiemelkedik. — ófn. *bort*, ósz. *bord* ,a hajó széle'. Ugyancsak ide tartozik szerintünk a *borda* szó is, mely a nyeregnek belső bélését jelenti.

Borgo, **sobborgo** ,utca, vagy több ház összessége a város falán kívül, külváros'. — Noha e szó már a lingua romana rustica-ban is előfordul (Vegetius az 5. hadászati munkájában: «Castellum parvum, quem *burgum* vocant»), még sem lehet kétségbe vonnunk germán eredetét, mert a latin nyelv semmi alkalmas etymonnal nem kínálkozik. A legrégebb germán alakok a gót *baürgs*- és az ófn. *burg*-ban maradtak reánk.

Boto ,mihaszna ember, ostoba'. — gót *bauths* ,csöndes, süket, néma'.

Bova több. *bove*, *bovo* több. *bovi* ,láncz, vaskötélék'. — Ducange szerint a latin *bojæ*-ből; ezzel szemben Diez az ófn. *bougá*-ra utal, mely ama vasgyűrűt jelenti, mely a kart fődő pánczél egyes részeit összekötötte.

Bottare, **buttare** ,dobni'. — kfn. *bôzen* ,lökni, ütni'. Nyilván való, hogy az idézett kfn. nem elégséges a szóban forgó olasz ige magyarázatára. Szükségképen a Grimm-féle törvény értelmében következtethető *bôten* alakhoz kell folyamodnunk, melyre a *bottone* ,gomb', *bimbó* is visszavezethető.

Bracco ,vizsla'. — ófn. *braccho*, kfn. *bracke*, ufn. *Bracke* azonos jelentéssel.

Bragia ,parázs'. — ószk. *brasa* ,izzó állapotban lenni', sv. *brasa* ,lángolni'.

Bramare ,erősen megkivánni vltm'. — ófn. *breman*, holl. *bremen*

,ordítani, kiáltani'. Hogy az ,ordítani, kiáltani' jelentés összefér az erős kívánságéval, azt legjobban a frez. *bramer*-ből tűnik ki, mely az olasz *bramare* ige szakasztott mása és ugyancsak ,ordítás, kiáltás' értelemmel bír.

Brandello, brandone ,kisebb vagy nagyobb darab vlméből'. — ófn. *bráto* hasonló jelentéssel. Az ófn. *t*-nek az olaszban *nd*, tehát egy rhinistikus alak felel meg, mely tüneménynyel bizonyos nyelvekben különösen a foghangok előtt találkozunk, míg más nyelvek, p. o. az angol, épen a dentalisok előtt szokták az orrhangokat kilökní. Talán nem tévedünk, ha az olasz *sbranare* ,darabokra tépni' igét is a *bráto* szóból származtatjuk.

Brandistocco ,szúrásra alkalmas támadó fegyver'. — Az olasz *brandire* igéből (l. a következő czikket) és a *stocco* főnévből, melyről az alább következő *stocco* czikk nyújt felvilágosítást.

Brando ,kard'. — ófn. *brant*, ufn. *Brand* ,üszök, tűzvész'. Hogy az ,üszök' jelentésből ugyancsak kifejlődhetik a kard értelme (alkalmasint a kard felvillanása), arról a spanyol *tizon* ,kard' tanuskodik.

Briccone ,gazember'. — ófn. *breccho* ,törvényszegő'. Ugyanazon tóvel találkozunk az ófn. *hüsbraccho* összetételben, mely olyan egyént jelent, ki valamely házat kirabolt. Ide tartozik természetesen a német *brechen* ige is és annak *Verbrecher* származéka.

Briga ,zivódás, kellemetlen ügy, zavargás'. — Diez beéri azzal, hogy az eddig megkisértett etymológiákat megezáfolja, anélkül, hogy az elvetett magyarázatok helyébe újat állítana. Műve negyedik kiadásához tudvalevőleg Scheler Ágost egy pótléket csatolt, melyben a szóban forgó olasz főnévnek oly magyarázatát találjuk, melybe teljesen belenyugodhatunk. Scheler ugyanis a gót *brikan*, ufn. *brechen* igéből hozza le az olasz *briga*-t. Hogy a ,zavargás, zivódás' fogalma könnyen fejlődhetik a töréséből, azt legvilágosabban a latin *fragor* mutatja, mely a *frangere*-ből származik.

Brindisi, vel. *brindese* ,felköszöntő'. — A német (ich) *bring dir's*, (ich) *bring dir's* (zu) felköszöntő szólásmódból, a mi még valóbbszínűvé válik, ha meggondoljuk, hogy a brindisi-t felkiáltáskép is használják, p. o. Cors. Torr. 1. 22. «Brindisi, amico mio, buon pro, compagno, s'udiva risonar di quà, di là.»

Brodo ,leves, lé'. — ófn. *brod*, ufn. *Brot*. Első tekintetre furcsáljuk, hogy egy szilárd halmazállapotú dolog egy csepfolyós tárgy jelölésére használtatik. De azonnal megszűnik a furcsaság, ha megtudjuk, hogy az olasznál *brodo* és *zuppa* eredetileg, sőt helylyel-közzel még most is, lébe mártott kenyeret jelent, a mi legjobban egy közkeletű szólásmódból tűnik ki, mely azt tartja: *se non è zuppa, è pan bagnato* ,az egyik eb, a másik kutya', egy a szoba a kemenczével'.

Brozza ,hólyag, kelés'. — ófn. *prôz*, kfn. *brôz* ,rügy'.

Bruno ,barna, sötét'. — ófn. *brûn*, ufn. *braun*.

Brusca ,tüskés kefe a lovak megvakarására'. — ófn. *burst*, *brusta* ,tüske, fésű' (v. ö. froz. *brosse*).

Bruzzaglia ,gyülevész nép, zavar, vegyülék'. — ófn. *burst*, *brusta* ,tüske, fésű' és általában ,valami össze-vissza kuszált'. Ezen utolsó jelentésből fejlődött egyrészt a froz. *broussailles* ,bokor, giz-gaz' értelemmel, másrészt pedig az olasz *bruzzaglia* ,csöcselék, gyülevész nép' jelentéssel.

Buco ,lyuk'. — ófn. *bûch*, kfn. *bûch*, ufn. *Bauch* ,has'. Az olasz szó jelentése arra enged következtetni, hogy a német *Bauch*-ot nem annyira kidomborodásnak fogták fel, hanem üregnek.

Burgravio ,vármegye, pörkölt'. — ufn. *Burggraf*.

Bussare ,ütni, kopogni'. A déli németországban elterjedt *buchsen* hasonjelentésű igéből. Ide tartozik alkalmasint az ang. *to box* is.

Camarlingo ,kamarás'. — ófn. *chamarlinc*, ufn. *Kämmerling*. A latin *camera* (görög *καμάρα*) átmegy a németbe, fölveszi az ősgermán *linc*, *ling* képzőt és ilyen germanizált alakjában visszatér a román-ságba.

Canto ,oldal, rész, sarok, szöglet'. — ófr. *kaed* (a melyben *ae = ā*) pótlónyújtással az eltűnt orrhang helyett; ószk. *kantr*, ufn. *Kante* ,él' Végül megjegyezzük, hogy a szó a germán nyelveken belül sem benszülött, hanem alkalmasint kelta eredetű.

Castaldo, **gastaldo** ,kezelő, háznagy'. — A longobardok nyelvén *gastaldius* vagy *gastaldio* az állami javak kezelőjét jelentette. Némelyek úgy vélekednek, hogy ezen hűbéries kifejezés egy összetételnek, t. i. a német *Gasthalter* szónak a származéka. Sokkal helyesebbnek tartjuk azonban azon véleményt, mely szavunkat a gót *gastaldan* ,vlmt szerezni' igéből hozza le, a melynek említett jelentésén kívül valószínűleg ,kezelni' értelme is lehetett.

Cazza ,vasedény'. — ófn. *chezi*, *kezi* ,konyhaedény', mely a német hangfejlődés szellemében egy régibb *chazi-ra enged következtetni. A francia *casseroles* közvetítése folytán a *casseruola* szót is ideszámíthatni.

Chiappare ,megfogni, megcsípni'. — ófn. *klappa* ,kelepcze', mely egy *klappan* igére enged következtetni.

Chiazza ,rühös betegségben keletkező kerges seb'. — ufn. *klets* ,szennyes, piszkos' a *bekletzen* ,beszennyezni' igéből.

Chiglia ,hajógerincz'. — ófn. *kiol*, ufn. *Kiel*, a. j.

Chioccare ,vlkt elverni, elpáholni'. — ófn. *klochôn* ,ütni, verni'.

Cioncare ,mértéken fölül inni'. — kfn. és ufn. *schenken* ,bort, italt mérni'.

Chiurlo ,mihaszna ember'. — angsz. *ceorl* ,rusticus', ang. *churl*, ufn. *Kerl*, mely az ófn. *karl* ,ember, férj' szónak származéka.

Ciuffo ,üstök'. — Akad olyan is, ki az ufn. *Zopf* ,hajfonadék' szóra gondol; de azt hiszem közelebb járunk az igazsághoz, ha az olasz *ciuffo*-t a német *Schopf* ,üstök' főnévből származtatjuk, mely hangtani szempontból is sokkal inkább kielégítő.

Crampo ,görcs'. — ufn. *Krampf* ,görcs'.

Crusca ,korpa'. — Már Muratori is német eredetűnek tartotta e szót. A florenzei glossákban azt olvassuk: „Furfur = *crusc* vel *chliha*” (Kleie). V. ö. ezenkívül még a svájci *krüsch* és a sváb *grüsche* alakokat.

Cuffia ,fejkötő'. — ófn. *kuppa*, *kuppha* és valószínűleg *kupphja mely a középlatin *cuphia*, *cofea* alakokat eredményezte. Habent sua fata vocabula! Itt is egy eredeti forrásához visszatért idegen szóval van dolgunk, a mennyiben az ófn. szó a latin *cuppa*-ra megy vissza, mely az olasz *coppa*-t nemzette. Szemmel tartván már most, hogy az ófn. *kuppa*, *kuppha*-t ufn. *Kopf*-nak elődje, a latin *coppa*-nak következő családfáját állíthatjuk fel:

Latin *coppa*
 olasz *coppa*, ófn. *kuppa*, *kuppha* = ufn. *Kopf*
 ol. *cuffia*.

Dardo ,dárda'. — angsz. *daradh*, *darodh*, ang. *dart*, ófn. *tart*, azonos jelentéssel.

Diga és **dicco** ,gát, hullámgát'. — holl. *dijk*, angsz. *dic*, ufn. *Deich*.

Drappo ,posztó, szövet'. — Tekintetbe véve, hogy a spanyol és portugall nyelvben szavunk a *trapo* alakot ölti, nem kételkedhetünk annak germán, sőt egyenesen német eredetén. És csakugyan egy XII. századbeli glossariumban egy *trabo* főnévvel találkozunk, mely alak és jelentés szempontjából (extrema pars vestimenti) egyaránt alkalmasnak kinálkozik az olasz szó magyarázatára.

Droga ,fűszer'. — holl. *droog* ,száraz', a mi azt mutatja, hogy a fűszereket eredetileg száraz vagy szárított áruknak nevezték.

Drudo ,szerető, kedves'. — ófn. *trüt*, *drüt* és *drüd*. Míg az ófel-németben a szó ,hú szeretőt' jelentett, addig az olaszban a kevésbé tisztességes szerető értelmét vette fel, mely már a kéjhölgygyel is azonosítható. Egy neme a neuzeti boszúállásnak, melylyel még több ízben fogunk találkozni.

Duna ,fővényhalom'. — holl. *duin*, angsz. *dün* azonos értelemmel. A philologiai lelkiismeretesség megkívánja, hogy megemlékezzünk azon lehetőségről, mely szerint e szó a francia *dune* közvetítésével került az olasz nyelvbe.

Elmo ,sisak'. — ófn. *helm*, ufn. *Helm*, mely az ófn. *helan*, ufn. *helen* ,eltakarni, beföldni, elrejtteni' igéből származik.

Elsa, elza ,a kard fogójának a kezét védő része'. — ófn. *helza* azonos jelentéssel.

Eribanno ,azok összesége, kik háború esetén hűbérurokat követni tartoztak'. — ófn. *heriban*, ufn. *Heerbann*.

Falbo ,halavány, sárga'. — ófn. *falo*, mely a *declinatio* folyamában a *falwer* alakot is ölti. A német *w* átmenetele az olasz *b*-be közönséges hangtani tűnemény a német nyelven belül is, hol p. o. a mai *Schwalbe* alakot egy ófn. *swalawa* előzte meg.

Falcare, diffalcare ,levonni, elkülöníteni'. — A latin *falx*-ből való leszármaztatás alak és jelentés szempontjából nehézségeket okoz. Sokkal természetesebb magyarázatot nyújt az ófn. *falgan*, melynek jelentése: ,megfosztani, elvonni'.

Falda ,karima, ráncz, bevágás (a hegyoldalban)'. — ufn. *Falte* ,ráncz'.

Faldistorio ,püspöki szék'. — ófn. *faltstuol* ,összehajtható, összehajtható szék'. Ezen német szónak köszöni eredetét a franczia *fauteuil* is.

Fango ,sár'. — gót *fani*, gen. *fanjis*; a gót *j*-nek olasz *g*-vé való átváltozását illetőleg v. ö. lat. *venio*, ol. *vengo*.

Federa ,vánkoshüvely'. — ófn. *fedara*, ufn. *Feder* ,toll'.

Feltro ,nemez'. — ófn. *filtz* vagy pedig még nagyobb valószínűséggel az angzs. *felt*-ből hasonló értelemmel. Hogy az *r*-nek hozzájárulása a *t*-hez az olasz nyelvben és valamennyi román nyelvben nem ritka tűnemény, arról az olyan példák tanuskodnak, mint: *Spalato-Spalatro*, *celeste-celestro*. Lásd a többi példát Diez összehasonlító nyelvtanában.

Ferlino-nak nevezték azon pénznemet, mely a denárnak negyed részét képezte. — angzs. *feordhling*. Egy megfelelő német alak *Vierling-nek hangzanék.

Fiadone ,lepény'. — ófn. *flado* és *flada*, melyet a glossák ,placenta, torta, libum, favus' szavakkal fordítanak.

Fignolo ,a sejtiszövet néhány sejtjének gyuladása, mely fájdalmas kelést okoz'. — ufn. *F'inne* azonos jelentéssel.

Fio hűbért és azon összeget is jelentette, melyet a hűbéres hűbére után fizetett; ezen utóbbi jelentésében a szó azonban elavultnak tekinthető. A longobardok nyelvemlékeihez kell fordulnunk, ha az olasz *fio*-t helyesen akarjuk magyarázni. Ezen nép nyelvmaradványaiban ugyanis egy *faderfiu* ,atyai jószág' jelentésű szóra akadunk. Ezen összetétel második részének megfelel a gót *faihu*, ófn. *fihu*, ufn. *Vieh* ,barom, marha, jószág' értelemmel. Az idézett jelentéseket (v. ö. magy. *marha* = jószág) rokonértelmű szavaknak kell tekintenünk, különösen akkor, ha valamely nép műveltségének kezdetleges fokáról van szó. Kétséget nem szenved, hogy a longobard *fiu* nem csak az olasz *fio*-t, hanem a középlatini *fidum*-ot is nemzette, melynek *d* hangja csakis a hiatus kikerülésére szol-

gál. Mai napság szavunk leginkább a *pagare il fio* szólásmódban használatos, melynek értelme: valaminek megadni az árát.

Fodero ,bélés, hüvely'. — gót *fōdr*, ófn. *fuotar*, ufn. *Futter* azonos jelentéssel.

Forbire ,tisztítani, csiszolni'. — ófn. *furban*, melynek jelentései: tisztítani, szárítani, csiszolni.

Fornire-t sokan a latin *furnus*-ból származtatták. De nyilvánvaló, hogy ebből soha sem sikerülend az olasz ige jelentését kellően megmagyaráznunk. Számba véve a prov. *formir*, *furmir* és *fromir* alakokat, aligha tévedünk, ha az olasz szónak, mely ,befejezni, valamivel ellátni, szállítani' jelentésű, az ófn. *frumjan*-ban keressük elődjét, mely ,befejezni, elvégezni, előmozdítani' értelemmel bír.

Framea, régi germán fegyver, mely szúrásra és vágásra egyaránt szolgált. A szóval már Tacitusban is találkozunk, de ős germán alakja ismeretlen. Valószínű, hogy a *fram*- és *bram*-tőt tartalmazza, melynek alapjelentése a ,szúrás' lehetett, legalább ezt vallja az ufn. *Bremse* ,bögyöly', mely ugyanazon tő származéka.

Franco ,frank nemzetségbeli; szabad, nyílt'. — Grimm Jakob véleménye szerint a frank törzs neve már származott szó, még pedig a gót *freis*, ófn. *frī*, ufn. *frei* melléknévből, a mit a német *frank und frei* szólásmód is bizonyítani látszik, mely két rokonértelmű szót tartalmaz.

Freccia ,nyíl'. — holl. *flits*, kfn. *vliz* és egyes délnémet tájszólásokban *flitsch* azonos jelentéssel.

Fresco ,friss'. — ófn. *frisc*, ufn. *frisch*.

Frignare ,sírni, ríni'. — Alapul véve az oly gyakori *l-r* hangváltozást, okvetlenül a német *flennen* ,rñi' igére kell gondolnunk, mely angol tájszólásokban a *frine* alakban is előfordul.

Gabella ,adó, illeték, vám'. — angzs. *gaful*, *gajol*, ang. *gavel* hasonló jelentéssel, az angzs. *gifan* = ufn. *geben* igéből. Az angolszászból magyarázódik minden nagyobb nehézség nélkül a középlatin *gabulum gabulum* is.

Gaggio ,zálog, biztosíték'. — Egyike azon jogtudományi kifejezéseknek, melyek a régi germán törvénykezésből kerültek az olaszba. A kezdő mássalhangzó világosan mutatja, hogy szavunk nem származhatik a latin *vas*, *vadis*-ből, hanem igenis a gót ,fogadás' jelentésű *radi*-ből, mely ,foglalo, zálog' értelemmel is bír és a *vadjabōkos* ,záloglevél' összetételben is előfordul.

Gajo ,vidám'. — Már Muratori is germán eredetűnek tartotta e szót és egészen helyesen az ófn. *gāhi*, ufn. *jāhe* melléknévből származtatta, melynek ,hirtelenkedő, gyors, meredek' jelentését alkalmasint az általánosabb ,gyors, élénk' jelentés előzte meg.

Galoppare ,vágatni'. — A gót *hlaupan* igéből, mely valószínűen a *ga* igekötővel *gahlaupan alakban is használatos volt. Hogy eme föltevés épenséggel nem túlságosan merész, arról leginkább az ófn. *gahlau-fan* ,szaladni' ige tesz tanubizonyságot.

I. **Garbo** ,illem, módos viselet; czifraság a festészetben'. — ófn. *garawi*, *garwi* ,czifraság, dísz' és *garawan* (v. ö. olasz *garbare*) ,ékesíteni, díszíteni'. Az utóbbi az ufn.-ben a már többször említett *w-b* hangváltozáson ment keresztül és az ufn. *gerben* alakot eredményezte, melynek jelentése azonban lényeges megszorítást szenvedett, a mennyiben az általános ,díszíteni' értelem a bőr csinosításának, ,cserzés'-ének értelmébe ment át.

II. **Garbo** ,éles, csípős' különösen borról és gyümölcsről használva. — ófn. *harw*, ufn. *herb*, mely az osztrák és tiroli tájszólásokban *harb* alakban kerül elő.

Gazza, **gazzera** ,szarka'. — ófn. *agalstra*, ufn. *Elster*.

***Gecchire**. Ezen egyszerű ige az összetett *aggecchirsi*-ből vonható el, mely ,magát megalázni' jelentéssel bír. — ófn. *jehan* ,mondani, elismerni, bevallani'; kfn. *jehen* ,magát megadni'. Ez utóbbi jelentésből fejlődhetett a ,magát megalázni' értelem. A német philológiából tudjuk, hogy ugyanezen igéből származik az ufn. *Beichte* ,gyónás' is; a *jehan* ugyanis *jehan*-ná keményült és így az ófn. *bigiht*-et eredményezte, melynek jelentése ,a bűnököt bevallani'; v. ö. ófroz. *jehir ses pechies* azonos értelemmel.

Geldra ,sokaság, tömeg, csőcselék'. — angsz. *gild*, an. *gilde*, ufn. *Gilde* ,egylet, szövetkezet'. Az angsz. *gild*-ből származott a középlatin *gelda*, mely ismét az olasz *geldra*-t nemzette. Az *r* mássalhangzó szerepére nézve a *d* vagy *t* után v. ö. a feltro cikket.

Gherminella ,csalás, ravaszság'. — ófn. *garminôt*, *kerminôt* ,car-men, incantamentum'. Az idézett latin értelemről kitűnik, hogy az ófn. szó holmi bűvös-bajos ráolvasást jelentett, a melyből aztán nagyon könnyen a csalás és ravaszság jelentése fejlődhetett, vagy már a német nyelvben vagy pedig csak később az olasz nyelven belül.

Ghermire, **gremire** ,megragadni'. — ófn. *krimman* hasonló értelemmel.

Gherone. E szó a czímertanban háromszöget jelent; a szabók pedig a ruhák ék alakú részét értik rajta. — ófn. *gêro* ,lándzsa'. Az olasz alak jobb megértése végett tekintettel kell lennünk az ófn. főnév egyes esetvégzeteire is, különösen pedig a tárgyesetre, mely a román nyelvekben is oly fontos szerepet játszik; ez esetnek az alakja ugyanis *gêrun*, mely az olasz szóra már teljes világot vet.

Ghibellino ,a császárpárti olaszok neve a középkorban'. A leginkább elterjedt vélemény az, hogy ezen pártelnevezés *Waiblin*-

gen várától, a Hohenstaufok ősfészkrétől vette eredetét. Az etymológiának hangtani tekintetből semmi kifogása sem lehet ezen föltevés ellen.

Ghiera ,nyíl vagy hajító dárda'. — ófn. *gër* ,hajító dárda'.

Giallo ,sárga'. — ófn. *gelo*, ufn. *gelb* a. j.

Giardino ,kert'. — ófn. *garto* a. j.; gen. és dat. *gartin*. Lehetéges azonban, hogy az ino végzet már olasz földön termett, akkor természetesen szavunk az ófn. *gart gard* ,kerítés', ,sövény' szóra vezető vissz.

Giga ,régli olasz vonós hangszer'. — kfn. *gige*, ufn. *Geige* ,hegedű'.

Giulivo ,vidám'. — E szó nem a latin *jovialis*-ből származik, hanem az ószk. *jol*-ból, mely egy karácsony táján megült ünnepet jelentett. A svéd nyelvben *jul* csakugyan a karácsonnyal egyértelmű. Tekintetbe kell vennünk a gót *jiuleis*-t is, mely egy gót naptártöröredékben található, hol a november hó régi nevékép szerepel.

Goffo ,ostoba, sületlen, ügyetlen, kontár'. — baj. *goff* ,együgyű, bamba'. Szemügygyel tartva továbbá azon körülményt, hogy a longobardok nyelve vajmi közel rokona volt a régi bajor nyelvjárásnak, koránsem kockáztatunk túlságosan merész állítást, ha azt hisszük, hogy a *goff* szó a longobard nyelvkincsnek is alkotó része volt.

Gonfalone ,zászló'. — ófn. *gundfano*, mely alkotó részeire szétbontva (*gundja* ,harcz' és *fano* ,kendő') harczy lobogót jelentett.

Gramo ,bús, szomorú'; v. ő. a ritkán használt *gramare* ,búsítani'. — ófn. *gram* ,haragos', ófn. *gramjan* ,izgatni'.

Grampa ,rampa ,karom, köröm'. — ófn. *kramph* ,hajlított, görbe'; v. ő. az osztrák nyelvjárásokban gyakran előforduló *krampel* szót, mely értelmére nézve az olaszszal teljesen azonos.

Grappa ,két végén meghajlított vasrudacska, mely az épületkövek összetartására szolgál'. — ófn. *krapfo* ,kajmó'. Ugyancsak ezen szóból származnak *grappo*, *grappare* és végül *grappolo* is, mely a szőlőfürtnek azon kocsányait jelenti, melyeken az egyes szemek függnek.

Grattare ,vakarni'. — ófn. *chrazon*, *chraton, ufn. *kratzen*. Innen származik *grattugia* ,reszelő' és még több összetétel.

Greppia ,jászol'. — ófn. *krippa*, *krippea*, uf. *Krippe* a. j.

Gretto ,fukar, fősvény'. — ófn. *grit* ,kapzsiság', továbbá *gritec* ,fukar, kapzsi, fősvény'.

(Di)-grignare ,csikorgatni'. — ófn. *grinjan*, angasz. *grinian*, ufn. *greinen* rokon jelentéssel.

Grimo ,ránzcos'. — ófn. *grim*, melynek az ufn. *grimmig* ,haragos' felel meg. Nagyon valószínű, hogy a német szó eredetileg a homlok ránzbaszedését jelentette, a miből azután a haragosság fogalma fejlődött.

Grinta ,rosszkedvű, rosszakaratú, szeszélyes és kiállhatatlan ember

arczkifejezése'. — Az olasz szó magyarázatára legalkalmasabb az ófn. *grimmido*, mely zsarnokságot és visszatetsző, durva bánásmódot jelent.

Grinza, grinzo ,ránéz a homlokon'; **grinzoso** ,ránézbaszedett, ránézős'. — ófn. *grimmisôn* ,megharagudni'. A jelentésre vonatkozólag v. ö. a *grimo* cikket.

Griso, grigio ,szürke, ősz'. — kfn. *gris, grise* ,agg, őszabesorult'. Ezen kfn. alakból fejlődött a középlatin *griseus* is.

Gropo, gruppo, groppa ,az állatok, de különösen a teherhordó állatok háta'. — ófn. *kropf*, őszk. *kryppa* ,kidudorodás, púp'. Ugyanezen tő foglaltatik az ófn. *crupel*, úfn. *Krippel* ,nyomorék' szóban is.

Gruzzo, gruzzolo ,rakás, halmaz'. — svájci *grüetz* ,felhalmozott lim-lom.

Guadagnare ,nyerni', **guadagno** ,nyeremény, haszon'. — ófn. *weidanôn* vagy a mint Wackernagel olvassa e szót: *waidanjan* ,vadászni, legeltetni'. Ezen jelentést alkalmasint a földművelésre is alkalmazták, a miről az ófröc. *gaaigner* ,a földet művelni' tanúskodik, míg végre a földművelés eredményét, hasznát jelentette.

Guado ,isatis tinctoria' (növénynév). — ófn. *weit*, angsz. *wād*, ufn. *Waid* azonos értelemmel.

Guai ,jaj' (interj.), **guajo** ,baj'. — ófn. *wê*, ufn. *wehe, weh'*, *das Weh*.

Gualcare ,sodorni, nyújtani, gyúrni'. — ófn. *walchan*, ufn. *walcken* azonos jelentéssel.

Gualcire ,összegyűrni'. — ófn. *walzjan*, ufn. *wälzen* ,hengeríteni'.

Gualdana oly fegyveres csapatot jelent, melynek feladata lesbe állni. Schmeller véleménye szerint ezen Dante műveiben is (Inferno 22. 5.) előforduló szó a kfn. *woldan*-ból származnék, melyet a nevezett philologus ,Kriegssturm'-val fordít, p. o. ezen szólásmódban *einen woldan riten*. Azt hisszük azonban, hogy a német *waldein* ,az erdő belsejébe, belseje felé' helyhatározó sokkal jobb magyarázatot nyújt. Ezen helyhatározót alkalmasint nagyon gyakran parancs-szó gyanánt használták, melylyel a fegyveres csapat számára megjelölték a követendő irányt,

Guancia ,arc, orca'. — ófn. *wanga, wanka*; fel kell tennünk azonban, hogy az imént idézett alakokat egy eredetibb **wankja* előzte meg, mert csak egy ilyen *j*-és alak magyarázná kielégítőleg az olasz *guancia* *i*-jét.

Guanto ,keztű'. — A középlatinág különböző irataiban gyakran találkozunk ugyanezen szónak *wantus* alakjával. Beda Venerabilis ilyenképp emlékszik meg róla: *tegumenta manuum. quæ Galli wantos i. e. chirothekas vocant*. Ezen idézetből az tűnik ki, hogy Beda e szót gall, tehát kelta eredetűnek tartja. Ez azonban nem ingatja meg germán származásába vetett hitünket, különösen ha nem tévesztjük szem elől,

hogy a középkori írók gyakran tévesztik össze a gall és germán szavakat és intézményeket. — ószk. *vōttr* hasonló jelentéssel; ezen alakban egy eredetibb *n* a reá következő *t*-hez hasonúlt.

Guaragno ,mén, harci ló'. — óan. *wrēnja*, ófn. *reinneo*. Az idézett német alakok egy középlatin *warania*-t eredményeztek, mely a *wrēnja*-nak eredetibb alakjának tekintendő, és mely az olasz **guaragno**-nak közvetlen elődje.

Guardare ,nézni, szemlélni'. — ófn. *wartēn* ,figyelni, őrködni, felügyelni, vlmnek gondját viselni'. Az olasz szónak eredetibb, mondhatnám germánabb jelentését megtaláljuk még a *guardare le pecore* szólásmódban. Az olasz **guardia** ,őr, őrség' alkalmasint nem olasz továbbképzése a germán tőnek, hanem közvetlenül a gót *wardja*-ból származik, mely értelmére nézve a **guardia**-val teljesen megegyezik.

Guarentire, garentire, guarantire, garantire ,jótállani, kezeskedni'. — ófn. *wērēn* ,kezeskedni, jótállani'.

Guarire ,gyógyulni, gyógyítani'. — gót *varjan*, ófn. *werjan*, ufn. *wehren* ,megvédeni, vlmely bajnak elejét venni, óvni'.

Guarire, guernire ,vlmvel ellátni, fölszerelni, megerősíteni'. — ófn. *warnon*, ufn. *warnen*. Az újfelnémet igének mai ,inteni, óvni' jelentése valószínűleg a ,megerősíteni' érteleméből fejlődött.

Guatare ,nézni, figyelni, szemügyre venni, bámolni'. — ófn. *wak-tēn* ,őrködni, felügyelni, nézni'.

Guattero ,konyhapeszér, kukta'. — kfn. *wataere* ,vízben lubiczkoló, gázló' a kfn. *waten* ,vízben, moosárban gázolni, lubiczkolni' igéből.

Guelfo a középkorban a pápai párthívek neve szemben a gibelinekkel, kik a császár ügyét védték. — kfn. *welf* hasonló jelentéssel.

Guercio ,kancsal'. — ófn. *twer*, *dwerch* ,ferde, görbe'.

Guerra ,háború, harcz'. — ófn. *werra* azonos értelemmel. Ezen ófn. szó ugyan nem képezi többé alkotó részét a mai németiségnek, de megvan az angol nyelvben (*war* ,háború'), és a német *wirren*, *verwirren* ,összezavarni' igében hasonlóképen az ófn. *werra* tövére akadunk. A német ige jelentéséből kiviláglik, hogy az olasz **guerra** eredetileg nem a hadi tudomány szabályai szerint való harczolást jelölte, hanem inkább az ellenséges felek rendetlen, zűrzavaros összetűzését. Míg tehát a germán hódítók az ádáz és rendezetlen tusa kifejezésével gazdagították az elnyomott olaszországi népek szókincsét, addig ez utóbbiak sem maradtak sanyargatóik adósai, a mennyiben a *Kampf* ,harcz' szóval adták vissza a kölcsönt, mely tudvalevőleg a latin *campus*-ból származik és ellentétben a **guerra**-val a szabályozott harczolási módot jelenti.

Gujō ,bagoly'. — ófn. *hūf*, *huwo* azonos jelentéssel. A német *h*-nak olasz *g*-be való átmenetelét illetőleg v. ö. a II. **garbo** cikket.

Guidare ,vezetni'. — A leginkább elfogadható szófejtésnek azt

kell tartanunk, mely ezen kétségtelenül germán eredetű szót a gót *vitan*-ból származtatja, melynek jelentései: vlmre ügyelni, figyelni, órködni, megvédeni. Az utolsó két jelentés legalkalmasabb arra, hogy belőle az olasz szó értelmét kellően megmagyarázzuk.

Guidalesco ,a lónak vagy egyéb teherhordó állatnak testén keletkező seb vagy kelés, mely leginkább a nyereg dörzsölésétől származik'. — ufn. *Widerriss* hasonló jelentéssel.

Guiderdone ,dij, jutalom, bér'. — ófn. *widarlôn*, melyet a régi okmányok ,recompensatio'-val fordítanak. Az imént idézett ófn. alak már a középlatinságban is lényeges változást szenvedett, a mennyiben a *widerdonum* alakot öltötte. Itt is a népies etymológiának egy érdekes példájával van dolgunk, mert a *widerdonum*-beli *donum* nem egyéb, mint a *widarlôn* második részének, a *lôn* = ufn. *Lohn* szónak latin fordítása, míg az első rész majdnem változatlanul ment át a középlatinságba és onnan a szokásos *w* — *gu* hangváltozással az olasz nyelvbe.

Guindare és **ghindare** ,felcsavarni, tekergetni'. — ófn. *windan*, ufn. *winden* ,csavarni, tekerni'. Ugyancsak a német *winden*-re megy vissza az ol. **guindolo** is, mely ,fonalgombolyító'-t jelent.

Guisa ,mód'. — ófn. *wis*, angsz. *wisa*, kfn. *wise*, ufn. *Weise* ,mód'.

Guizzare a halak rohamos úszását, valamint azoknak a vízből a víz felszíne fölé való jövetelét jelenti.

Egyes felnémet nyelvjárásokban *witsen*, *witschen* hasonló értelemmel.

Inglese ,angol'. — ang. *english*.

Inzafardare, **inzavardare** ,vlmt beszennyezni, bemoeskolni'. — ófn. *gifarwit gi-farit* (ufn. *gefärbt*), ,színezett'. V. ö. frcz. *fard* ,arozfesték'.

Issare ,emelni, felhúzni'. — svéd *hissa*, vagy még nagyobb valószínűséggel az an. *hissen* hasonló jelentésű igéből.

Izza ,harag, indulat'. — ófn. *hiza*, ufn. *Hitze* ,forróság'.

Lacca ,mélyen fekvő hely, part'. Más szótárírók szerint ,mélyedés, horpadás a talajban'. — ófn. *lakha* ,pocsolya'.

Laido ,utálatos, ronda, csúf'. — ófn. *leid*, mely ,gyűlöletes, utálatos' jelentésű volt, melynek értelme a mai *leidig*-ben azonban egy kissé enyhült, a mennyiben jelenleg csak ,bosszantó, úntató' jelentéssel bír p. o. Goethe ismeretes mondásában: Ein politisch Lied, ein *leidig* Lied.

Landra ,kéchölgy, rima'. — Meg kell jegyeznünk, hogy ezen szó a *slandra* alakban is előfordul és ezt kell tekintenünk az eredetibb formának. Kfn. *lenderen*, ufn. *schlendern* ,kóborolni, csavarogni'. Nem lehetetlen, hogy ugyanazon töre megy vissza az olasz ,*malandrino*' ,útonálló, haramia' is, mely illetéknép a *mal* és *landrino elemekből volna összetéve.

Langravio ,tartománygróf'. — ufn. *Landgraf* azonos értelemmel.

Lanzicheneco a Miksa császár szervezte német gyalogságot jelentette. — ufn. *Landsknecht*.

Lasca ,édes vízi hal'. — ófn. *asco*, kfn. *usche* ,folyó vizekben élő halnem'. Itt ugyanis azzal a tüneményvel találkozunk, mely az olaszban különben nem ritka, hogy a szót megelőző névelő l'*asca* a szóval magával egybeolvadt.

Lasso, **lassare**, **allassare**, **allazzare** ,fáradt', ,kifárasztani'. — gót *latjan*, ófn. *lezjan*; mind a két igealak a gót *lats*, ófn. *laz* ,fáradt' melléknévre vezetendő vissza.

Lasto tengerészeti műszó, mely egy két tonnányi súlyt jelent. Mindenki azonnal ráismer az ufn. *Last* főnévre.

Latta ,ónnal fedett vékony vaslemez', vagy általában ,mindenféle lemez, pléh'. — ófn. *latta*, ufn. *Latte* ,lemez'.

Leccare ,nyalni'. — ófn. *lecchôn* azonos jelentéssel.

Lesina ,ár'. — ófn. *alansa* mely egy régibb *alansna alaknak metathesise, mely különben a svájci *alansme* formában megőrizte régibb hangállományát. A középlatinságban a szó *alesna*-nak hangzik. Nem lesz érdektelen Ménage ítéletét az olasz *lesineria* szó eredetéről idemel-
lékelni. «*Lésine, du livre italien, intitulé: ,della famosissima compagnia della lesina' lequel contient divers moyens de ménage. L'auteur de ce livre qui est un nommé Vialardi, feint que cette compagnie fut ainsi appelée, di certi taccagnoni, i quali per miseria ed avarizia si mettevano insino a rattacconare le scarpette e le pianne con le loro proprie mani per non ispendere. E perchè tal mestier del rattacconare non si può fare senza lesina, anzi è loro strumento principale, presono questo nome della Lesina.*»

Lesto ,ügyes, fürge, gyors'. — gót *listeigs*, ófn. *listig*, mely még nem fejtette ki mai ,ravasz' jelentését, hanem egyszerűen ,mesterséges, ügyes' értelemmel bírt. Ide sorolandók tövüknél fogva *allestare* és *allestire* ,felszerelni' igék is.

Lisca ,szálka'. — ófn. *lisca* ,a hal szálkája'.

Lista ,lajstrom'. — ófr. *lieta*, kfn. *liste*, ufn. *Leiste* ,lécz'. Hogy a ,lajstrom' jelentés csak későbbben fejlődött ki, arról akármilyen olasz szótárból győződhetünk meg, mert az elősorolt jelentések sorában a ,vonal, vlmnek hosszú darabja, lécz' foglalja el az első helyet.

Loche (tengerészeti műszó) ,eszköz a hajó gyorsaságának megállapítására'. — ang. *log*, ufn. *Log* azonos jelentéssel.

Loffo ,bágyadt, elgyengült'. — ófn. *slaph slaf* ,lankadt, gyenge', ufn. *schlaff*, továbbá ófn. *arslaffan*, ufn. *erschlaffen* ,elbágyadni'.

Loggia ,erkélyszerű épületrész, csarnok'. — ót^u. *lauba* vagy inkább

egy gyanítható *laubja alakból, mely a középlatin *laubia* szót nemzette. A nyelvjárásokban még régibb formákra is akadunk, p. o. a lomb. és piem. *lobia* és a velencei *lubion*, mely a színházi karzatot jelenti. A német kertészeti fogalom (*Laube* = lugas) a monumentalis épületekben bővelkedő olasz földön úgyszólván megdermedt, a mennyiben az épületnek egy alkotó részét jelentette és jelenti még mai nap is.

Lonza, a marhának fejétől és lábától a bőrön megmaradó zsír-állomány'. — ófn. *luntussa* ,zsiradék'.

Lonzo, bágyadt, rest, lankadt'. — bajor *lunzet* ,aluszékony'.

Lotto, sorsjegy, sors'. — gót *hlauts*, ószk. *hlutz*, ófn. *hlöz*, ufn. *Los* azonos jelentéssel.

Luffomastro, főudvarmester'. — ufn. *Hofmeister* azonos értelemmel.

Luoja nyelvjárásokban *lojola*, *lujola* ,szikra'. — E szónak már régebben ismerték fel germán eredetét; v. ö. kfn. és ufn. *lohe*, *Lohe*, ószk. *lōgi* ,láng, szikra'.

Macca, nagy mennyiség vimből, bőség'. — ófn. *manac*, *manag*, kfn. *manc*, *manch*, ufn. *manch* ,sok' v. ö. gót *managei*, ufn. *Menge*, tömeg'. Ide való természetesen az a *macca* szólásmód is, melynek eredeti jelentése ,bőségesen' lehetett, mely azonban az újabb olaszságban a ,potyára' értelmet nyerte, p. o. *mangiare*, bere, *viaggiare* a *macca* ,potyára enni, inni és utazni'.

Magone, a madarak gyomra'. — ófn. *mago*, ufn. *Magen* ,gyomor'.

Manigoldo, bakó, hóhér'. — Muratori sejtette ugyan a szónak germán eredetét a nélkül, hogy helyes magyarázatát adhatta volna. Ugyanazon szóval van dolgunk, mely mint tulajdonnév is nagyon sűrűn fordul elő a régibb *manogalt*, *managolt* és mai *Mangold* alakban. Grimm szerint az összetétel első része az ófn. *menni* eredetibb *manni ,nyakláncz'. A második *galt*, *golt*, *gold* részt pedig hajlandó már az olasz szó alakjának visszahatásából magyarázni, a mennyiben a gyanítható német alak alkalmasint *manowalt* lehetett és ilyenképen azt jelentette, ki a nyaklánczot, a kötelet kezeli.

Marca, határ, ellenőrző jegy'. — gót *marka* ,határ', ófn. *marcha* ,határon fekvő terület'. — Ide tartoznak *marcare* ,jelölni'; *marchese* és *margravio* ,örgróf'; v. ö. ufn. *Markgraf*.

Margravio, ögróf'. — ufn. *Markgraf* a. j.

Mariscalco, *maliscalco*, *maniscalco*. — ófn. *marahscalc* ,lovász-mester' (*marah* ,ló' és *scalc* ,szolga'). Ismeretes dolog, hogy ezen oly szerény foglalkozást jelentő szó a századok folyamában magas polczra vergődött, mert Franciaország legelső katonai méltóságát jelenti még mai napság is. Érdekes megfigyelnünk az alaki különbséget, mely a jelen czikk élén álló szót az ugyancsak olasz *maresciallo*-tól elválasztja. Ez

utóbbi ugyanis szintén német eredetű ugyan, de nem a német révén, hanem a francia útján (*maréchal*) került az olasz nyelvbe.

Mattone ,tégla'. — ufn. *Matz*, *Matte*, mely a sajkészítésre szolgáló mintaalakot jelenti. Ezen leszármaztatás első tekintetre furcsának tetszik, ha a megjelölt tárgyak különböző anyagát vesszük tekintetbe, azonban természetesnek fogjuk tartani, ha szem elől nem tévesztjük a két tárgy alakjának hasonló voltát. V. ö. ufn. *Käseziegel*.

Melma ,iszap'. — ófn. *melm*, gót *malma* ,por'.

Mignotta ,rima, kéjhölgy'; voltaképen romagnai tájszó, mely az irodalmi nyelvben is polgárjogot nyert. — ófn. *minneōn* ,szeretni', vagy talán közvetlenül az ófn. *minnja*, *minna* ,szerelem, érzéki szerelem' szóból.

Milza ,lép'. — ófn. *milzi* azonos jelentéssel.

Mondualdo, **manovaldo** ,gyám'. — Középlelatin *mundualdus*, mely a long. *munduald*-ból származik. 'Munduald'-nak nevezik ugyanis a longobard törvények azt, ki gyámi hatalommal kezeli vlkinek vagyonát. A gyámság jelölésére a *mund* szó szolgált (v. ö. ufn. *Vormund*, *Mündel*), melyhez még a *walt* ,kezelő' szó járult. Ez utóbbi is átment a mai németiségbe; v. ö. *verwalten*, *Verwalter*, *Rechtsanwalt* stb., stb.

Morfire ,falni, mohón enni'. — kfn. *murpfen*, holl. *morfen* hasonló jelentéssel.

Muffare a **camuffare** összetételben, mely **capo** és **muffare** alkotó részeire bontható és ,álöltözembe burkolózni' jelentéssel bír. — ufn. *Muff*, mely visszamegy a kfn. *mou*, *mouwe* ,valamely ruhadarabnak uja' szóra.

Muffa ,penész', **muffare** ,penész szagúnak lenni'. — hol. *muf* ,penész szagú' és kfn. *muff* ,penész'.

Nastro ,szalag'. — ófn. *nestila*, ufn. *Nestel*. Ezen szómagyarázat még nagyobb bizonyosságúvá lesz, ha tekintetbe vesszük a **nastola** alakot, melyet az irodalmi nyelv szava a comói nyelvjárásban ölt.

Naverare ,vkít nyárrsal megszúrni', **navera** ,seb'. — Diez szerint, ki a **navera** főnevet nem ismerte, az ige az ófn. *nabagêr* ,fúró' szóból származnék. Gaston Paris azonban az ófn. *narwa*, kfn. *narwe*, ufn. *Narbe* ,behegedt seb, sebhely' főnévből magyarázza a két olasz szót. Az idézett német alak ugyanis első sorban egy *narva*-t nemzett, melyből később metathesis útján **navera** keletkezett.

Niffa, **niffo** ,a ragadozó madarak csőrének vastag része'. — angsz. ang. holl. *neb*, an. *nibbe*, *nif* hasonló értelemmel.

Nocca ,a kéz és láb ujjainak porcikái'. — kfn. *knoche*, ufn. *Knochen* ,csont'. Hogy az olasz szóban hiányzik a németnek kezdő mássalhangzója, azon nem kell csodálkoznunk, mert a *kn* mássalhangzó-csoport kiejtése az olaszban majdnem a lehetetlenségek közé tartozik. Hiszen

már a latin nyelv is a sokkal lágyabb *gn* csoport kezdő *g*-jét is elejtette a *natura* *gnatura, *notus* *gnotus (v. ö. *ignotus*) szavakban.

Nusca ,nyakláncz, ékszer'. — ófn. *nusca*, kfn. *nusche*, középlatin *nusca*, *nosca* ,csat'. V. ö. még az ófr. *nosche* szót azonos jelentéssel.

Onire, *onta* ,gyalázni, gyalázat'. — gót *haunjan*, ófn. *hōnjan*, ufn. *hōhnen* ,gúnyolni'. Az *onta* főnév nem olasz földön termett képzés, hanem egyszerű átvétele a gót *haunitha*, ófn. *hōnida* ,gúny, gyalázat' szónak.

Orca, *urca* Livorno táján és egyébütt így neveznek egy holland teherszállító hajót. — ófn. *holcho*, ang. holl. *hulk* ,hajó'.

Orgoglio ,büszkeség, gőg, dőlyf'. — Egy majdnem biztossággal következtethető ófn. *urguoli-ből, mely az ófn. *urguol* származéka és melyet Graff 'Althochdeutscher Sprachschatz' című nagy művében ,in-signis'-vel fordít. A ,jeles, kiváló' fogalomnak ,büszke, gőgös'-be való átmenetele semmi jelentéstani nehézséggel sem jár.

Oribandolo ,öv'. — ófn. *ortband*, mely azon fémszalagot jelentette, a mely a kard hüvelyének alsó végét (ófn. *ort*) díszítette.

Orza ,a hajó általfájának bal végén megerősített kötél'. — Az *andare* a *orza* tengerészeti szólásmódból kitűnik, hogy szavunk eredeti jelentése ,balra, bal oldal' lehetett. Két német nyelvjárásban akadunk oly alakra, melyből az olasz szót helyesen megmagyarázhatjuk, t. i. a holl. *lurts* és a *lurz* szavakban, melynek értelme ,bal oldal'. A szókezdő *l*-et az olasz ember, mint sok egyéb példában, úgy itt is, névelőnek tartotta és a szó hangtestétől külön választotta.

Otta ezen szólásmódban a *otta* időt vagy órát jelent. Tekintetbe veendő a régi *allotta*, *tallotta*, *moltotta* összetételek is. — gót *uht* ,alkalmas, kedvező időpont', ófn. *uohta*, mely azonos jelentés mellett alakilag még jobban megközelíti az olasz szót.

Pacco ,pak, csomag'. — Kétséget sem szenved ugyan, hogy e szó sem latin, sem germán, hanem alkalmasint kelta eredetű, de másrészt bizonyos az is, hogy vagy a holl. *pak*, vagy pedig az angol *pack* révén került az olaszszágba.

Palco, *balco*, *balcone* ,páholy, erkély'. — ófn. *balcho*, *palcho*, ufn. *Balken* ,gerenda'.

Palla, *balla*; *pallone*, *ballone* ,labda, golyó'. — ófn. *balla*, *palla* ,gömb, golyó'. Akadtak ugyan olyan nyelvészek is, kik a szónak görög eredetét vitatták (v. ö. gör. *βάλλειν*), de a *b*- és *p*-s alakok váltakozása és ez utóbbiak sűrűbb használata határozottan germán, még pedig felnémet eredetre vall.

Pécchero. Az olasz ,pohár' jelentésű *bicchiere* mellett a jelen czikk élén álló alakkal is találkozunk, mely kezdő mássalhangzójánál és hangsúlyánál fogva kétségtelenül a német *Becher* szóra utal (ófn.

pehhar), mely ismét a hanyatló latinságban előforduló *bicarium*, *baccarius* és *baccarium* alakokra vezethető vissza.

Poltro, **poltrone** ,rest, lusta, henyélő'. — ófn. *polstar*, *bolstar*, ufn. *Polster* ,vánkos'. Hogy a jelentés eltérése nem okoz nehézséget, azt leginkább a frcz. *lodier* mutatja, mely paplant és henyélő, lustálkodó embert jelent.

Predella ,apró deszka a lábak pihentetésére, zsámoly'. — ófn. *pret*, *prett*, *pretil*, ufn. *Brett* ,deszka'.

Rada ,rév, révpart'. — ószk. *reida* ,hajók fölszerelése'. Jelentésére nézve azonban közelebb áll az olasz szóhoz a holl. *reede* és a kfn. *rade*,*rév*'.

Raffare, **arraffare** ,erőszakkal elvinni, elragadni'. — kfn. *reffen*, ufn. *raffen*, az ilyen összetételekben, mint *sich zusammenraffen*, *sich aufraffen*, *wegraffen*, p. o. *der Tod hat ihn hinweggerafft*.

Raffio ,fogakkal ellátott vasszerszám'. — ufn. *Raffel* hasonló jelentéssel.

Ranco ,görbelábú, csámpás járású'. — Ezen olasz melléknév a német *rank* töre megy vissza, melylyel az ufn. *verrenken* ,kificzamítani' igében és a *Verrenkung* főnévben találkozunk.

Randa ,vlnnek vége vagy széle'. — Dante ezen helyében: «*quivi fermammo i piedi a randa a randa*» annyit jelent, mint ,vlnnek a széléhez nagyon közel'. Nem nehéz kitalálni, hogy a német *Rand* ,vlnnek széle' szóval van dolgunk.

Randello ,rövid ívalakban meghajtott bot, mely a teher megerősítését eszközölő kötelek összeszorítására szolgál'. — ufn. *Rädel*, *Reitel* hasonló jelentéssel. A német szó, mint már egy előbbi példában láttuk, a foghang előtt egy orrhanggal bővült az olasz nyelvbe való átmene-telekor.

Rappa nem a lovaknak egy ismeretes betegsége, hanem a rojt értelmében. — kfn. *rappe* hasonló jelentéssel.

Rappare, **arrappare** nem egyéb, mint a már említett **raffare**, **arraffare**, melylyel jelentésére nézve is megegyezik. Ha mind a mellett itt mégis külön czikk alatt emlekszünk meg róla, ez azért történik, mert nem magyarázható a kfn. *reffen* és ufn. *raffen* alakokból, mint a már tárgyalt **raffare**, hanem csakis a holl. *rapen*, ang. *rap*, svéd *rappa*-ból. Ide számítandó az olasz *rampa* ,vadállatok körmei, karmai' is, mely a **rappare**-nak csak orrhangú alakja ép úgy, mint a baj. *rampfen* az ufn. *raffen* helyett. E szerint tehát **rappare** : **rampa** = *raffen* : *rampfen*.

Raspere ,kaparni, kapargálni'. — ófn. *raspôn*, ufn. *raspeln*. v. ö. magy. ,ráspolyozni'.

Ratto ,patkány'. — ófn. *rata*, ufn. *Ratte* hasonló értelemmel.

Razza ,faj'. — ófn. *reiza*, mely eleinte vonalat és később leszár- mazási rendet jelentett.

Recare. A sokféle szólásmódból, mely az olaszban ezen igével alkotható, az tűnik ki, hogy eredeti jelentése 'egyik helyről a másikra vinni' lehetett. V. ö. különösen a *recare ad effetto* 'vltm véghez vinni'. — ófn. *recchēn*, ufn. *recken* 'nyújtani, nyújtózkodni, terjeszkedni'. Az eredeti jelentés a németben is 'egyik helyről a másikra vinni', 'egyik helyről a másikig terjeszteni' volt.

Ribaldo Matthæus Paris szerint azt jelenti: «fures, exules, fugitivi, excommunicati, quos omnes *ribaldos* Francia vulgariter consuevit appellare». Diez szerint mindenre képes gyülevész népet jelentett, mely a középkorban a csatározásokat megkezdte, az ugynevezett *enfants perdus*. Tekintettel arra, hogy épen a legrégebb írónál e szó bizonyos katonaságot jelentett, nem kételkedhetünk, hogy az előbb említett *enfants perdus*-féle jelentésben kell keresnünk e szó eredeti értelmét. Diez *ribaldo*-t az ófn. *hriba*, rima' szóból származtatja, melyhez később az *aldo* képző járult. Tisztelet, becsület a román nyelvészet megalapítójának, de az ófn. *hriba*-ban sehogy sem ismerhetjük fel az olasz *ribaldo* ősapját. Részünkről azt hisszük, hogy a long. *Gairipald* és *Garipald* kielégítőbb megoldást nyújt. E szó ugyan a tulajdonnév szerepét játszassa a reánk maradt long. nyelvemlékekben, de jelentése még eléggé világos: long. *gair, ófn. *gēr* 'lándzsza'; *bald*, *pald* 'derék, ügyes'. (*Gairipald* tehát 'derék, ügyes lándzsaforgató'-val fordítható. A long. *gai*, *ga* szótag úgy magyarázható, hogy összetévesztették az ófn. *ga* (ufn. *ge*) igekötővel, a mi annál is inkább történhetett, mert az említett igekötő rendesen hangsúlytalan, a long. *gair, ófn. *gēr* jelentése pedig már elhomályosult lehetett.

Ricco 'gazdag'. — ófn. *richi*, gót *reiks*, ufn. *reich*. A német szó eredetileg 'hatalmas, befolyásos, uralkodó' jelentéssel bírt, a mit még egyes összetételekből fel is ismerhetünk, p. o. gót *Thiudareiks*, *Theodorich*, *Dietrich* = a nép fejedelme; *Friedrich* = a béke fejedelme; *Heinrich* e helyett *Heimrich = a ház, az otthon ura stb., stb. Minthogy a fejedelmek és uralkodók egyszersmind a leggazdagabbak, legtehetősebbek is voltak, e szó az olasz nyelvben a 'gazdag' jelentést vette fel.

Riddare, 'tánczot járni, ropni'. — ófn. *ga-ridan*, kfn. *riden*, 'forogni'.

Riga, **rigo**, **rigoletto** 'sor'. — ófn. *riga*, kfn. *rīhe*, ufn. *Reihe* 'sor'.

Roba 'holmi, portéka'. — ófn. *roub*, ufn. *Raub* 'préda, zsákmány'.

Az olasz *rubare* pedig a gót *biraubōn*, ófn. *raubōn* 'zsákmányolni' igére megy vissza. A középlatin *rauba* még világosan mutatja a germán szó eredeti kettős magánhangzóját. Ezen két mondatból „*quicquid super eum cum rauba vel arma tulit*“ és „*si quis in via alterum adsalierit et enm raubaverit*“, melyek közül az alsó a «lex alemannica», a második a «lex salica»-ból való, kitűnik, hogy a német szó már nagyon régen ment át a középlatinágba.

Rocca ,rokka'. — ófn. *rocco* hasonló jelentéssel.

Romire ,zajongani'. — ófn. *hrômjan*, *hruomjan* ,zajt csapni, fel-tűnő viseletével a közvéleményt foglalkoztatni'. Ebből fejlődött aztán az ufn. *rühmen* ,dicsérni, magasztalni'. Az olasz ige tehát megőrizte a németnek eredeti jelentését.

Ronzare ,zsongni-bongni'. — ófn. *rûnazôn*, kfn. *runzen* azonos értelemmel.

Rosta ,rostély'. — ófn. *rôst*, *rôsta*, ufn. *Rost* azonos jelentéssel.

Rostire, **arrostire** ,sütni, pirtítani'. — ófn. *rôstjan*, ufn. *rôsten*, mely utóbbinak *ö*-je az ófn. *rôstjan* *j* hangjában leli magyarázatát.

Ruffa, **baruffa** ,hajbakapás, csetepaté'. — **ruffiano** ,kerítő'. — Mind a három szó, a német *raufen*, ófn. *roufan igéből származik. Hangzójára nézve még közelebb áll az olasz szavakhoz a német *ruffen* ,a tollakat letörölni'. A csetepaté eredetibb jelentése tehát határozottan a ,hajbakapás' volt, míg a **ruffiano**, mielőtt mai jelentése megállapodott volna, egyszerűen csak veszekedni szerető embert jelölt.

Ruspo-nak nevezi az olasz ember a pénzt, ha a pénzverőből kikerülvén, még nem vesztette el érdességét. Innen a szó általános jelentése ,érdes'. — ófn. *ruspan* ,érdesnek, merevnek lenni'.

Russare ,hortyogni'. — ófn. *ruzzôn* azonos jelentéssel.

Saccomanno nevet viseltek azok, kik a sereg mögött az élelmi szerekre és a podgyászra ügyeltek. — kfn. és baj. *sackmann*, mely részben azonos jelentésű az olasz szóval, részben zsákmányoló embert jelöl. Azonban ez utóbbi jelentésnek is akad képviselője az olaszban, mert *mettere* a **saccomanno** felér a *mettere* a **sacco** ,zsákmányolni' szó-lásmóddal.

Sagire ,hatalmába ejteni, keríteni'. — Nem a frcz. *saisir*-ből, a mint Fanfani hiszi, hanem ezzel együtt ez ófn. *sazjan* ,helyezni, juttatni' vagy pedig még inkább az ófn. *bisazjan*, ufn. *besetzen* ,elfoglalni, hatalmába ejteni' igéből a *bi* igekötő mellőzésével.

Sala ,terem'. — ófn. *sâl* ,ház, lakás'.

Sbreccare ,kitördelni (valamely edényt)'. — gót *brikan*, ófn. *brêchan* ,törni'. V. ö. a vel. *sbregar* igét hasonló jelentéssel.

Scabino a középkorban részint a rendőrség fejét, részint a bírót jelentette valamely városban. Így nevezték a «Heilige Vehme» nevű törvényszék egyes bíráit is. — angsz. *scepeno*, ófn. *sceffeno*, ufn. *Schöffe*, an. *Schöppe*. A középlatinban e szó *scabinus* alakot öltött s innen átszár-mazott a román nyelvekbe.

Scaffale ,könyvállvány'. — kfn. *schafe*, holl. *schap* ,állvány'.

Scaglia ,pikkely'. — gót *skalja*, ófn. *scalja, ufn. *Schale* ,héj'.

Scalco ,tálnok, étékfogó', — góth *skalks*, ófn. *skalk* ,szolga' és végre tetemesen megváltozott jelentéssel ufn. *Schalk*.

Scarpa első sorban a lábbelit jelenti. Így nevezik azonban ama lejtős hajlást is, melyet egy falnak vagy töltésnek szokás adni. Ez a neve a féknek is, melylyel a kerék forgását megakadályozzuk. Szükséges volt mindezen jelentéseket elsorolni, hogy lássuk belőlük, hogy valamennyien oly tárgyakat jelölnek, melyek többé-kevésbbé ékalakúak vagy hegyben végződők (cipő, lejtő). Szemmel tartva ezen körülményt, nincs okunk hozzá nem járulni. Diez véleményéhez, ki azt tartja, hogy az olasz szó az ószk. *skarp*, ófn. *scarf*, ufn. *scharf* 'éles' melléknévből származik.

Scatola 'katulya'. — ufn. *Schachtel*. Wackernagel ugyan azt hiszi, hogy az olasz itt a kölcsönadó nyelv, a nélkül, hogy állítását elégséges hangtani okokkal támogatná. Mert honnan került volna a német szóba a *ch* torokhang? Holott, ha Diez véleményéhez csatlakozunk, a torokhang hiánya az olaszban nemcsak hogy fennakadást nem okoz, hanem egyenesen megfelel azon hangváltozásnak, melynek a *ct*, *cht*, *kt* mássalhangzó csoport Dante nyelvében alá van vetve. Hogy a torokhang eltűnése nem okozza mindig a rákövetkező mássalhangzó megnyújtását (kettőzését) arról leginkább az olasz *pratica* és *etica* szavak tanuskodnak.

Scellino 'angol pénznem'. — ang. *schilling*; v. ö. továbbá gót *skilliggs*, ufn. *Schilling*.

Schermo, **scherma**; **schermire**, **schermare** 'védelem, vívás, ernyő'; 'vívni, védekezni'. — ófn. *skirm*, *skerm* 'paizs, védelem'. Ugyancsak ezen szóra megy vissza az ol. **scaramuccia** 'csetepaté'. Érdekes példája a szavak vándorlásának az ufn. **Scharmützel** 'csetepaté', mely félreismerhetlen módon magán hordja az olasz eredet bélyegét, noha az illető olasz szó (**scaramuccia**) a németből került Dante nyelvébe.

Scherno 'gúny, megvetéssel párosuló gúny'; **schernire** 'gúnyolni, megvetni'. — ófn. *skern* 'gúny, megvetés', mely igét is fejlesztett: *skernôn* = ol. **schernire**.

Scherzare, **scherzo** 'tréfálni, tréfa'. — kfn., ufn. *scherzen* azonos jelentéssel.

Schiacciare 'összezúzni, összeláptani'. — ófn. *klackjan* azonos értelemmel.

Schiaffo 'pofon'. — ufn. *Schlappe*, melynek a német nyelv fejlődési korszakaiban alkalmasint **schlapfe* **slapfe* alakja lehetett, a mely jobban magyarázná meg az ol. irodalmi alakot, holott a vel. és ver. **sleppa** teljesen az ufn. *Schlappe*-nak hasonmása.

Schiantare 'hasítani'. — Szavunk az ófn. *skleizên* 'hasítani' igének orrhangos alakja. A mi pedig az ol. *a*-t illeti szemben az ófn. *ei*-vel, v. ö. ol. *razza*, ófn. *reiza*; ol. *biacca*, ufn. *bleich* stb., stb. Ezen hangváltozással azonban csakis az olaszban találkozunk, mert p. o. a

schiantare-nak megfelelő *fréz.* alak a német *a-t* megőrzi: *éclater* és anynyiban is közelebb áll az eredeti német szóhoz, hogy a foghang előtt nem szúrja be az orrhangot.

Schiatta ,faj, törzs'. — ófn. *slahta*, *sclahta, melyet az ufn. *Geschlecht* ,nemzedék, faj', *unge-schlacht* voltaképen ,elfajult', der *Menschen-schlag* és egyebekben is könnyen fölismerhetünk.

Schiavo ,rabszolga'. — ufn. *Sklave* voltaképen *Slave* helyett, mert ez utóbbi a német nyelv fejlődése korában, különösen N. Károly idejében szláv nemzetségű hadi foglyot jelentett, míg később az általánosabb ,fogoly, leigázott, rabszolga' jelentést vette fel. Ide tartozik valószínűleg az ol. *schivavina* ,pokrócz' is, mely eredetileg a rabszolgák öltönyét jelölte.

Schiena ,hát, gerincz'. — ófn. *skina* ,tű, túske'. Hogy egy ,tű, túske' jelentésű szó könnyen fölveheti a ,gerincz, hát' értelmet is, arról maga az olasz nyelv tanúskodik, melyben a hátgerinczet *spina dorsale* szóval jelölik, mert *spina* már a latin nyelvben is a ,tű, túske' és ,gerincz' jelentéseket egyesíti.

Schiera ,sor, csapat'. — ófn. *scara*, *scarja ,sereg, csapat', ufn. *Schar*.

Schietto ,egyszerű, őszinte'. — ófn. *sleht*, ufn. *schlecht*, *schlicht*. Az ófn. *sleht* ugyanis azt jelenti ,egyszerű, mesterkéletlen, romlatlan', mely értelmét az ufn. *schlicht* alakban meg is tartotta, holott *schlecht* a nyelv megkülönböztető tendenciája folytán tetemes jelentésbeli változáson ment keresztül ugyanannyira, hogy mai napság épen ellenkezőjét jelöli annak, a mit az ófn. nyelvben valaha jelölt.

Schifo ,csolnak', — ófn. *skif*, ufn. *Schiff* ,hajó'.

Schiniera, *schiniere* ,lábpancél'. — ófn. *skina* ,lábszár'; v. ő. ufn. *Schienbein* ,tibia'.

Schippire ,kisiklani, kicsúszni'. — kfn. *slipfen*, ufn. *schlüpfen* hasonló jelentéssel.

Schiuma, nyelvjárásokban *scuma* és *sguma* ,hab'. — ófn. *scüm*, őszk. *sküm*; ufn. *Schaum* ,hab, tajték'.

Schivare ,valamit kerülni, valamitől tartózkodni'. — ófn. *skiuhan*, ufn. *scheuen*. V. ő. a német és olasz szólásmódot: *keine Mühe scheuen* = *non schivare fatica*. Ide sorolandó továbbá *schivo*, *schifo* ,utálat, irtózás'; v. ő. ufn. *Scheu*.

Sciarpa ,öv, szalag'. — ófn. *scherbe*, an. *schirpe*, holl. *schrap*. Mind a három germán szó voltaképen tarsolyt vagy tarisznyát jelent, különösen azt, melyet a zarándokok szoktak hordani. Az olasz szó később a tarisznyáról átment az övre vagy szalagra, melyről a tarisznya lefüggött. Ezen jelentésváltozás valószínűsége mellett a *fréz.* *écharpe* is

bizonyít, mert míg jelentése egyrészt megegyezik az ol. *sciarpa* szóéval, másrészt a zarándokok tarsolyját is jelöli.

Sciarra ,czivódás, veszekedés, összetűzés'. — Az olaszok és németek még nem egyeztek meg e szónak eredetére vonatkozólag. Valószínű azon vélemény, hogy az ófn. *zerran*, ufn. *zerren* ,húzni, czibálni' igéből származik. Hihető, hogy a német szó az olaszban eleinte a *ciarrare alakot öltötte, mely elé később a protheticus *s* járult.

Scilacca ,ostorcsapás'. — ófn. *slac*, *slag*, ufn. *Schlag*, ütés, csapás'.

Scivolare ,kisiklani, csúszni'. — ófn. *sliofan*, gót *slīupan*, ufn. *schlīpfen* (v. ö. a *schippire* czikket), vagy pedig Caix nézete szerint az ófn. *slifan*, *slīphan* ,siklani' igéből.

Scorbuto ,súly'. — an. *schorbock*, ufn. *Scharbock* azonos értelemmel.

Scotola ,tiló', *scotolare* ,tilólni'. — Mind a kettő az ófn. *scutlōn*, ufn. *schütteln* ,rázni, megrázni' igére megy vissza.

Scotta ,azon kötél, melylyel a vitorlák helyzetét szabályozzák'. — svéd *skot*, ufn. *Schote* azonos jelentéssel.

Scotto ,valaminek, p. o. ebédnek, vacsorának, bornak stb. stb. az ára, a költségei'. V. ö. jelentésére nézve a német *die Zeche* szót a *die Zeche bezahlen* szólásmódban. — ófriz *skot*, ang. *scot*, *shot*, ufn. *Schoss* ,contributio'.

Scranna ,szék, zsámoly, ítélőszék'. — ófn. *schranna*, ufn. *Schranne* azonos jelentéssel.

Scrocco, **scroccone** ,élősdí', *scroccare* ,potyázni'. Ezen olasz szó eredetére vonatkozólag kétféle figyelemreméltó véleményt regisztrálhatunk. Az egyik szerint a holl. *schrok* ,nyalánk' szóra menne vissza, a másik szerint pedig az ófn. *scurgo*, ufn. *Schurke* ,gazember' főnévből származnék. Az első mellett a jelentés nagyobb megegyezése, a másik mellett pedig a *scorccone* alak szól, melylyel Veneroni irataiban találkozunk.

Sdrajarsi ,leterülni, leheverni'. — gót *stranjan*, ófn. *strewjan* ,leteríteni, kiterjeszteni'.

Sdruciolare ,kisiklani, elcsúszni'. — kfn. *strūchelen*, ufn. *strau-cheln* ,elcsúszni'.

Sega ,fűrész'. — ófn. *saga*, *sega*, ufn. *Säge*.

Senno ,értelem, jelentés, ész'. — ófn. *sin*, ufn. *Sinn* azonos jelentéssel.

Sgherro ,porkoláb'. — long. *scario*, *scaro* ,törvénytörési szolga'. V. ö. ufn. *Scherge* azonos értelemmel.

Sghescia ,nagy éhség'. — kfn. *git* ,voracitas'; v. ö. a mod. *geiz* és piem. *gheisi* alakokat, melyek a kfn. szóhoz sokkal közelebb állnak.

Sgretolare ,vimt a fogakkal apróra harapdálni, apróra zúzni'. — ófn. *scrōtan*, ang. *shread*, *shred* ,széttépni, hasítani'.

Sguancio ,ferde, rézsutos'. — svéd *swank*, ufn. *schwank* hasonló értelemmel.

Sguaraguardia, **sguaraguato**, **guaraguato** ,őrcsapat'. — ufn. *Scharwache*, *Scharwacht* azonos értelemmel.

Siniscalco ,udvarmester, kormányzó, helytartó'. — ófn. *siniscalc ,vén szolga, ki a többi szolga felett őrködik'. Itt is egy olyan értelemváltozással van dolgunk, a milyennel a *maniscalco* cikkben találkoztunk, a midőn a frcz. *maréchal*, ol. *maresciallo* eredetét tárgyaltuk.

Slitta ,szánkó'. — ófn. *slito*, ufn. *Schlitten*.

Smacco ,szégyen, gyalázat'. — ófn. *smāhi*, ufn. *Schmach* azonos értelemmel.

Smagare ,eltéveszteni, elveszteni'. — Az ige germán eredetű, oly megszorítással azonban, hogy a szókezdő *s* már olasz földön termett és a német *un* tagadó partikulának felel meg. — ófn. *magan*, ufn. *mögen* (jelen ideje: *ich mag*) ,hatni, képesnek lenni, bírni', *un-magan* pedig ,erejét elveszteni, elájulni, aléltak lenni'. Ha már most tekintetbe vesszük, hogy az olasz ige reflexiv alakjában *smagarsi* annyit jelent, mint ,bátorságát, erejét elveszteni', akkor azonnal felismerjük benne az *un-magan* jelentését.

Smalto ,máz'. — ófn. *smalzjan, *smelzan*, ufn. *schmelzen* ,olvasztani'; v. ö. továbbá ufn. *Schmelz*, mely etymologialilag teljesen az ol. *smalto*-nak felel meg.

Smarrire ,valamit elveszteni, a nélkül, hogy a megtalálás reménye ki volna zárva'. — ófn. *marran*, *marrjan, gót *marzjan* hasonló jelentéssel.

Snello ,ügyes, gyors mozgású, karesú'. — ófn. *snel*, ufn. *schnell* ,gyors'.

Solcio ,fűszerezett gyümölcs vagy hús'. — ófn. *sulza*, ufn. *Sulz* ,kocsonya'.

Sornacchiare, **sornacare** ,hortyogni'. — kfn. *snarchen*, ufn. *schnarchen* azonos jelentéssel.

Spaccare ,hasítani'. — kfn. *spachên* a. j.

Spanna ,arasz'. — ófn. *spanna*, ufn. *Spanne* a. j.

Sparagnare, megtakarítani, takarékoskodni'. — Kétségtelenül az ófn. *sparôn*, *sparên*, ufn. *sparen* ígére megy vissza; a jövő dolga azonban felderíteni, hogy az olasz szónak (*sparagnare*) -*agn*-elemé nem egy régibb német alakot tükröz-e, mely eddigelé még ismeretlen vagy talán egyáltalában nem jutott el napjainkra.

Sparaviere, **sparviere** ,karvaly'. — ófn. *sparwari*, ufn. *Sperber* a. j.

Spiare ,kémleni'. — ófn. *spêhôn*, ufn. *spâhen*. Ide tartozik továbbá ol. *spia*, ófn. *spêha* ,kém'.

Spola, *spuola* ,orsó'. — ófn. *spuolo*, ufn. *Spule* a. j.

Spranga ,pánt, retesz'. — ófn. *spanga*, ufn. *Spange* ,pánt, kapocs'. Az *r* beszúrásáról olasz szavakba v. ö. a feltro czikket.

Springare, *spingare* ,kapálózni, rugdalni'. — ófn. *springan*, ufn. *springen* ,ugrani'. A *spingare* ol. alak képződésére tagadhatlanul befolyt az ol. *spingere* ige, úgy hogy ez esetben is népies szószármaztatással van dolgunk.

Sprizzare, *sprazzare*, *spruzzare* ,fecskendezni'. — ufn. *spritzen*, tájszólásokban előforduló alakok: *spratzen*, *sprützen* a. j. Az idézett német igékben teljesen megtaláljuk a három olasz ige különböző magánhangzóit.

Sprone, *sperone* ,sarkantyú'. — ófn. *sporo*, acc. *sporon* a. j.

Squilla ,csengetyű'. — ófn. *skilla*, *skella*, ufn. *Schelle* a. j.

Squittire ,sivalkodni, visítani'. — baj. osztr. *quitschen* a. j.

Staffa ,kengyel'. — ófn. *staph*, *stapho*, mely voltaképen lépést, lábnyomot jelent, a miből könnyen fejlődhetett ki az olaszban a ,kengyelvas' értelme.

Staggire ,lefoglalni, letartóztatni'. — Némelyek ezen igét az ófn. *statiôn* ,sistere' szóból származtatják, mások inkább az ófn. *stâtian*, *stâtan* ,erőssé, állandóvá tenni' igéből. Alak és jelentés egyaránt arra bír bennünket, hogy föltétlenül az első véleményhez csatlakozzunk.

Stallo ,tartózkodási hely, lakhely'. — ófn. *stal*, melyet a középkor latin nyelvű okmányai és glossái ,locus, statio, stabulum' szavakkal fordítanak. Ide tartoznak közös tövüknél fogva: *stalla* ,istálló', *stallone* ,mén' és a tengerészeti műszó *stallia* ,horgonyzási idő, vlmely hajó tartózkodási ideje vlmely kikötőben'.

Stambecco ,kecskebak'. — ófn. *stainboc*, ufn. *Steinbock* a. j.

Stamberg ,ódon ház, ócska, rossz gunyhó, viskó'. — A szó csak második (-berga) részében tartalmaz germán elemet, a mennyiben nagyon is elfogadhatónak tartjuk Caix véleményét, mely szerint *stamberg* = *stranza* + *albergo*.

Stampare ,nyomtatni'. — ófn. *stamphôn*, ufn. *stampfen* ,taposni, nyomni'.

Stampella ,mankó'. — Caix határozottan germán eredetűnek tartja e szót a nélkül azonban, hogy az általa elsorolt vélemények valamelyikéhez csatlakoznék. Némelyek ugyanis azt hiszik, hogy az ol. főnév az ófn. *staphôn* ,járni, lépni' igéből származik, míg mások az ufn. *Stab* ,bot' szóra vezetik vissza, melynek *stampella* csak orrhangú alakja volna.

Stanga ,rúd'. — ófn. *stanga*, ufn. *Stange* a. j.

Stecco, stecca ,karó, pálcza'. — ófn. *steccho*, ufn. *Stecken* ,pálcza'.

Sterlino ,sterling' (angol pénznem). — ang. *sterling* a. j.

Stia ,tyúkketrecz'. — ófn. *stiga*, ufn. *Hühnersteige* a. j.

Stinco, vel. **schinco**, mil. *schinca* ,lábszár'. — ófn. *skinko* ,cső, szár', kfn. *schinke* ,lábszár', ufn. *Schinken* ,sonka'.

Stocco ,négyszögletes kardalakú fegyver'; továbbá ,törzs'. — ufn. *Stock* ,bot, pálcza'.

Stoccafisso, stoccofisso ,tőkehal'. — ufn. *Stockfisch* a. j.

Stoffa, stoffo ,anyag, kelme, posztó'. — Ezen szó eredete a lat. *stoppa* (ol. *stoppa*) főnévből kizár minden kétséget. De mi a magyarázatja a lat. *pp* ol. *ff* hangváltozásnak? Szükségképen föl kell tennünk, hogy a latin szó a barbár germán hódítók szájában a *stufpa* alakot öltötte, míg lassanként *stufpa*-ba ment át és ily módon az ol. **stoffa**-t eredményezte. Latin származású szóval van tehát dolgunk, de olyannal, melynek mai olasz formáját osakis úgy magyarázhatjuk meg, ha a német közvetítés hypothesiséhez folyamodunk.

Stollo. Így nevezi az olasz köznép a szalmaboglya fáját, rúdját, mely azt egyenes helyzetben fentartja; továbbá a mihaszna embert, fatuskót. — ófn. *stollo*, ufn. *Stollen* ,alap, támasz, oszlop'.

Storione ,kecsége'. — ófn. *sturio*, *sturo*, svéd. *stör*. Az ófn. *sturio* alakot az állattani műnyelv is magáévá tette, a mennyiben a kecsegét ,accipenser sturio'-nak nevezi.

Stormo ,sokaság, csődület, roham'. — ófn. *sturm*, ufn. *Sturm* ,vihár, roham'.

Straccalle ,formatring; csik, öv'. — Aligha tarthat igényt figyelmünkre azon szófejtés, mely az ófn. *strach* ,feszés, nyújtott' melléknévből származtatja szavunkat. Sokkal valóbbszíni azon vélemény, mely az ufn. *Strick* ,kötél' főnévből magyarázza az ol. szót. V. ö. vel. *strica* ,kötél'.

Strale ,nyíl'. — ófn. *strāla*, kfn. *strāl*, ufn. *Strahl* ,sugár'. Ha a régi német okmányok nem is tanúskodnának róla, a pusztá következtetés útján is megmagyarázhatnók, hogy a nap sugarai (Sonnenstrahlen) voltaképen a napisten nyilainak tekintendők.

Strappare ,kiragadni, kirántani'. — svájci *strapfen* ,húzni, vonni'.

Strobile ,durva, csiszolatlan, tuskés'. — ófn. *stropalōn* ,durvának, tuskésnek lenni', baj. *strobeln*; v. ö. továbbá ufn. *struppig* ,borzas'.

Stronzo ,állati vagy emberi hulladék-darab'. — ufn. *Strunzen*, *Strunzel* a. j.

Strozza ,torok, gége'. — ófn. *drozà* a. j. Ebből képződött a protheticus s útján az ol. *strozza* és belőle a *strozzare* ,megfojtani' ige is.

Struffo, **struffolo** ,apró batyú, rongyhalmaz'. — kfn. *strupf* a. j.

Stucco ,fósz, vakolat'. — ófn. *stucchi* ,kéreg'.

Stufa ,fürdő szoba' és ,kályha'. —

A két jelentés közül kétségtelenül az első egyszersmind az eredetibb. Ez a körülmény pedig határozottan az ófn. *stupa*, kfn. *stobe*, ufn. *Stube*, ószk. *stofa* ,szoba' szóra utal bennünket, mely alakjára és jelentésére nézve egyaránt kielégítő magyarázatot nyújt. Hogy egy ,fürdőszoba' jelentésű szó kályhát, kemenczét is jelenthet, az legjobban kitűnik az ismeretes „egy a szoba a kemenczével“ szólásmódból, mely szerint a ,szoba' és ,kemencze' szók synonymáknak tekintendők.

Svignare ezen szólásmódban **svignarsela** ,elillanni, elosonni'. — ófn. *swinan*, ufn. *ver-schwinden* eltűnni'.

Taccagno ,fukar, fősvény'. —

Diez határozottan elveti azon etymológiát, mely szerint ezen szó az ufn. *Zacken*-nek köszönné eredetét, és inkább az ófn. *zâhi*, ufn. *zâhe* ,szívós'-re gondol. Magától értetődik, hogy az ófn. *zâhi* alak sem nyújt kielégítő magyarázatot, azért Grimm törvénye értelmében még egy régibb *tâhi* alakhoz kell folyamodnunk, ha az olasz szónak megfelelő német szót meg akarjuk találni.

Taccola ,szarka'. — ófn. *taha* ,varjú'. Aligha tévedünk, midőn fölteszszük, hogy az ófn.-ben egy *tahala kicsinyítő alak létezett: csakis egy ilyen alakból származhatott ugyanis ufn. *Dohle* ,varjú' és csakis *tahala-ból magyarázható az ol. *taccola*.

Taffio ,lakmározás, evés, falás, tor'. — **taffiare** ,falni, zabálni'. — Azonnal ráismerünk az ufn. *Tafel* ,lakoma' és *tafeln* ,lakomázni' szavakra, melyek ily módon újra visszakerültek a latin talajra, a honnan eredtek.

Tallero ,tallér'. — ufn. *Thaler* a teljesebb *Joachimsthaler*-ből, mert *Joachimsthal*-ban verettek az első tallérok. Régibb, de mai napság már nem használatos összetétel *ristallero*, ufn. *Reichsthaler*.

Tanfo ,penészszag, zárt levegő'. — ufn. *Dampf* ,gőz'.

Targa ,kis paizs'. — ófn. *zarga* ,védelem'. Itt is, mint a *taccagno* szónál egy régibb *targa alakból kell kiindulnunk, ha kielégítő magyarázatot akarunk nyújtani.

Tarpano ,pórias viseletű, durva személy'. — ószk. *thorpari*, kfn. *törpel*, *dörper* a. j.

Tecca, **teccola**, ritkábban **taccola** ,foltocska, kis hiba'. — gót *taikns*, angsz. *tacen*, ufn. *Zeichen* ,jegy, jel'.

Tecchio ,szörnyű nagy, szertelenül nagy'. — ófn. *dicchi*, *thiki*, ang. *thik*, ufn. *dick* ,vastag'. V. ö. ezen arezzói szólásmódot: „per zio (e helyett: per dio) tu l'ha detta töcchia“ mely körülbelül úgy fordítható: ,istenemre, szörnyű vadat mondtál' e helyett: ,szörnyű nagyot mondtál'.

Tecchire, attecchire ,gyökeret verni, tenyészni'. — gót *theihan*, ófn. *dihan*, ufn. *ge-deihen* ,tenyészni, nőni'.

Tedesco ,német'. — Magától értetődik, hogy az olasz nyelv német elemei közül a *tedesco* szó sem hiányozhatik.

Gót *thiudisko* ófn. *diotisc* ,népszerű' ezen főnévből gót *thiuda*, ófn. *díot* ,nép'. Az olasz *tedesco* szóban tehát a gót és ófn. alak sokkal épebb állapotban maradt reánk, mint magában az ufn. *deutsch* szóban. Ezen tudvalevőleg nincs mit csodálkoznunk, mert a kölcsönszavak úgyszólván megdermednek azon alakban, a melyben azokat a kölcsönvevő nyelv a kölcsönadótól átvette.

Tetta, zitta ,mell, emlő, csecs.' — ófn. *tutti, tutta* a. j. Ezen ófn. alak consonantismusára nézve ugyan teljesen megfelel az idézett olasz szónak, vocalismusát tekintve azonban jelentékenyen eltér tőle. Tudjuk, hogy a mai német irodalmi nyelvben egy *Zitze* alakra akadunk, melyet Grimm törvénye értelmében egy ófn. *tita előzött meg. Ebben nehézség nélkül az ol. *tetta* elődjét ismerhetjük fel. Az ol. *zitta*-t pedig a feltételezett *tita-nak egy átmeneti *zita alakja magyarázza, a melyben ugyanis a szó elején a *t* — *z* hangváltozás már véghez ment, míg a szó belsejében megmaradt az eredeti *t*.

Ticchio ,szeszély, hóbortos eszme'. — ófn. *ziki* ,kecske' és egy valószínűséggel föltételezhető *tiki. Ámde mi köze van a kecskének a hóborthoz és szeszélyhez? Legjobban eloszlatja e kételyünket az ol. *capriccio*, mely ugyancsak szeszélyt jelent és kétségtelenül a *capra* ,kecske' főnévből származik. Ezen állat szeszélyes ugrásai szolgáltatnak alkalmat a *capriccio* és *ticchio*-féle jelképes szavakra.

Tirare ,húzni'. — gót *tairan*, ófn. *zeran*, ufn. *zerren* ,húzni, rántani, ozibálni'.

Tocco, tocca eredetileg szövetet, posztót jelentett, míg később egy darabot akármilyen kelméből. — ófn. *tuoh*, ufn. *Tuch* ,posztó, kelme'.

Tombolare, tombola ,fejére esni, lezuhanni, bukfenyezni.' — ószk. *tumba* ,fejére esni'. Ugyanezen tövel találkozunk az ufn. *tummeln* igében, pl. a *sein Ross tummeln* ,lovát tánczoltatni' szólásmódban vagy pedig a *Tummelplatz* ,a korlátton belül lévő tér a lovagjátékoknál' szóban.

Tonfano ,folyó mélye'. — ófn. *tumphilo*, kfn. *tümpfel*, ufn. *Tümpel* a. j.

Torba ,zsombék'. — angasz. *turf*, ószk. *torf*, ufn. *Turf* a. j.

Tovaglia ,asztalkendő'. — ófn. *duahilla, twachilla*, hasonló értelemmel.

Trampoli ,mankó'. — ufn. *trampeln* ,durva módon lépni, járni'.

Trappola ,kelepcze'. — ófn. *trapo* ,kelepcze, tőr'.

Trastullo ,mulattató, időtöltés'. — ófn. *stulla* ,idő, óra'. Az ol. *trastullare* ige tehát a *tra* igekötő hozzájárultával annyit jelent mint ,mulatni, az időt eltölteni'.

Tregua ,fegyverszünet, nyugalom'. — ófn. *triwe* ,fegyverszünet'; ez nemzete a középlatin *treuga*-t, melyből hangátvetés útján *tregua* keletkezett.

Treppicare ,tiporni, tipegni'. — ang. *trip*, ufn. *trippeln* a. j.

Trescare eredetileg azt jelentette ,táncolni'; **ballare la tresca** = ,táncolni, táncot ropni'. — gót *thrikan*, ófn. *drescan*, *triturare*'. Hogy a taposás és tiprás fogalma könnyen mehetett át a tánczoláséba, azt jelentéstani kérdésekben jártas ember nem igen fogja tagadni.

Tribordo ,a hajónak jobboldali része a hajó farától tekintve'. — ufn. *Steuerbord* a. j. Furcsálanunk kell ugyan, hogy a német *Steuer* (kormány) szónak egy ol. *tri* szótag felel meg; de minthogy semmi más etymologia nem kínálkozik, a jelentés pedig azonos, egyelőre helyesnek kell tartanunk szófejtésünket.

Trimpellare ,botorkálni, ügyetlenül és lassan járni'. — gót *trimpan* ,járnikelni'.

Trincare ,sokat inni, részegeskedni'. — ófn. *trinkan*, ufn. *trinken* ,inni'. Az olasz ember, ki mai nap is mértéket tart az ivásban, azzal állott bosszút iszákos elnyomóján, hogy azon igéjét, mely egyszerűen azt jelenti ,inni', a részegeskedés fogalmának jelölésére használta.

Troscia, stroschia ,a víz és a folyadékok elszéledése által létrejött erek, patakocskák'. — gót *ga-drausjan* ,lefolyni'.

Truogo, truogolo ,teknő'. — ufn. *Trog* a. j.

Tuffare ,mártani, belemártani'. — ófn. *toufan*, ufn. *taufen* ,megkeresztelni', eredetileg ,vízbe mártani'.

Ufo ezen szólásmódban a ufo ,ingyen, potyára, más költségén'. — gót *ufjo* ,bőség'; a ufo tehát eredetileg azt jelentette ,a bőviből, onnan, a honnan telik'.

Usbergo ,pánczél'. — ófn. *halsberc*. Ez a német szó, a mint elemeire való szétbomlásából azonnal kitűnik, eredetileg a pánczélnek csak azon részét jelentette, mely a nyakat védte. Az olaszban lassanként az egész pánczél jelölésére használták. Az ófn. *halsberc* tehát olyan sorsra jutott, mint a román eredetű német *Koller* szó, mely *collare*-ből származik, de mai nap a pánczélnek nem csak a nyakat, hanem a mellet és hasat fedő részét is jelenti.

Usta ,a vad nyoma, melynek szaga útba igazítja az ebeket', piem. *nast* ,szaglás'. — A piemonti alak az ufn. *Nüstern*, orrlyuk' főnévre utal. V. ö. továbbá ófriz *nosteren*, holl. *noster* a. j. Azonkívül baj. *nuesten* ,szimatolni', dán *nustère* ,nyomozni'. Az ol. *usta* tehát *nusta helyett áll, mint *anchina* e helyett *nanchina.

Vescia voltaképen egy gombafajt jelent, de általánosan a ‚crepitus ventris‘ jelölésére használják. — Ezen szó tövével sok germán nyelvben találkozunk, p. o. ószk. *fisa* ‚fingani‘; kfn. *vis-l* vagy *vis-t* ‚crepitus ventris‘.

Zaffo ‚csap, a hordó csapja‘. — ófn. *zapfo*, ufn. *Zapfen* a. j.

Zaino ‚bőrzsák, bőrtarisznya, katonaborju‘. — ófn. *zaina* ‚kosár, tarisznya‘.

Zanna, sanna ‚agyar‘. — ófn. *zand, zan*, ufn. *Zahn* ‚fog‘. Itt is a nemzeti bosszú olyan nemével van dolgunk, a milyennel már a *trincare* tárgyalásakor találkoztunk.

Zecca ‚kullancs‘. — kfn. *zeche*, ufn. *Zecke* a. j.

Zolla ‚göröngy, hant‘. — ófn. *scolla*, ufn. *Scholle* a. j.

Zuffa ‚verekedés, hajbakapás, csetepaté‘. — ufn. *zupfen* ‚húzogatni, tépdelni‘, v. ö. ol. *azzuffare* ‚verekedni, hajbakapni‘.

Zuppa ‚leves, lé‘. — ufn. *Suppe* a. j., mely azonban alnémet eredetű, a mennyiben az an. *soppe* ‚lé, leves‘ szóból származik.

Kútforrások:

Friedrich Diez: Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen. 4. Ausgabe. Bonn. 1878.

Pietro Fanfani: Vocabolario della lingua italiana. Firenze. 1882.

Dr. N. Caix: Studi di etimologia italiana e romanza. Firenze. 1878.

Ulphilas, oder die uns erhaltenen Denkmäler der gothischen Sprache. Herausgegeben von *Dr. Moritz Heyne*. Paderborn. 1878.

Carl Meyer: Sprache und Sprachdenkmäler der Langobarden. Quellen, Grammatik, Glossar. Paderborn. 1877.

N. Tommaseo: Vocabolario della lingua italiana.

Az előforduló rövidítések magyarázata:

a. j.	= azonos jelentéssel.	ófn.	= ófelnémet.
an.	= alnémet.	ófrcz.	= ófrancia.
ang.	= angol.	ósz.	= ószász.
angsz.	= angolszász.	ószk.	= ószkandináv.
baj.	= bajor.	osztr.	= osztrák.
frcz.	= francia.	ufn.	= úfelnémet.
holl.	= holland.	vel.	= velencei tájszólás.
kfn.	= középfelnémet.	ver.	= veronai tájszólás.
kpl.	= középlatin.		

BERGHOFFER JÓZSEF.

AD ENNII ANNALES.

[Ann. vss. 272—277 apud Vahlenum, vss. 276—281 apud Muellerum.]

Apud Gellium Noct. Att. XX. 10. legimus: «Ego hos versus ex octavo Annali absentes dixi, nam forte eos tamquam insigniter præter alios factos memineram:

Pellitur e medio sapientia, vi geritur res;
 Spernitur orator bonus, horridus miles amatur.
 Haut doctis dictis certantes *sed* maledictis
 Miscent inter sese inimicitias agitantes.
 Non ex iure manum consertum, sed magis ferro
 Rem repetunt regnumque petunt, vadunt *solida* vi.

Vs. 3. codices omnes *nec* exhibent, cuius in locum Hieronymus Columna rectissime *sed* restituit. Quamquam Bæhrens, ut solet, semper aliquid de suo addere cupiens in Fragmentis Poetarum Latinorum a se editis *nunc maledicta* scribit [Enn. Ann. fr. 187.].

Difficilior est altera quæstio, quid in fine huius particulæ verba *solida vi* sibi velint. Quod sensit iam Gellius, hanc ingressus ibidem interpretandi viam: «Ennius significare volens, non, ut ad prætorem solitum est, legitimis actionibus neque ex iure manum consertum, sed bello ferroque et vera vi atque *solida****; quod videtur dixisse conferens vim illam civilem et festucariam, quæ verbo diceretur, non quæ manu fieret, cum vi bellica atque cruenta». In qua interpretatione cur viri docti acquieverint, probabilem reddere rationem non possum. Nam, ut rectissime Gellius hoc loco ius cum ferro, civilem in legis actionibus vim cum vi bellica conferri intellexit, ita ineptissimum est *solidam vim* de vi vera imaginariæque opposita dictam putare. Tale quid enim ei ob oculos versatum esse e verbis *vera vi atque solida*, quamquam sequentia in codicibus desiderantur, facile elucet. Sed quis unquam adiectivum *solidum* hoc loco idem quod verum significare credat, præsertim cum apud scriptores veteres talis sensus ne levis quidem umbra in hac voce appareat?

Quid igitur *solidum* significare potest? Num validum atque integrum, quo sensu apud Vergilium cum *vi* coniunctum in Aen. II. 638:

quibus integer ævi
Sanguis, ait, *solidaeque* suo stant robore vires

et apud alios sæpissime occurrit? At certe mire languerent hi versus, si Ennius homines sapientiam et iustitiam contemnentes *vadere integra* vel *magna vi* dicere voluisset; nam hic non de virium magnitudine agitur, sed aperte violentia improbatur. Accedit, quod, cum poeta hoc loco contraria iuxta se positâ summopere sectetur ideoque *sapientiam* et *vim*, *oratorem bonum* et *horridum militem*, *docta dicta* et *maledicta*, *ius* et *ferrum* ordine proferat, nemini dubium esse potest, quin et ultimis verbis, ut iam Gellius perspexit, talis significatio sit subiicienda, quæ præcedentibus maxime sit contraria. Quod non nisi coniectura probabili adhibita fieri potest.

Sed dicas fortasse *solidum* Gellii auctoritate confirmari. At consideres velim primum versus ab eo memoriter esse pronuntiatos: deinde, etiamsi memoria lapsum esse eum non credamus, quid obstat, quominus librum Annalium a Gellio adhibitum corruptum fuisse statuamus et facili pronaque coniectura medelam adferre conemur? Scilicet felici quodam casu ex ipsis Annalium reliquiis scriptoris mentem adsequi possumus.

Nam, si confers Annal. vs. 187. apud Vahlenum, 206. apud Muellerum:

stolidum genus *Asacidarum*,
bellipotentes sunt magis quam *sapientiloquentes*,

ubi stolidos poeta eos appellat, qui malint in bellis gerendis, quam in sapientia gloriam quærere, et vs. 100. apud V., 103. apud M.:

Nam *vi* depugnare sues *stolidi* soliti sunt,
ubi certe violentiam atque stoliditatem legitimæ contentioni opponere voluit, quid est probabilius, quam etiam hoc loco:

vadunt *stolida vi*

scribere? Quæ verba aptissime hos versus concludunt omnibusque præcedentibus elegantissime respondent, cum *stoliditas* sapientiæ, oratori bono et doctis dictis, *violentia* autem iuri legibusque maxime sit contraria.

GEYZA NÉMETHY.

SIMAI KRISTÓF ÉS A «HÁZI ORVOSSÁG».

Simai Márton Kristóf egyike volt a mult század azon íróinak, kiknél nem a tehetséget, hanem a lelkesedést és szorgalmat kell méltányolnunk. Az ő munkálkodása téglahordás a nagy épülethez csupán, de «a fénytelen és hasznos munka is ösmertetésre és hállára méltó». (Toldy.) Mikor ő buzgólkodott, támogatva több és tehetségesebb társaktól, a magyar irodalom emelésén, igazában szükség volt a szorgalmas, ha nem is épen nagy tehetségű munkásokra. Nem jelöl magas fejlődési fokot munkálkodása, de azért nincsen hasznos eredmények híján. Tudjuk, hogy a magyar dráma az iskolai drámákból indult fejlődésnek s az első drámaírók tanárok, papok, szerzetesek voltak. Ezek közül válik ki Simai érdemes alakja. Ő 1742 november 8. hazánkban akkor még igen kis városában, Rév-Komáromban, középsorsú katolikus szülőktől született. Atyja Simai István, anyja Söcs Borbála volt, és a keresztségben Márton nevet nyert.¹⁾ A középiskolákat szülővárosában végezte s huszonhárom éves korában²⁾ a piaristák közé állott, 1765 február 25. a szokásos próbaidőt az özv. gróf Pálffy Pálné alapította piarista-klostromban, Privigyén töltve ki. 1768-ban Nagykanizsán a latin nyelv tanára. Nem sokkal előbb (1760-ban) a piarista-rend Gusztinyi püspök ösztönzésére elhatározta, hogy a gymnasiumból felvett fiatal tagjainak figyelmét a bölcelet, természettudományi s történelmi szakok, különösebben az ókori remekek tanulmányozására irányítandó, bölceleti tanfolyamot létesít. Mert úgy volt meggyőződve, hogy a bölcelet az, mely tagjai figyelmét majdan az általános cultura felé irányozza és a szaktanulmánynál rendszeren beálló egyoldalúság ellen erős védőfalat képez. 1769—72 e tanfolyamot látogatja Simaink Nyitrán, melyet elvégezve, a következő évben Kecskeméten, majd Kalocsán találjuk.

Itt már más oldaláról is ismerhetjük meg. Az ókori remekek tanulmányozása közben figyelmét legerősebben a drámai irodalom kapta meg. Az egyetlen költői műfaj, mely a siker közvetlen forrása

¹⁾ Ft. Molnár János komáromi apátplébános úr szives közlése szerint.

²⁾ A komáromi anyakönyvbe ez van bejegyezve: «Datum adtestatum ituro ad RR. PP. Piaristas, gratis 25 Feb. 1765.»

lehet. Ez erős inger hatása alatt az ébredező irodalom vezérférfiai, Bessenyei, Kazinczy, Péczeli, Révai, a drámában is megkísérik erejüket. A legtöbb rájön, hogy nincs hozzá hivatása és pusztá fordító lesz aztán, mihez a hazafias eszme: hogy a játékszín a magyarság erős oszlopa, jelentékeny buzdítóul szolgált. Révai írja:

Magyar Játékszínnel rakd meg Városodat,
Hódítsd oda hazatérő Leányodat.
Ne félj, Férjeiket mind oda vezetik,
Egyszer valójában ha azt éreztetik,
Mi furcsák lehetnek tréfás alakosid,
Mi szívet érdeklők komor játékosid:
Mi édes a Nyelved az éneklésekre,
Mi erő száll azzal a gyengült szivekre — —
Házadból sok káros szokást kikergettél. *)

Simai is megpróbálkozik ilyenek készíttetésével, de mikor tapasztalja, hogy ahhoz különösen nagy élettapasztalat, éles s mélyre ható szem, mély emberismeret kívántatik, hova tovább arra az eredményre jut, hogy ő eredeti darabjaival vajmi kis sikereket érhet el. Mert mint Toldy (Emlékeszédében) megjegyzi: «Szűk körű életből fiatalon még szűkebb négy fal közé szorulva, gyarapodott ugyan azon nemében a stúdiomoknak, melyeket könyvek segedelmevel meríthetünk; de ugyanazon mértékben távozott azoktól, miknek iskolája a világ, az ezer változatú élet». Másrészt tapasztalja, hogy a magyar irodalom emelésére e korban igen nagy szükség van, különösen a mi a szépirodalmat illeti. Mindenekfölött a magyar nők elnemzetlenedése az, mely lelkét leköti s egy elhatározásra készti: számukra már kész vigjátékát: «A mesterséges ravaszsgot» kibocsátani. A nőnevelés a XVIII. században elhanyagolt és kezdetleges volt, de mindenképen — nem magyaros. Még 1825-ben is szónoklat közben azt említették: «A leánynevelő intézetekben szó sincs a magyar nyelvről s ha az igazgatók netalán őket meglátogatják, soha csak kérdésben sem teszik, ha leánykáim tudtok-e magyarul?» Sőt egyáltalán nem is szerették őket taníttatni. Molnár Borbála költőnő atyja csak olvasni tanítá meg, írni nem, nehogy tudományát

*) «A magyar öltözet és nyelv állandó fenmaradásáért való óhajtozás.» Csaplár, *Révai élete* III. 273. lap.

szerelmes levelek firkálására fordítsa. Jellemző a kor elfogultságára Nemesényi Adolf képzett kegyesrendi szerzetes nézete, melyet gr. Károlyi Sándorral közöl: «Minek tanulnának az asszonyok, mivelhogy sz. Pál apostol szerént: nem tanéthatnak! Nem tanulnak, mégis eleget tudnak ők, legfőbbképen midőn a férfiak ellen trutzszolni kell: mi következne tehát, ha még tanulnának?» Szerzetestársának e nézetében Simai Kristóf (a «Kristóf» szerzetesneve) nem osztozott. Minekutána darabját Kecskeméten előadatta s azt «számosak javallották jelenlételeikkel», 1773-ban kiadta. Előszavában, a magyar nőkhöz fordulva, írja: «Első zsengeje vala ez igyekezetemnek, melynek hogyha betsét fogom látni, azon leszek, hogy többeket, s jobbakat a multságodra szerezhessenek». Azonban kétes, hahogy-e darabja eredeti? A darabot nagy tetszéssel fogadták a nagyenyedi reformatus collegiumon elkezdve; Gyöngyösön, Baján, Kalocsán, N.-Károlyban egyaránt élénk tetszésnyilvánítások közt adták elő, sőt «1785-ben mind a pesti, mind a budai játékszínen»¹⁾, 1789-ben a pesti seminariumban is.

Simai 1774-ben Bécsbe megy²⁾ theológiát hallgatni s a következő években Pesten s majd másodizben Kecskeméten az ékesszólás és költészet tanára 1778-ig, a mikor Kassára helyezik át.³⁾ Ő kezdettől fogva hajlandóságot érzett a művészetek iránt s tökéletesítve magát a rajzolás és építészettudományában, azt harminczegy évig tanítá, 1790-ig Kassán, majd 1829-ig Kőrmöczbányán és pedig, mint suffragiumában olvashatni, «mindig telyes egészség és közhelyeslés mellett». Kassán jelentősebben fordult a magyar irodalom emelésére irányuló moz-

¹⁾ *Hadi es más nev. tört.* 1791. Úgy látszik e két előadást műkedvelők rendezték.

²⁾ *Magy. Hirmondó* 1781. 88. levél: «Simai, miután Bétsben, tudományjának gyarapítása végett, alkalmas ideig tartott mulatásáról megérkezett» — elfoglalja helyét az Académián Kassán.

³⁾ Már 1791. dicséri Beke Márton kőrmöczbányai piarista beszédében Simait és állítja, hogy darabjai «esmeretesek a hazában». Levelezésben állott Batsányival és Révaival is. Több helyt találunk erre czélzást. Batsányi ime írja br. Orczyhoz (1788 ápr. 15.): «Irja *Revai Simaihoz* bocsátott levelében, hogy Nagysád kinyomatott verseit is küldi. Égek kívánságomban azokat olvasni!» De e levelei nyomtalanul elvesztek.

galmakhoz.¹⁾ — Az 1788-ban Batsányi, Baróti Szabó Dávid és Kazinczy által alapított «Magyar Társaság» tagjai közé állván, ennek mozgalmaiban és működésében tekintélyes szerepet játszott. A társaság folyóiratában a «Magyar Muzeumban» «A váratlan vendég» cz. Plautus «Mostellariája» után írt vigjátékát közölte.²⁾ S midőn Batsányinak Kassáról távoztában a folyóirat megszűnt s maga Simai Körmöczbányára helyeztetett át, drámai munkálkodását nem hagyta abba, 1790-ben «Igazházi» cz. fordítását — melyet Budán még ez év okt. 15., ismételve 18-án — előadtak,³⁾ majd 1742-ben az Endrödy szerkesztette «Magyar Játékszín»-ben Molière-től a «Zsugori»-t fordításban adta,⁴⁾ 1792-ben a «Házi orvosság»-ot, — melylyel jelenleg behatóbban fogunk foglalkozni, — s már a következő évben jelent meg Budán: «Gyapai Márton» cz. vigjátéka.⁵⁾

Mint tanár Kassán a tankönyvekben beállt hiányt akarván pótolni, a «Nemzeti kis Oskolákban taníttatni szokott Fizikát (Természetről való Tudományt) és Ethikát vagy Erkölcsei Tudományt»

¹⁾ Mint a lelkes Blaho Vincze ferenczrendi szerzetes tanítványa foglalkozott a régi hűnszékelly írás kérdésével. L. Szabó Károly, *A régi hűnszékelly írásról*. B. Szemle. V. köt. 139. lap.

²⁾ Révai a «Candidatus»-ok közt őt felsorolva, e darabjára megjegyzi: «Felicissimo — natus est genio ad scribendas et vertendas Patrio Sermone comedias, easque ad indolem Linguae sale et facetiis Plautinis apte et festiue adspergendas». 87. l.

³⁾ Az első előadásról írja a *Hadi történetek* tudósítója: «Az ország bírása, br. Orczy Ő Excellájok, sőt minden jelenlevők tapsoltak örömtükben és igen soknak ítéltek első próbában». A darabot Révai már 1787 ki akarta adni, mint azt Ráday Gedeonhoz írt leveléből látni. Csaplár id. h. II. 276. lap.

⁴⁾ Kazinczy írja br. Orczynak (1788 szept. 12.): «Mi Kassán nem igen hevertünk. Az én Gessnerem sajtó alatt van. Simai a Molière Fősvényét [fordítja], kit ő szűkmarkúnak akart nevezni, de tanácsomat követvén Sugorinak hív». E szerint már 1788-ban belekezdett a Molière magyartásába, de csak 1792-ben jelent meg. Már ugyanezen év febr. 14-én Komáromban a diák ifjuság által a szegények «hasznára» előadatott a komáromi gymnasiumban, még pedig, mint azt a *M. Hirmondóban* (28-ik szám) olvashatni: «a Nézők, kik számosan voltak, kéztapsolásokkal jelentték teljes meglegedéseket».

⁵⁾ Szándékozott Kotzebue «Fiúi szeretetből lett fítonálló Tolvaj» cz. darabját is lefordítani, de mivel a bécsi színházban előadását betiltották, szándékáról lemondott. Ugyane darabot Verseghi F. is leakarta fordítani.

készített el.¹⁾ Kassán azonban az irodalmon kívül az építészet-tannal is behatóan foglalkozott; tudomásunk van egy eredeti «találmány»-áról, melyet a *M. Hirmondó* tudósítója ilyenképp ír le: «E találmány arra való, hogy az ember testének, minden fárasztás nélkül, illendő mozgást szerezzen, mely okból azoknak igen hasznos lehet, valakiknek sokat ülniök kellettik. Mert a sok ülésből következni szokott nyavalyákat hathatósan elhárítja. Készített is már a megnevezett Tudós Hazafi egy ilyen alkotmányt, melyet is minden ahhoz értő emberek, a kik látták, helybe hagyni méltóztattak. Akármely szobába bé lehet helyheztetni. Legfeljebb is csak 3 Aranyba kerül; s minden asztalos vagy áts megtsinálhatja.»²⁾ De midőn az 1792-iki országgyűlés után, a magyar színészet ügye ismét hanyatlásnak indult, ő czellájába zárkozva szótárirással kezd foglalkozni (Toldy, Emlékbeszéd). Roppant gyűjtemény az, melyet ő itt nagy fáradsággal és kitartó türelemmel összehalmozott. 1809—10-ben «Végtagokra szedetett szótár» cz. rimtára két kötetben meg is jelent, de a másik, melyet ő «Nagyszótárnak» nevezett el s mely N-ig tisztázva is van, sokkal értékesebb munka. A legbővebb magyar szótár; a kész tizenhárom bőtü szint annyi nagy terjedelmű foliánst tölt be. A zsebszótárt dolgozó bizottság használta munkálódásában. — 1828 sept. 19.³⁾ nyugalomba lépett s a király érdemei fejében már két évvel azelőtt aranypénzzel tüntette ki.⁴⁾ Nem sokkal utóbb Selmezbányára

¹⁾ «Adornavit præterea in usum Minorum Scholarum et Physicæ et Ethicæ compendium». Révai, *Candidati*.

²⁾ «Adparat nunc et Architecturam proprie in usus Oeconomicos». Révai, *Candidati*.

³⁾ A komáromi anyakönyv szerint: «Excepit 1828. 19. Septembr. pro Pensione».

⁴⁾ Ez tinnepély lefolyását a «Hazai és Külföldi Tudósítások»-ban (1826. II. 49. sz.) igen érdekesen találjuk leírva. A levél, mely Körmöczbányáról (1826 nov. 29-éről) kelt, így hangzik: «Nov. 26. napján egy jeles és nagyon örvendetes történet adá magát elő. Felséges Apostoli királyunk, legkegyelmesebb Urunk, a ki az érdemet mindenkor nagyon betűlni és bővségesen meg szokta jutalmazni; Nagyon Tisztelendő Pater *Simai Kristóf*, kegyes oskolai szerzetes papnak 50 egész esztendeig a Rajzoló iskolában fíradhatatlanul, ditséretesen és előmenetelesen tett érdemeit tekintvén, a középrendű (mintegy 15 aranyat nyomó) Arany érdempénzzel kegyelmesen méltóztatott megjutalmazni. Ezen érdem vagyis jutalom Aranypénznek által adása a Felsőségtől tekintetes *Jekelfalusi Lajos*, Nemes szabad királyi

vonult, hol mint aligazgató csendes nyugalomban élte végnapjait. Eközben egy mondhatlan örömet is megért. Ő, ki már az 1790-iki országgyűlésre benyújtott kérelemben az akadémiai tagságra ajánlott tagok közt volt felsorolva, egyike volt azon háromnak, kik a régen várt akadémia felállítását megérték. (Görög Demeter, Batsányi és Simai.) Az 1832 aug. 28. és 29-én tartott nagygyűlésre megjelent, hol «fiatalodás, meglegedettség, figyelem terjedett el tisztes homlokán» . . . «Lelke nyelvén lebeg — mondá az érdemekkel megrakott, érdemjellel diszített tisztes ősz, — de jött Selmeczről, láthatni még várt intézetét nemzetének.»

Ez volt a végső öröm, — s legnagyobb talán! — az érde-
mes férfiú életében, mert már a következő év (1833) jul. 14. szél-
hűdés érte s élte 91-ik évében meghalt. Az akadémiában Horváth
Endre és Toldy Ferencz ülték meg emlékezetét; első, róla

---

bányavárosunk érdemes Birájára lévén bizva, minekutánna az istentisztelet után a Városnak érdemes Elölülői az egész királyi pénzverő kamarának Tisztviselői, a számtalan öszvesereglett Néző Nép között a Városi tanács-
háznak ülő tágas szobájába az oskolába járó ifjúsággal s azoknak nagyon tudós tanítóival öszvegyülekeztek volna, elsőbben felolvastattak a Nagy-
méltóságú M. kir. Helytartótanátsnak Ő felségétől vett királyi és a Tudo-
mányok kir. fő-Igazgató Tisztségétől érkezett Rendeléseit, azután a fenn
nevezett nemes Városunk érdemes Birája előadván ezen öszveseregletnek
okát, a feljebb említett Tisztelendő eléltesedett öreg Urnak az Oskolai
tanítás mellett tett érdemeit szép ékes deák szólással előterjesztette és
annak a Felsőleges Urunk kegyelmes ajándékul küldött Aranypénzt a mel-
lyére tűzte, mellyre nevezett Tisztelendő Ur rövid, de fontos deáksággal
felelvén, Ő felségének ezen Nagy kegyelmét és azoknak kik e jeles dolog-
ban fáradoztak szépen s nagy örömmérséssel megköszönte kegyes jóvoltukat.
mellyre az egész Szála háromszorosan öröm Vivát kiáltással zengedezett.

Jeles emlékezetet érdemel a Nemz. Oskolák tisz. *Directorának* a
tanuló Ifjúsághoz mondott szívreható ékes beszéde, mellyel szívökre kötötte,
hogyha Jutalmát akarják fáradozó jövődöbeli munkálkodásoknak venni,
melly híven és szorgalmatosan kellessék eljárni hivataljokban. Ezekután
előállott *Gamba Vindelin* Ur, a választott Polgárság egyik tagja és szép
deák versekkel befejezte az egész magasztalás napjait.

De mi az ilyes nevezetes napot követni szokta, a Nemes Városnak
szin Népe és Urasága a Plébániára lévén hivatalos, ott egy válogatott fris
ételekből készült gazdag és regularis ebéddel megvendégeltetvén, Tokaj
borral megtelt poharakkal Ő felségének betses életéért és tartós egész-
ségéért vigan ürtgették!

Éltesse is az Ur Isten ily kegyelmes és az Érdemet megjutal-
mazni tudó Felsőget!

emlékezvén, ilyenén jellemző kifejezéssel élt: «Ki él méltóbban a hazának mint ki 65 esztendeig annak nevendék virágát ápolja, ifjú csemetéjét serdíti, gyermekeiből férfiakat, támasztó oszlopokat formál; kikben az ország mindannyi atyákat lát, tisztel, szeret; kikben az ő lelke venségében vigad, kiknek szárnyai alatt nyugszik, kik az ő izzasztó gondjait magokévá teszik, kikben az ő haladó kora újabb életre ifjudik?» . . . .

(Vége következik.)

LÁZÁR BÉLA.

Martialis V. 24.

Hermes marsi szerelme századunknak,
 Hermes ért valamennyi fegyverekhez,
 Hermes egymaga mester is vivó is,
 Hermes küzdve merő iszony s ijesztés,
 Hermes egy, a kitől a Helius fél,
 Hermes egy, a ki Advolanst lesujtja,
 Hermes győzni tud egy csapást sem ejtve,
 Hermes önmaga váltja föl személyét,
 Hermes kincs a hely-árulókra nézve,
 Hermes gondja a bajnok-hitveseknek,
 Hermes tündököl a dzsidás tusában,
 Hermes iszonyu háromágásával,
 Hermes vak-sisakossan is remegtet,
 Hermes Mars örökös dicsőítője:
 Hermes egymaga három és egyetlen.

Hermes páratlan gladiator volt. Helius és Advolans szintén gladiatorok, még pedig annyira kitünők, hogy csak Hermes múlta felül.

8. v. azaz: nem fárad bele s azért nem is váltatja fel magát új vívók által.

9. v. a helyárulók azok, a kik hamarabb jönnek a szinkörbe, hogy jó helyet kapjanak, s azt a később érkezőknek drága pénzért átengedik.

12. v. a háromágásával t. i. mint retiarus. Az ilyen hálós-vívó hálót vetett az ellenfelére s aztán szigonyával leszúrta.

13. v. vak-sisakossan t. i. mint andabata, ki szembefödve viaskodott.

P. T. E.

HAZAI IRODALOM.

Német Grammatika. Szerkesztette *Felsmann József*, főreáliskolai igazgató. 6. kiadás. Budapest, Lauffer. 1888.

Az olyan könyv, mely immár 6. kiadásában fekszik előttünk, bizonyára magában hordja kedveltségének okát. A magam részéről e könyvnek tudományos szempontból való meglehetősen elavultsága s valóban sok furcsasága mellett ennek magyarázatát csak abban találok, hogy magában a nyujtott nyelvtani anyagban, értem stricte a szabályokat vagy paradigmákat, csak ritkán ad hibásat, a mi magában véve — tekintettel a tényleg létező állapotokra — elég érdem. A mi azután a szabályt kísérő magyarázatok nagy részét, különösen pedig az előszóban is hangsúlyozott összehasonlító nyelvészetet illeti, arról csak sajnálkozással beszélhetünk. A szóképzés, különösen a külső szóképzés fejezete, könyvünkben három oldalra terjed. Sokkal több térre volna szükségünk, ha itt pontról-pontra akarnók követni a szerzőt, és kimutatni, mennyire ellentmond tanítása a tudomány már nagyon is közkeletű eredményeinek. A szerző eljárása itt — úgy látszik — az, hogy a szóvégeket egyszerűen mindenütt képzőknek tekinti és egy csoportba állítja a hasonló végűket. Természetes, hogy így egyszer-másszor igazi képzőkre is akad, úgy hogy több pontja helyes, bár ezekben is össze nem tartozók egybefoglalvák. Így találkozunk *ch*, *k* képzővel, alatta Bank, krank, welk, Kirche névszókkal, *d t* képzővel Bund, Mond, rund, öde, müde szókkal, egymás mellé teszi az Eber-t és Fischer-t, a Gärtner-ben a szó és képző közé vetett *n-t* lát; számára a Hang szóban épen olyan *g* képző van, mint *ig* a färbig vagy störrigben, a Tanz és ganz-ban meg *z* képzőt lát; a Fisch-ben *sch* képzőt stb. stb.

Ez átdolgozást igénylő résznek teljes hasznavehetetlensége nem szól az ellen, mit a könyv érdemének tekintettem. Mert ha a tanulótság illetén módon nagyon furcsa ismeretekhez is jut a német szók etymológiája körül, az nem fogja abban akadályozni, hogy különben helyesen beszéljen németül; bár misem alkalmasabb valamely nyelv tanulása iránt igazi hajlamot ébresztene, mint annak bensőbb megértetése. Minden jó etymologia egy-egy a titokzatosról lerántott lepel.

Mint hogy a szerző, miként az könyvből világosan kitűnik, a német nyelvet tökéletesen bírja, természetes dolog, hogy minél inkább haladunk a nyelvtan befejező része, a syntaxis felé, annál kevésbé van könyvben kifogásolni való, míg pl. a hangtan tárgyalása, mely inkább csak elméleti nyelvészeti készütséget követel, telve van valóban érthetetlen dolgokkal. A 14. §. szerint az Ältern *ä*-je gyöngülés következtében lett *a*-ból, mely gyöngülést a tőszótagra eső accentus okozza; a 15.

§-ban a setze és sitz közt hangátmásítást, azaz Ablautot lát, holott az ilyen példák egy más, a szerző által szintén ismert hangátváltozási tü-
nemény körébe esnek, melyet *δ* Brechung neve alatt ismertet. A mással-
hangzók osztályozásánál az *sch* torokhangnak mondatik, a *q* meg guttu-
ralis mediának. Nagyon homályos meghatározás ez: Hangsúlynak
nevezzük a hangnak azon emelkedését és lebecsátását, melylyel az
egyes hangokat kiejtjük. *Hany* itt kétszer fordul elő, mindannyiszor
más jelentéssel; különben sem korrekt a definitio. Az meg épen nem
áll, hogy «a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagoknak a szóban
és beszédben való váltakozását nevezzük rhythmusnak». Ezek szerint
beszédünk mindig rhythmikus. A verstanban már helyes meghatározá-
sát olvassuk a rhythmusnak.

A 41. §. szerint a németben négy eset van, pedig ugyanaz a
pont megemlíti még a vocativust is.

A declinatio, különösen a többesszám képzésének tárgyalását nem
mondhatjuk nagyon világosnak vagy könnyűnek. Itt csak egy becsúszott
tévedésre akarunk utalni. Már eleve avval a szabályal találkozunk,
hogy «erős ejtegetésű a főnév, ha az egyes sajátítóban *s* vagy *es*, a
többesben *e* vagy *er* végződést vesz föl, vagy épen változatlan marad».
E szabály szerint egy nagy sereg nőnemű főnév — ilyenek a Luft—
Lüfte, Nacht—Nächte stb. stb. — minden menhely nélkül szűkölködik,
mert semmiféle kategóriájában az osztályozásnak nem találnak helyet.
A 44. §. persze az adott szabály ellenére befogadja őket az erősek közé.
A «die Luft ist kühl» mondatban a *kühl* állítmányi melléknévnek mon-
datik. Nem bánom, bárha magam határozónak nézem és annak is
tanítom. De önmaga ellen tanúskodva a szerző is mellettem bizonyít
ugyanabban az 54. §-ban, hol folytatólag azt olvassuk: «Az állítmányi
melléknév a hozzá hasonló határozótól jól megkülönböztetendő. Mellék-
névvel ezen kérdésre felelünk: was für ein, minő?, határozónál: wie,
miként». A szerző csak nem kérdez így: Was für eine ist die Luft?,
hanem bizonyára velem együtt: wie ist die Luft? — A fokozásnál azt
olvassuk, «hogy a lágyítható (értsd umlautra képes) melléknevek a közép
és felső fokban hangzólagytást szenvednek». Inkább áll a szabály
ellenkezője, mert több az olyan umlautra képes melléknév, melynek
tőhangzója még sem változik.

A számnevekről szóló fejezetet elélteleníti egy szószármaztatás,
mely vetélkedik az ἀλώπηξ—Fuchs-szal. Az ain-lif (elf) második tagját
könyvünk ugyanis az idg. dakan-ra vezeti vissza, «melyből idővel hang-
csere (Lautverschiebung) (!) folytán dik, dif, lif keletkezett». Ma már
mindenki tudja, hogy a lif a liban ígéhez (be-leiben, bleiben) tartozik;
ainlif tehát azt jelenti, hogy egy még maradt a dekason felül. Köny-
vünket itt valószínűleg az vezette tévútra, hogy a *lif*-et a *zig*-gel cserélte

föl, melyről valóban áll az, hogy a *deka* szóval közös származású. Itt aztán már észlelhetjük a Lautverschiebung-ot is egész törvényszerűségében.

Helyesen mondja könyvünk, hogy a «*mein, dein, sein* genitivusok régiebbek, mint a *meiner, deiner, seiner* alakok». Ez utóbbiakról aztán azt olvassuk (87. §.), hogy leginkább főnevekkel állanak, pl. Ich gedenke dein (*deiner Gedanken*). Ezt ismét nem értem. Csak nem tartja könyvünk a *dein-t* és *deiner-t* egyforma névmásoknak.

A 109. §. *essen-t* át nem ható igének mondja, továbbá az *ächten-t* factitivumképen az *achten* mellé teszi, holott e kettőnek egymáshoz semmi köze. Ezekkel örvendetes ellentétben a mondatban alig találkozunk nevezetesebb hibával, de bizonyos az, hogy e mondatra is áll az, mit Heinrich Gusztáv a szerző Német Nyelvtanának a bírálatában megjegyzett (Ph. K. IX. 773), hogy sok az itt tárgyaltakból az anyanyelv tankönyvébe való. De — szivesebben látunk többet, mint kevesebbet a kelletnél.

A példák futólagos átnézése után csak azt jegyezzük meg, hogy e mondatban «den Mangel an Reiterei wusste er dadurch zu ersetzen, dass er Fussgänger zwischen die Reiterei stellte» a mellékmondat nem okhatározói, mint azt olvassuk. A mondatelemzés ama képei, melyekkel nyelvtanunkban találkozunk, nem oly egyszerűek és a tudomány szempontjából sem állják meg annyira helyöket, mint azok, melyeket már a mi irodalmunkban is, Grecs könyvében megtalálunk, hol az állítmány alá van rendelve az egész mondat. A szórend tárgyalásánál nincs megemlítve a német szórend két sarkalatos tétele: 1. Jelentő főmondatokban az ige második helyen áll. 2. Mellékmondatokban az ige utolsó helyen áll.

A verstant és gyakorlókönyvet szótár követi. Mint a könyv egyik különlegességét fölemlítjük az úgynevezett képleteit. Így az ige tárgyalása kezdetén a cím után ez a képlet következik: G. N. P. T. M. C. S. Ez annyit jelent, hogy az iginél tanulni kell a genusról, numerusról, personáról, tempusról, modusról, coniugatióról (úgy hiszem, ez az egy is majdnem elég lett volna) és végül signifiatióról. Mi a célja a kezdő betűk előzetes felsorolásának? Talán csak nem kell a tanulóval ezeket megtanultatni? — Egy pontot pedig, mely majdnem mystikus színezetű, csak végül és melleleg említék föl. A hangtanban ugyanis az is olvasható, hogy «*a* a fő magánhangzó, *h* a fő mássalhangzó». Ha itt a *fő* jelzőt úgy kell értenünk, hogy legeredetibb és valószínű, hogy úgy is kell, mert «főhangok» csak nem keletkeznek később, — könyvünkben a nyelv keletkezése interiectionalis theoriájának egy kissé elkésett hirdetőjét láthatjuk. Ezen első főhangokból mint első főszók ugyanis csak hah meg ah interiectionok keletkezettek.

Az indulatszók közül (135. §.) pedig a *miz-miz*, meg a *husch-husch*, meg akár a *pipi* is bátran elmaradhattak volna. Ugyanily joggal a csecsemő minden gögicsélése fölvételt igényelhetne.

Csak praktikus pædagogiai szempontból kifogásolható az, hogy könyvünkben több helyütt a helyes kifejezés mellett ott találjuk az elkerülendő rosszat is. Tankönyvnek mindvégig csak helyeset kell tartalmaznia, a tanuló szeme elé soha ne is kerüljön hibás dolog. Némely helyen pedig a különben helyes gondolatot nem sikerült könyvünknek helyesen kifejeznie, így pl. ha azt olvassuk: A névszók s igék idomíthatók, vagy Anyagnév oly egynemű anyagot jelöl stb., vagy ha a 61. §. a képző nevezdőről szól.

Ismételjük, hogy a felsorolt hibák s egyebek is nem tarthatók olyanoknak, melyek a könyvet az illető iskolában merőben hasznavehetetlenné tennék. A könyv tudományos niveauja persze nem felel meg a jogos követeléseknek. Bár e tekintetben egyáltalán nem szoktak nálunk nagy igényekkel előállni, mégis reméljük, hogy a 7. kiadás legalább a fölemlített hibáktól ment lesz.

TIMÁR PÁL.

Volapük-Nyelvtan gyakorlatokkal és példákkal valamint volapük-magyar és magyar-volapük szótárral Dr. Kerckhoffs Ágoston, a párisi École des hautes études commerciales tanára stb. Cours complet de Volapük című művének 8-ik kiadása után a magyar nyelvre alkalmazta *Zsigmondy Béla*. Budapest, 1888. — 8-r. XV. és 126 l.

E folyóiratban (X, 249—269.) kimerítően ismertettem Schleyer János Márton Volapük nevű általános nyelvét. Azóta mind nagyobb mértékben terjedt el a volapük, kivált a hirlapírók és kereskedők köreiben kelte világszerte a legnagyobb érdeklődést. Csupán hazánk hirlapírói hiszik azt, hogy azzal tesznek ügyöknek jó szolgálatot, ha a volapüköt gáncsolják és nevetségessé teszik, holott legtöbbjük épen gúnyolódásával árulja el, hogy nem is ismeri. Egyáltalában nem érzek magamban arra hivatást, hogy a volapük ügyének lángoló buzgalmú apostola legyek, hanem annyit egész higgadt megfontolás után, a melyet a volapüknek és még jó sok pasilogikus és pasigraphikus kísérletnek komoly tanulmánya előzött meg, továbbá két évi gyakorlati kipróbálás után mondhatok, hogy *a volapüknek néhány óra alatt elsajátítható nyelvtana és igen világos szerkezetű szóképzése, tehát könnyű szótára alkalmas arra, hogy vele gondolatainkat írásban teljes szabadsággal kifejezhessük és mások írásbeli közleményét teljesen megérthessük*. Levelet váltottam volapükül hollandi, dán, francia, olasz és német férfiakkal és soha félre nem értettük egymást. A volapük egyetlen komoly nehézségét a természetes nyelvek sajátságos kifejezései képezik; ezeknek feltalálásában, valóságos értelmök meghatározásában és aztán czikornyátlan volapükre

való fordításában kell az írónak nehezebb logikai munkát végeznie. Az idiotismusoknak a volapükbe való becsempészése fenyegeti magát e nyelvet a legnagyobb veszedelemmel. A francia volapükisták azonban már ennél is tovább mentek és a volapükbe a francia nyelvnek *alaktani és mondattani* sajátosságait is beleszármasztatták. Kivált Kerckhoffs alkotott e tekintetben külön iskolát, a melyet már-már a volapük francia nyelvjárásának lehet nevezni. Zsigmondy Béla e francia iskola híve és Kerckhoffs szellemében írta meg könyvét. A francia iskolának és általában semmiféle nemzetieskedő felekezetnek irányát és törekvéseit a volapük egységének megmaradhatása miatt nem helyeselhetem.

Lássunk egyet-mást Zsigmondy nyelvтанából, különösen gallicismust. Schleyer a ragokat mnemotechnikus eszközökkel akarta megjegyeztetni; az összes névszók genitívusi, datívusi és accusatívusi ragja a hangzók e hagyományos nyelvtani sora: *a, e, i*: pl. *dom*, a ház, *doma*, a házé, *dome*, a háznak, *domi*, a házat. Ha ez alakok bármelyikéhez *s-t* teszünk, megvan a többes szám megfelelő esete. Ime most tudják olvasóim az összes főneveket, melléknéveket, névmásokat, igeneveket és számneveket ragozni! De a francia iskolát bántja ez a szabályosság, ez a könnyűség; szerinte a genitívust így is lehet képezni: *de dom*, a datívust így: *al dom*. Ki ne venné itt észre az ok nélkül való gallicizálást vagy legalább romanizálást? Ha már most ehhez a következő példákat állítjuk: *nuf de dom*, a ház teteje, *canal de London*, londoni kereskedő, *tab de mab*, márvány asztal: akkor mindenki észreveheti a készülő zfr-zavart. A *de* praepositio ugyanis mindegyik példában más-más jelentőségű; az elsőben birtokosviszonyt, a másodikban helyhatározót, a harmadikban anyagból való készütséget jelent. Tiszta gallicismus van e példában is: *vilols dlinön de vin at ledik ko vat flifik*, akarjátok inni ezt a vörös bort fris vízzel; a *de* praepositiót egészen francziásan használja mint genitívus partitívust: *de ce vin rouge*. Itt alkalmilag megtanítom olvasómat az igeragozásra. A személyes névmások a következők: *ob*, én, *ol*, te, *om*, ő (masculinum), *of*, ő (femininum), *os*, ő, az (sächlich, — itt tehát Schleyer hibát követett el), *on*, az ember (a francia *on*); a többes számban a négy első *s-t* vesz fel. Ha e névmásokat igető végéhez függesztjük, készen van az igeragozás: *vilob*, akarok, *vilol*, akarsz stb. Schleyer ugyanazt a hatféle igeidőt csinálta, a mely a latinban van, és pedig a hagyományos hangzósornak a tő elejére való ragasztásával: *a, ä, e, i, o, u*, tehát *avilob* akarok (a mi helyett azonban Schleyer következetlenül és ennél fogva helytelenül elégségesnek találta a pusztá tövet a személyragokkal), *ävilol*, akarsz vala, *evilom*, akart, *ivilof*, akart vala (nő), *oviloba*, akarni fogunk, *uvilols*, akarni fogtatok. A szenvedő alakot a *p* (passivum) emlékeztető betűnek az ige elejére való tevésével képezük: *giv*, az adomány, *givön*, adni, *pagivom*, őt adják (lám itt már nem

hagyhatja el Schleyer a praes. imperf. a képzőjét!), *pägivon*, az embert adják vala, *pegivols*, titeket adtak, *pigivol*, téged adtak vala stb. *Ön* az infinitivus, *öl* a participium, *öd* az imperativus, *öv* a conditionalis, *ös* az optativus suffixuma, pl. *givöl*, az adó, *egivöl*, a ki adott, *ogivöl*, a kit adni fognak; *givomöd*, adjon, *pagivomöd*, adassék; *äpükoböv püki rusänik*, *if ibinob-la muls anik in Rusän*, beszélném az orosz nyelvet, ha lettem volna néhány hónapig Oroszországban. E példából megint kitetszik a francia iskola néhány sajátsága. *Ibinob-la* a Schleyertől következtelenül alkotott coniunctivus, a mely a többi igemód és igenév emlékeztető betűje, az *ö* nélkül van képezve. A francia iskola hibája, hogy a feltételes mondatnak logikailag teljesen egyenlő értékű két részében különböző igemódokat használ: *äpükoböv* és *ibinob-la*, pedig világos, hogy a mondat tartalma a következő: *nem* beszélek oroszul, mert *nem* voltam több hónapig Oroszországban, ellentéte: *beszélek* oroszul, mert Oroszországban *voltam*, és ez a két okádó mondat, hogy úgy mondjam, feltételes compromissumban van összefoglalva. Hiba továbbá az idézett példában, hogy a francia iskola a pusztá nominativust alkalmazza időhatározó gyanánt is: *nuls anik*, mint a maga nyelvében: *quelques mois*. Végre a francia iskolának megokolatlan sajátsága, hogy a feltételes mondat részeiben csak a két praeteritum időt engedi használnunk.

Szembeszökő gallicismus még Zsigmondy könyvében a következő.

No kömób adeło al kanitön, nem jutok ma az énekléshez, en venir à quelque chose. *Palöfob*, engem szeretnek, helyett így is tanítja a passivumot: *binob palöföl* vagy *pelöföl*, je suis aimé. *Danob oli*, köszönöm neked, je te remercie. *Balzac äbegom vöno Voiture*, Balzac kérte egykor Voiture-t; ebben már csak a szórend, a francia szórend határozza meg azt, hogy melyik az alany és melyik a tárgy. *No klödölöd omi*, ne hig nekí, croire accusativussal, quelqu' un. *Älemom bal plo frauš tum*, vásárolt egyet száz francért; ebben megint csak a szórenddel van a mondat megjelelve, *bal* e helyett *bali*, egyet.

Zsigmondy a maga munkáját derekasan végezte. Schleyerről nyelvtanait, szótárát és még egyéb szerzeményeit tekintve nem lehet ugyanezt elmondani; valamennyin bizonyos sajátszerűség, az efféle munka technikájának nem ismerése látszik meg. Remélem, hogy Zsigmondy hasznavehető műve diadalmasan fog megküzdeni a volapük iránt hazánkban elterjedt kedvezőtlen véleménynyel.

Dr. POZDER KÁROLY.

Grimm törvénye. Nyelvtudományi tanulmány, írta dr. Petz Gedeon egyetemi magántanár. Budapest, 1888. Franklin, 106 l. Ara 1 frt.

Ez alapos és széles körű tanulmányokon nyugvó értekezés a *Lautverschiebung* ismeretes törvényével foglalkozik, melyet nálunk ren-

desen *hangmozditásnak* neveznek, de melyet a szerző (talán az angolok példájára) helyesen Grimm törvényének nevez, mert Grimm Jakab fedezte föl és fejtette ki Német Grammatikája második kiadásában (1822.) E ténynek tisztázása dolgozatunk *első* fejezetének tárgya. Petz itt összeállítja és megbirálja azokat a megfigyeléseket, melyeket egyes nyelvészek a kérdéses törvényben foglalt tényekre vonatkozóan már Grimm előtt tettek, mire Grimmnek magának elméletét behatóan tárgyalja. Grimm óta a Lautverschiebung tényeinek felfogása tetemesen megváltozott, a törvénynek magának egész gazdag irodalma keletkezett; a nyelvészek hosszú sora, köztök kitünő hangzású nevek (egy Curtius, Lottner, Grassmann, Delbrück, Scherer, Heinzel, Paul, Braune, Verner, Kräuter, Brugmann, Kluge és mellékesen még mások is), foglalkozott e kérdéssel. Szerzőnknek egyik főérdeme, hogy ezt a teljes irodalmat lelkiismeretesen és helyes ítéllettel feldolgozza, a mivel egy oldalról kimerítő képet nyerünk arról, hogy a mai nyelvészet miképen fogja fel e problémát, más oldalról pedig a német hangtan egy tetemes részének a tudomány mai színvonalán való tárgyalását kapjuk. Az eltérő és ellentétes nézeteknek ilyen chaoszával szemben a szerző természetesen önálló felfogásra és önálló ítéletre törekedett; — de önállóságát bizonyítja az a körülmény is, hogy e számos oldalról megvilágított anyag tárgyalásában új nézeteket is volt képes kifejteni. A következő ismertetésben főleg ezeket fogom kiemelni.

A *második* fejezet az ugn. első (germán) hangmozdítást tárgyalja, t. i. azokat a változásokat, melyeken az idg. (indogermán) explosiv hangok a germ. ősnyelv korában átmentek. Az idg. tenuisok elváltozásának tárgyalásánál visszautasítja Heinzel jésítő hypothesisét. Petz, nézetem szerint helyesen, azon felfogásból indul ki, hogy a spontán hangváltozások szereplését a nyelvtudomány terén lehetőleg megszorítani és kombinatorikus változásokkal helyettesíteni kell; ezért Brugmannak legújabbban kifejezett azon hypothesisé mellett foglal állást, mely szerint a *t* és *s* hangok előtt álló tenuisok váltak első sorban spiransokká. Mindenütt nagy számú példákkal világosítja föl másoknak és a saját nézeteit, így a Verner-féle törvénynél is, melynek phonetikai magyarázatában eltér Vernertől: Verner szerint tudvalevőleg a zöngétlen spiránst körülvevő sonantikus elemek okozták a spiránsnak zöngéssé válását, helyenként azonban az előző sonánsra eső accentus útját állta e változásnak. E magyarázat ellen már Bechtel is fölszólt, de (mint P. kimutatja) tarthatatlan megokolással. Szerző, újabb dialektusok adataira támaszkodva, azt a magyarázatot adja, hogy a spiráns zöngétlen voltának megmaradása volt a szabály és hogy a sonánsok hangsúlytalansága idézte elő a zöngéssé válást. Mióta P. ezt írta, Bugge egy legújabb tanulmányában (*Paul-Braune, Beiträge*, XII. és XIII. köt.) a Verner-féle

törvényt a szókezdő hangokra is ki akarja terjesztetni; de föltevése alig fog sok hívőre találni.

A media aspiraták tárgyalásánál szerző Paul fejtegetéséhez csatlakozik, mely szerint ezek a hangok váltak első sorban a germ. ősnyelvben zöngés spiransokká, és megczáfolja Kräuternek e fölfogás ellen fölhozott ellenvetéseit. Egy pontban azonban eltér Paultól, a mennyiben ugyanis a gót *g*-nek nem tulajdonítja többé a régi germ. spirantikus ejtést, hanem valóságos explosivának tekinti e hangot. A media aspiratákból keletkezett zöngés spiránsok fejlődésének vázolásánál különben ki kellett volna emelnie, hogy ugyanezen fejlődési fokokon mentek keresztül azok a zöngés spiránsok is, melyek (a Verner-féle törvény alapján) tenuisokból álltak volt elő.

A harmadik fejezet tárgya a *felnémet hangmozdítás*. Braune és Paul kimutatták, hogy e hangmozdítás érvényesülésében különféle fokozatokat, egyes áramlatokat lehet megkülönböztetni. Ezek az áramlatok Petz művében az eddigieknél jóval behatóbb és részletesebb tárgyalást nyertek; sőt a harmadik áramlat (germ. *p*: feln. *pf*) körében szerzőnk még három kisebb aktust is különböztet meg. A negyedik áramlat tárgyalásánál a régibb nézetekkel szemben Paul véleménye mellett foglal állást, mely szerint az ófn. szóknál előforduló *p* és *k* betűk zöngétlen lenis-hangokat jelölnek és ekkép a megfelelő ófn. hangok teljesen azonosak voltak a mai délnémet dialektusoknak *b* és *p*, *g* és *k* közt álló ismeretes hangjaival.

A felnémet hangmozdítást történelmi lefolyásában tárgyalván, a mint az a nyelvmaradékok alapján kimutatható, kénytelen Petz a germ. hangok fejlődésének rendszeres összeállítását adni. Ezt teszi a *negyedik* fejezetben, melyhez a tárgyalt hangváltozásokat feltüntető kimerítő táblázatok vannak csatolva.

Az *ötödik* (utolsó) fejezet foglalkozik a Lautverschiebung tényeinek magyarázatával. Mindenek előtt azt a kérdést veti föl, vajon létezett-e a hangmozdítás egyes actusai közt összefüggés és okozati viszony? A különféle nézetek megbirálása alapján arra az eredményre jut szerzőnk, hogy az egyes processusok nem álltak egymással belső okozati összefüggésben, hanem egymástól függetlenül mentek végbe. A második kérdésre, vajon ezek az egymástól független hangváltozások egyszerre vagy kimutatható egymásutánban folytak-e le, kifejti, hogy e változások bizonyos sorrendben követték egymást. Hosszasabban foglalkozik aztán az egész mozgalom első actusának megállapításával. A hangmozdítás szerinte a *t* és *s* előtt álló idg. *k*, *q* és *p* tenuis-hangok elváltozásával kezdődött, még pedig úgy, hogy e hangváltozás még az idg. *öskorba nyúlt vissza*, nem ugyan mint köznyelvi, hanem mint szójárási vonás.

A hangmozdítás *motivumaira* nézve szerzőnk Grimm Jakabbal és

Schererrel szemben hangsúlyozza, hogy azoknak első sorban *hangtaniaknak* kellett lenniök, — ha ismereteink mai fokán nem is vagyunk még képesek oly hangtani tényezőt csak megközelítő biztossággal is megjelölni, mely a kérdéses mozgalom beálltának végső oka lehetett volna. Végül kiemeli, hogy míg Grimm teljesen egységes törvénynek tekintette a hangmozdítást, melynek egyes tényei szerves összefüggésben vannak egymással és nem választhatók el egymástól az egésznek kockázatása nélkül, addig ma a Grimm-féle törvénynek épen egységét vagyunk hajlandók tagadásba venni. A kettős hangmozdítás voltaképpen egy-egy soráig igen sok egyes hangváltozásnak, melyek nagyjából valószínűen egymásra való vonatkozás nélkül mentek végbe. Sőt e consonantikus hangváltozás nem is különbözik lényegileg a vocalismus terén előforduló hangváltozásoktól, melyek gyakran ép olyan körforgásokat tüntetnek föl, mint a mássalhangzóknak ezen elváltozásai. Grimm főérdeme szerzőnk helyes fölfogása szerint, nem az, hogy e változásokat mind egy egységes törvénybe foglalta, hanem, hogy egyáltalában fölismerte és bennök a törvényszerűséget fölfedezte.

Ime Petz dolgozatának fővonásai, melyek e kivonatos szárazságukban is nem csak szerzőjüknek teljes tájékozottságáról, hanem egyszerűsége önmaga kutatásokra hivatottságáról is tanúskodnak. Tanulmánya egyes érdekes és tanulságos megfigyelésekben is gazdag és sok helyütt fényt derít a német s általában az idg. hangtan egyéb pontjaira is. Főleg ezen szempont teszi a dolgozatot oly tanulságossá, s első sorban tanárjelöltek, de a német nyelv tanárai is sokat fognak tanulhatni belőle. A szerző e derék monographiával jeles sikerrel mutatja be magát mint a germán philologia kitünően képzett munkása, kitől, csak ez első önállóan megjelent alapos szakdolgozathoz is itélve, még sok értékes munkát várhatunk.

HEINRICH GUSZTÁV.

Dr. Panyák Ede, A magyarországi középiskolákban 1850-től 1885-ig megjelent összes programmértekezéseknek repertoriuma. Budapest, 1887. Franklin, XIII, 183 lap. Ára 1 frt. 40 kr.

Szerző e nagy szorgalommal és nem csekély nehézségeknek legyőzésével készített repertorium kidolgozásával rendkívüli szolgálatot tett közoktatásügyünknek és tudományos irodalmunknak. Hazánk középiskolái 35 év óta adnak ki programokat, és e programoknak egy tetemes része tartalmaz értekezéseket, melyek közt sok a csekély becsű dolgozat, de igen sok az alapos, derék, tudományos értékű munka is; és még a gyenge munkálatoknak is megvan sokszor elvitázhatatlan tárgyi értékek, a mennyiben először fordították a szakférfiak vagy az ország figyelmét bizonyos kérdésekre vagy ügyekre, vagy különböző szempontokból becses anyagot tartalmaznak. Összes tudományosságunk legjellem-

zőbb és legkárosabb vonása a folytonosság hiánya: a kik valamely kérdéssel foglalkoznak, nem ismerik az előzők dolgozatait; újra kínlódnak oly problémák megoldásával, melyek már meg vannak oldva, vagy legalább nem használják föl a már létrejött dolgozatok értékes eredményeit vagy egyéb tanulságait. Különösen áll ez természetesen a folyóiratokban és programokban megjelent dolgozatokról, melyek részben nehezen hozzáférhetők, de melyeknek létezéséről sem lehetett eddigelé kellő tudomásunk. Szinnyei repertoriuma eltávolította (ha eddig nem is teljesen) az első nehézséget; az előttünk fekvő könyv a programokra vonatkozólag oldja meg a feladat másik részét, még pedig oly jelesen,¹⁾ hogy teljes elismeréssel kell adóznunk szerzőnk kutató szorgalmának és ügyességének. Előmunkálatot csak Bors Mihály tanárnak az esztergomi főgymnasium 1880/81-diki értesítőjében kiadott dolgozatában és a nevezett tanárnak nagylelkűen átengedett gyűjteményeiben talált; a többit mind magának kellett végeznie, és a ki csak egyetlen esetben volt is kénytelen középiskoláink igazgatóinak szivességéhez fordulni, az tudja, hogy ezen urak közt még ma is akad nem egy udvariatlan, hozzáférhetetlen bácsi.

A szerző felkarolta az összes (182) hazai középiskolákat: 156 gymnasiumot és reálgynasiumot és 26 reáliskolát (négy reáliskola gymnasiummal kapcsolatos), — és csak a brádi gör. kel. román gymnasiumról nem nyert semmi értesítést, talán mivel ez az iskola nem adott ki programokat. A gymnasiumok az utolsó 35 év alatt 2394, a reáliskolák 464, a középiskolák összesen 2858 értekezést bocsátottak közre. A legkevesebb értekezés természetesen 1851-ben jelent meg: 23, azután 1862-ben: 27, 1861-ben: 30; — a legtöbb értekezés. 1881-ben: 170, 1885-ben csak 158. Egyáltalában kár, hogy a szerző a felkarolt anyagot statisztikailag föl nem dolgozta. Ezt, legalább az egyes philológiai szakcsoportokra nézve, a következőben pótlom. Az ide csoportosított értekezések száma a következő:

1. Magyar nyelv és irodalom	162
a) Nyelvészet	40
b) Irodalomtörténet	67
c) Aesthetika	55
2. Classica philologia	214
a) Latin philologia	114
b) Görög	100

*) Csak egyetlen lényegesebb kifogásunk van a dolgozat ellen. Hejlesen mondja a szerző VIII. l., «hogy igen fontos tudni az olvasóra nézve, hány lapra terjed egy-egy értekezés», azért, a hol csak tehetette, az értekezések lapszámát kitétte. De sehol sem jegyezte meg a program *formatumát*, pedig rendkívüli különbség van pl. 16 lapnál, hogy ez a 16 lap nagy vagy kis nyolczadrét vagy negyedréte!

3. <i>Modern philologia</i> (nem a legügyesebb csoportosítással) ...	88.
a) német nyelvészet s irodalom ...	40
b) franczia „ „ „ „ ...	11
c) angol, skót, svéd, olasz nyelv. s irod.	5
d) örmény, román, albán, szerb „ „	17
e) héber és szanszkrit „ „	6
f) nyelvészet általában ...	13

A többi rovatok (összesen van ilyen 22): pädagogia, philosophia, földrajz, történelem, természettan, vegytan, természetrajz, mennyiség-tan, mértan, rajz, torna, írás és gyorsírás, zene és ének, monographiák (iskoláké vagy helyeké), nekrologok, szónoklatok, ünnepélyek (jubileumok), költemények és vegyesek. A csoportosításhoz és az egyes dolgozatok elhelyezéséhez férhet szó, ... de ez mellékes dolog. A főmunka el van végezve, még pedig kellő gonddal*) és teljességgel. Őszintén kívánom és fölteszem, hogy e fölötte hasznos dolgozatot ne csak az egyes iskolák könyvtárai, hanem a tudomány bármely terén működő egyes tanárok is megszerezzék és tanulságot merítsenek belőle, — pl. a programm-értekezések tárgyának választásában is.

HEINRICH GUSZTÁV.

Martialis II. 17.

Borbély leány ül a Subura út sarkán,
Hol a poroszló véres ostorát látni,
S az Argiletum telve varga műhelyyel.
De nem borotvál, Ammian, e borbélynő.
Ha nem borotvál, mit csinál tehát? Koppasz!

1. v. A *Subura* a város egyik legélénkebb útja a *Caelius* és *Esquilinus* alján. Itt árultak táplálékokat s egyéb holmit s itt volt a prostitutio főfészke. *Jordan*, *Topogr. d. Stadt Rom* II. 70.

2. v. Talán itt tisztelték *Apollo Tortort*. V. ö. *Sueton. August.* 70: *quo cognomine is deus quadam in parte urbis colebatur*. *Jordan*, *Hermes* IV. 231.

3. v. *Argiletum*. V. ö. I 3. 1. I 117. 9. A forum északkeleti tája, a *Quirinalis* déli csúcsa s a *Capitolium* közt. A nép-etymologia *Argus* haláláról gondolta elnevezettnek, mintha ott valami *Argus* nevű embert öltek volna meg (innét a név kettéválasztása: *Argique letum*). Pedig *argiletum* annyi mint *argilletum* = agyaggödör. V. ö. *Varro*, *De l. l.* V. 157.

A *tonstrix* nem *tonsoris uxor*, mint a régi magyarázók mondják, hanem borbélynő. Hogy ilyenek is voltak Rómában, bizonyítják még *Plantus Truc.* II. 4, 51. IV. 2, 59. IV. 4, 3. *Orelli Inscr.* 2883. *Digest.* IX. 2, 11. XXXIII. 7, 12. §. 6. P. T. E.

*) Így pl. magyar fordításban is adja szerző a rumén, szláv vagy olasz nyelven megjelent értekezések címzeit.

PHILOLOGIAI PROGRAMM-ÉRTEKEZÉSEK.

1885/6 és 1886/7.

21. Kiáltossy József. A római fiúk neveltetése és iskolai élete. (Budapesti VII. ker. államgymnasium.) 1886. 3—32. — Ez értekezés ügyes foglalatlja mindannak, a mit a római nevelésről Cramer, Grasberger, Ussing, Marquardt stb.-ből tudunk. Alkalmi értéke, hogy mindig tekintettel van azokra a helyekre, melyeket a tanulók a latin olvasmányok nyomán megismertek. Kár, hogy a szerző nem vette többször figyelembe a római műemlékek tanulságait, melyeknek ma már régiség-tani dolgozatban hiányozniok nem szabad. Az iskolai életnek nem egy vonását lehetett volna támogatni, rövid utalással azokra a domborművekre és szobrokra, melyek a tanítást, írást, olvasást stb. tárgyalják. Kifogásaim és megjegyzéseim röviden a következők: A bevezetésben (3. lap) azt olvassuk, hogy a szerző «csupán a *respublica* korát» akarja számbavenni, s mégis mindjárt a 4. lapon a «*patria potestas*»-t a köztársasági korban is ép oly szigorúnak, az élet és halál felett való *feltétlen* hatalomnak, mutatja be nekünk, mint a milyen csak a legrégebb patriarchális korban lehetett. A királyság megbuktatásának (4. lap) igaz, hogy közvetlen indítékául a Lucretián ejtett szegényfolt szolgált; de nézetem szerint e tényt nem szabad általános szempontok alá foglalni, s a forradalom kizárólagos okát a «családanya tiszteleté»-nek csorbításában keresni. A forradalmak talaja évtizedeken át érlelődik: itt is Lucretia esete csak szikra volt, melytől lobbot vetett az utolsó királyok politikája miatt meggyűlt és elfojtott elkeseredés. Ép oly furcsa azt mondani, hogy a rómaiaknál a *keresztelő* ünnepnapot vidám családi lakoma fejezte be és hogy a *respublica* idejében hivatalos *keresztelési* anyakönyvek nem voltak (6. lap). Ez a rövidítés M'. nem annyi mint Manlius, hanem = Manius (8. lap). Nem elég pontos a 9. lapon olvasható ezen állítás: «Ezt a bullát *eleinte* kizárólag a *patriciusok* gyermekei hordozhatták». Macrobiusból (Sat. I, 6) ugyanis arról értesülünk, hogy a bullát az első királyok idejében nem is viselték gyermekek, hanem «*bullæ gestamen erat triumphantium, quam in triumpho præ se gerebant inclusis intra eam remediis quæ crederent adversus invidiam valentissima, hinc (t. i. Tarquinius Priscus fiának hóstette és a bullával való kitüntetése óta) deductus mos ut prætexta et bulla in usum puerorum nobilium usurparentur*». — A szerző stílusa rendkívül egyszerű lévén, a keresettség benyomását tesz az oly kifejezések, mint «*csörgő-börgő*» játékszer (9. l.), az «*iczipiczi — kis*» Hermes (10. l.) és «*írt nagy ákom-bákom betűkkel egy történelmi olvasóköny-*

vet» (14. l.), mely kifejezések nem illenek semmikép az egész tárgyalás tenorjához, s mosolyt gerjesztenek nem csak bennünk, hanem bizonyára a tanulóknak is. A 11. lapon és egyebütt is Plautus idézett helyeit Csikynek már 1885-ben megjelent fordításában lehetett volna közölni. A 12. lapon Horatius ismeretes helyét «*Pudicum . . . servavit ab omni Non solum facto*» kár volt így fordítani: «*Szeméremben tartott meg, menten nemcsak minden rossz tettől*». Először is nem magyaros a fordítás, mert az ilyen appositiont legjobb nomen abstractummal fordítani: «*Szemérmertességemet megóvta stb.*»; másodszer helytelen is, mert *servavit* egész szorosán az *ab omni facto*-hoz tartozik. — *Nabis sine cortice* (12. l.) közmondás-féle kifejezés, a melyet nem lehet ily szolgai és csunya módon lefordítani: «*úszhatsz hólyag nélkül*», hanem azt kell mondanunk: *járhatsz a magad lábán*. — Cato Maiorról azt olvassuk (14. l.), hogy azért írta történelmi művét, hogy «*fiát olvasni tanítsa*». Ez nem egészen áll. Nincsen bizonyítékokkal igazolva az, hogy Cato az «*Origines*» című művet (mert a szerző nyilván ezt érti a «*történelmi olvasókönyv*»-ön) a mondott czélból írta volna; hanem igenis tény, hogy ezen Origines vagy Historiæ cz. munkán kívül írt még egy más munkát: *Præcepta ad filiū* (vagy *libri quos scripsit ad filiū*), melyben a mezőgazdaságra, egészségügyre, szónoklattanra s talán a hadviselésre tett tapasztalatait adta elő. A 15. lapon kritika nélkül elfogadja a szerző Livius (III. 44) azon adatát, hogy 450-ben Kr. e. Verginia az elemi iskolát látogatta, a miből a szerző szerint következik, hogy «*már akkor a leányok számára is volt elemi iskola*». Azt hiszem, igaza van Voigtnek (Die römischen Alterthümer, 797. Iwan Müller, Hb. IV, 2.), ki egyenesen kimondja, hogy «*beruht auf ausschmückender Darstellung*». Ez annál valószínűbb, mert Livius szereti a későbbi *ethos*-t a korábbi viszonyokra is átvinni, s mert sehol másutt hasonló adatra nem akadunk. — A 23. lapon jó lett volna az *as* értékét átszámított alakjában is közölni, mert így csak üres számokat lát maga előtt a nem philologus olvasó. — A 26. lapon a szerző a tánczról szól, s idézve a római mondást: «*nemo fere saltat sobrius*», utána veti «*Bizony, van is ebben némi igazság*». Hogy jó-e tánczolni vagy sem, az egyéni ízlés és vérmérséklet dolga, s a szerző megjegyzése e komoly igényeket támasztó dolgozatban kissé naivnak látszik. — Végül a 30. lapon egy merész mondás ötlük szemünkbe: «*. . . a republica múltával, midőn a szabad gondolkodás és őszinte szókimondás kora lejárt, a szabad állami élet megszűnt: a római szónoklat (és a többi irodalom is) tartalmatlan szószátyárkodássá, üres hizelgessé fajult*». Tacitus, Iuvenalis, Plinius, Seneca stb. csak nem voltak szószátyárok! — Nem tekintve e hibákat, az értekezés megfelelő czéljának, s elég tárgyismerettel készült.

Dr. FINÁCZY ERNŐ.

22. Szerencse Menyhért, *A classicaei képzés fontossága a gymnasiumi nevelés- és oktatásban.* (Egri kath. főgymnasium.) Eger, 1887.

23. Zólyomi Simon, *Római classicusok a gymnasiumban, tekintettel a latin nyelv gyakorlati elsajátítására.* — Tibullus egyik elegiája. (Kis-kun-félegyházi városi kath. algymnasium). Félégyháza, 1886.

24. Friml Aladár, *A latin nyelv módszeres tanításáról a gymnasium I. osztályában.* (Kegyes tanítórendiek debreczeni algymnasiuma.) Debreczen 1887.

25. Schambach Gyula, *A latin nyelvi kezdő tanítás praxisából.* (Kaposvári m. kir. állami főgymnasium.) Kaposvár, 1886.

26. Geréb József, *Sinon csele Vergilius Aeneisében.* (Losonczy m. kir. állami főgymnasium.) Losoncz, 1886.

27. Zindl Béla, *Az ó-classicus tanulmányok értékesítése a gymnasiumban.* Selmeczbánya, 1886.

A classicus tanításról folyó vita most két éve a mi napi és időszaki sajtónkban is erősebb hullámokat vetett. Egész irodalmát lehet összeállítani a kisebb-nagyobb hirlapi cikkeknek, programértekezéseknek, brochure-öknek, melyek nagy jóakarattal, bár nem mindig megfelelő eruditióval a classicus tanítás pártjára keltek. Komolyabb, maradandóbb hatása azonban az lett a vitának, hogy kiválóbb tanférfiak figyelmét nem csupán a támadások elnémítására, hanem magának a classicus tanításnak vizsgálatára és javítására irányozta. A tanáregyesület kebelében is, meg rajta kívül is több hivatott szakférfi kutatta azóta a classicus tanítás sokszor hangoztatott sikertelenségének okait. Ezek a kutatások azonban csak a bajt constatalták, hol ebben, hol abban, de főképen a segédeszközök elégtelenségében és a családok részvétlenségében találva azt; s ezért tartható ennél örvedetesebb életjelenségnek, ha tehetségesebb vagy tapasztaltabb tanárok az egyes osztályok tanítási anyagának methodikus feldolgozásával vagy a tanításra vonatkozó észrevételeikkel és tapasztalataikkal könnyítik meg kevésbbé hivatott kartársaiknak a ministeri Utasítások alkalmazását. Ez az, a mi első sorban, közvetlenül segíthetne a tanítás jelenlegi állapotán, s ez adhatná meg lassankint az egyöntetű segédeszközök megteremtésére is a kellő belátást és tájékozottságot.

A most szóban lévő hat értekezés közül öt valóban az utóbbi irányban ébredező érzékről tesz tanúságot, s akármilyen különböző értékűek is, már csak ezért is elismerésre és olvasásra méltók valamenynyien. Mielőtt azonban — értékük szerint hosszasabban vagy rövidebben — külön szólanék róluk, meg kell említenem mégis azt a feltűnő körülményt, hogy két értekezést kivéve, a többi nem egész öntudatos-

sággal látszik a helyes irányban haladni. Legfőbb és legezembeszökőbb jele ennek, hogy a miniszteri Utasításokat még a két legkiválóbb munka sem említi, a félegyházi értekezés írója pedig aligha látta valaha, sőt a kaposvári államgymnasiumi tanár is alkuba áll velük, és sokszor mint szerény indítványról és újításról beszél olyasmiről, a mi tulajdonképen nem egyéb mint dicséretes próba az Utasítások követelményeinek megvalósítására. Pedig, ha az Utasításokat mindig szem előtt tartják, a részletekben sok tévedést és ingadozást igen könnyen és rövid úton kikerülhettek volna; mert azt örömmel kell megjegyeznem, hogy nagyjából, a Zólyomi-féle értekezést kivéve, valamennyi munkában az Utasítások főelvei uralkodnak, s egytől egyig minden értekezés (ideértve a cl. tanítás szükségességét vitató egrit is) nagy súlyt fektet az utasítás erkölcsi, æsthetikai, vagy legalább tartalmi, tárgyi oldalára.

Szerencse Menyhért értekezése a classicus tanítás szükségességét bizonyítja s így tulajdonképen epilogus az 1886-ban lefolyt vitához. Egymásután felel meg a classicus képzés ellenségeinek, kiket két részre oszt, az «utilitarismus» és a «romanticismus» híveire. Amazokkal szemben kiemeli, hogy a classicus képzésnek is megvan a maga haszna. A classicus képzés kiválóan alkalmas az erkölcs és jellem képzésére, s az anyanyelvi stílus kiképzésére, s ennyiben általános értékű. De az egyes szaktanulmányok is reá szorulnak, theologia, jogtudomány, természettudomány, orvostudomány és bölcsészet egyaránt hasznát veszi. — A «romanticismus» híveit a görög irodalom utólérhetetlen nagyszerűségére figyelmezteti, s a műveltség történetéből meríthető tanulságokra utalja. Végül kiemeli, hogy a classicus világnézet és a vele kapcsolatos kereszténység közös összekötő kapocs a modern Európa nemzetei között, melyet kár volna legelőször is nálunk, Magyarországon szétörni. — Az értekezésből mindvégig igaz meggyőződésnek, a classicus ókor iránti igaz lelkesedésnek hangja szól, és így mindenesetre olvasásra méltó, ámbár szigorúbban véve nem vall a tárgyhöz illő irodalmi tájékozottságra, felfogása több dologban (pl. az ú. n. alaki képzésre vonatkozólag) elavult, szerkezete elég zavaros, előadása nehézkes, ismétlésektől hemzsegó és stílusa nagyon, de nagyon fogyatékos. Szerző a Bigot Károly ismeretes cikkét gyakran szósz szerint felhasználja, de — nem mindenütt idézi.

Zólyomi Simon értekezése már praktikusabb (azaz: nagyon is praktikus) jellegű, és szerzőjének tanításközben szerzett tapasztalataiból közöl egyetmást. Értekező abból a feltevésből indul ki, hogy egy tanítási óra három részből szokott állani, először: a megelőző órában tárgyalt anyag ismétlő fordításából, másodsor: az új anyag præparálásából és végre: az új anyag lefordításából, s egy ideig ezt a menetet követve ötletszerű útmutatásokat ad olyan hibák kikerülésére, melye-

ket, mint mondja, a tanárok rendszeren el szoktak követni. Később aztán ezzel a menettel is szakít az értekezés, s ezentúl nem tartja össze egyéb, mint szerzőjének jóakarata és tanári buzgósága, a mi egyúttal egyedüli mentségül hozható fel az értekezés sokféle hiányosságára. Észrevételei nem ritkán a komolyság legvégső határáig mennek, részint azért, mert nagyobbára csak a tanítás technikájára vonatkoznak, s még így is nagyon külsőlegesek és naivak, részint azért, mert szerény hangon új gyanánt ajánlanak általánosan ismeretes, magas didaktikai elvekből folyó eljárásokat. De, — mint az értekezés címe is mutatja, — vannak a szerzőnek olyan nézetei is, melyeket bizony, ha nem is újnak, legalább is megújítottaknak kell tartanunk. Így pl. a többi közt szeretné, «ha a gymnasium felsőbb osztályaiban a tanítás tisztán latin nyelven kezeltetnék». Írásbeli dolgozatnak is kevesel hetenkint egyet, és általában holt és élő nyelvet különbség nélkül gyakorlatilag akarna tanítani. Végül az «általa mondottak» megvilágítására közli Tibullus egyik elegiáját eredetiben és fordításban, alaki és tárgyi magyarázatokkal. Milyen az elegia fordítása és milyenek a magyarázatok, erről a szerző buzgósága iránt való tekintetből jobb nem szólni; idővel, folytonos jóakarattal mellett, többre viheti, föltéve, hogy szorgalmasan olvasgatja a jobb magyar prózaírók munkáit is, s különösen a magyar mondatkötésben némi jártasságra tesz szert. Az egész értekezéshez azonban meg kell jegyezni, hogy mai napság már nem elég a gyakorlatban tanusított buzgóság, hanem legalább nagyjából tudomást kell arról is venni, a mit első sorban az Utasítások, s azután a nagy elmélkedők és a nagy iskolamesterek a tanításról eddig elmondtak.

Friml Aladár rövid értekezése a legelső latin nyelvi órákra való methodikus praeparatio, mely a Bartal-Malmosi-féle gyakorlókönyvet veszi olvasmány-anyagúl. Egészben véve igen értelmes és elég gondos munka; szerzőjük eléggé behatolt az Utasítások szellemébe, és, a menynyire a rövid mutatványból megítélhető, helyesen alkalmazza azokat választott anyagára. Feltűnő csak az, hogy a «praeparatio» név alatt a gyakorló-iskolai usustól eltérőleg inkább diarium-félét ért.

Schambach Gyula is a legelső latin tanítási órákat mutatja be methodikus földolgozásban, és a mutatványokhoz a methodusra s a tanítás technikájára vonatkozó észrevételeket fűz. Ezen utólagos észrevételek, meg a munka jellegéje («aurea mediocritas») szerint szerzőnek az volt a célja, hogy az Utasítások követelte inductiv tanítást és a Schulz-Dávid-féle tankönyveket egymással valamiképen megegyeztesse. S itt átadom szerzőnknek a szót, mert az egész munka jó és rossz oldalait minden bírálatnál jellemzőbben tüntetik föl a következő idézetek: «... Bármennyire kerülgetjük a terminus technikusokat, egyszer s mindenkorra meg kell mondanunk, hogy indukáltunk. Mindenekelőtt

azzal a különös nyilatkozattal leptük meg az ifjút, hogy már is tud latinul, s ezzel már megnyertük a bizonyítás megértéséhez szükséges figyelmét, több: jóakarátát. A bizonyításnál közvetlen környezetéből indultunk ki, majd otthonába vezettük; . . . . a vidékünkbeli kath. ifjagnál továbbá a ministratióra való hivatkozás is haszonnal járt. . . . És később: «Hogyan jutott az ifju a casusok ismeretére és hogyan tanult meg ejtegetni? A hagyományos eljárás szerte ez: szabály s reá példa. Mi (?) megfordítottuk, *példa s belőle a szabály*. Eljárásunknak ez a lényege. Módszeres könyveink, értekezéseink sokat foglalkoznak ez eljárás-módok lélektani, tudományos bemutatásával. Ez nem célunk. De azoknak, kik eljárásunkban örökké csak ósrégi hagyományokkal szembe tolaikodó újszerű és soha meg nem próbált, tehát elvetendő, vagy legalább is gyanús dolgot látnak, talán föl lesz szabad említenünk, hogy gyakorlatunk rövid voltának és készültégünk elégtelenségének tudatában a *Megváltó szentséges alakjának emléke* biztatólag lebegett szemünk előtt [Hát a min. Utasítások?], mint a vallási s ezzel egyszersmind az összes didaktikának örök s semmi esetre sem új példája, remek és mindenkinek érthető példabeszédei a belőlük levont tanulságokkal, s a tanítványainak sok ezernyi számán látható hatás.» Még később: «Az itt közölt eszmék, elvek, ószinte óhajunk szerint csak jóakaró kísérlet számba veendőik, s mindössze azt a kérdést akarják megvilágítás tárgyává tenni: talán így is képzelhetni a latin nyelvi kezdő oktatást. E kérdést a praxis útján haladva igyekeztünk felszínre hozni, abban a reményben, hogy így olyan t. collegánkkal is megértetjük magunkat, kik az elméleti meghányás-vetésnek már elvből sem barátai [Hát a min. Utasítások?] . . . . Biztat főképen az a tudat, hogy minden itt felvetett óhajunk elválaszthatatlanul összeforrott az erkölcs-velési jellemképzés főnséges eszméjével.»

E mutatványok ugyanarra a tehetséges és buzgó fiatal tanárra vallanak, a kit a kaposvári philologiai muzeumról szóló meleghangú cikkből ismerünk, de egyuttal bizonyítják azt is, hogy elszigeteltség és alkalmatlan viszonyok még a legtehetségesebbek fejlődését is meny nyire nyügözhetik. Szerzónk, hogy tanítását erkölcsös és tartalmi szempontból gyümölcsözőbbé tegye, kénytelen a használatban lévő könyv összefüggéstelen mondatkái között némi tartalmi összefüggést teremteni, s mivel másrészt a tankönyv olvasmányaiban lévő grammatikai anyag sem elég az Utasítások követelte inductiv nyelvtanításra, a grammatikai anyag feldolgozásában is középutat követ a régi rendszer és az Utasítások között, melyekre hivatkozni különben vagy elfelejt, vagy nem látja tanácsosnak. A tanítás menete a legapróbb részletekig fel van dolgozva a mutatványokban, sőt bizonyos tekintetben túlságosan is; mert, mint praeparatióknak, nincs praktikus értéke az ilyen, feltétele-

zett feleletek szerint haladó részletezésnek, mutatványnak pedig egy kissé mégis csak túlságosan naiv (Pl.: «Ti nagyon elfogtok csodálkozni ha én azt mondom» . . . «Jól van» . . . «De jól vigyázzunk!» . . . «Vigyázzatok!» . . . «Nem jó és nem is szép. *Hamar!* Hagyd el az ígét! — Jól van. Megálljatok!» . . . «Remélem, hogy a ma megtanultakat a következő órán is *ily jól fogjátok tudni*» stb.).

A mutatványok tartalma a következő: 1. Bevezetés a tanításhoz. 2. Az olvasás tanítása. 3. 14 mondat fordítása, tárgyi magyarázatokkal. 4. E mondatok alapján az *a* declinatio megalkotása. 5. Extemporale és a segédigének mint állítmánynak magyarázata. 6. A genusok tanításából.

Főbaja az egész feldolgozásnak, hogy a gyakorlatban aligha volt még alkalmazva; erre vallanak legalább bizonyos lapsusok az egész munkában.

1. A tanításhoz való bevezetésben az «észrevételek» szerint legnagyobb hatást attól a fortélyos eljárástól vár a szerző, hogy a latin nyelvet mint a tanulók előtt ismeretesen mutatja be. Érdekes erre vonatkozólag az értekezés 12. lapján lévő jegyzetet elolvasni; e szerint szerző «óránkint csak egy-egy lépésnyi sugárral tágíthatja azt a kört, melynek középpontjába a kellemes meglepetésből származó, de az anyag nehézségével és bőségével *egyre csappanó kedvet helyezett*». Nem is egyéb ez a nagyon is kétes értékű fogás, mint a min. Utasítások naiv túlzása. Általában azt a sajtáságos, meglepetésekkel ható, bűvészkedő modort nem látom szívesen a kaposvári fiúk számára készült praeparatióban sem. Ne csak *akármilyen* érdeklődés felkeltéséről legyen a gymnasiumban szó! Hadd tudja meg a tanuló mindjárt kezdetben, és ne csak kedve csappanásán vegye észre, hogy itt bizony nem játék, hanem igen komoly munka vár reá, s főképen, minden lépésnél legyen tisztában a tanítás legközelebbi céljával. Jobb lett volna, ha szerzőnk a szükségtelen szószaporítás helyett még pontosabban összegyűjti az ottani tanulók előtt ismeretes latin szavakat, s ezeket közli valamennyit kartársaival. Mert a közlött szógyűjtemény nem vall arra, hogy iskolai tárgyalás eredménye, sőt még az Utasítások sincsenek velük eléggé kiaknázva; elmaradtak, teszem azt, a növények nevei, pedig ezek többnyire a csoportúak (*planta, herba, rosa, viola* stb.). Hogy miért érdemes latinul tanulni, erre következő feleletet adnak a mutatványok: először, mert mindenkinek *kell* tanulni; másodsor: mert a latin nyelv *nagyon szép és hasznos*; harmadszor: mert a *latinusz* nép (később a 7. lapon meg *római* nyelvről van szó) nagyon hatalmas *lehetett*, ha nyelvüket még most is meg *kell* tanulni, s mert nagyon sok szép dolgot írt, a mit minden művelt embernek . . . tudnia *kell*. Abban a módban, a hogy ezt elmondja tanítványainak, nagyon is iparkodik ugyan hozzájuk leeresz-

kedni, s tárgy- és gyermekszeretetének itt is bizonyosságát adja; de, hogy magyar tanulónak csak ennyit és ilyenformát tud mondani a latin tanulás szükségességéről, ez mégis csak arra mutat, hogy nem vette a dolgot kellő komolysággal fontolóra. Már azt a tényt magát, hogy annyi latin szó van a közönséges beszédünkben, ki kellett volna aknázni e tekintetben; lehetetlen, hogy egy tanuló sem akadna, ki ennek okára is kíváncsi ne lenne, főképen olyan, a kinek még «deákos» apja vagy nagyapja van. A latin nyelv nem a ministrálás, hanem a római katolikus vallás nyelve mai napig is, és egykor, nem is olyan régen, a törvényhozás, régebben a krónikák, oklevelek stb. nyelve volt. Az lett volna már most a szerző feladata, hogy mindezt hogyan lehetne a gyermekek közvetlen tapasztalataira támaszkodva, a bevezetés számára fel dolgozni, s nem a gyermekes formával, hanem ezzel végzett volna igazán érdemes és tanulságos munkát. A latin nyelvet és később az irodalmat nagyon szépnek mondja. Tegyük fel, hogy igaza van: mind a mellett igen közönséges pädagogiai hiba marad a gyermeket olyasmiről, a miről tapasztalatot nem szerzett, ilyenformán tartalmatlan érzelmi ítéletek elfogadására vagy utánamondására szoktatni. Nem mentség itt a tanár lelkesedése; jó tanárnak, főképen írásbeli munkában, ezen is uralkodni kell tudnia. Nem hogy ilyesmit, hanem még a következő kérdést sem látom szíviesen: «hadd látom, emlékeztek-e még mindarra a sok szép dologra, a mit az 1. olvasmányban tanultatok?» (8. l.) — mert ilyenkor is ellentétbe jöhet a könnyen lelkesülő tanár egy-egy nehezebben lelkesülő tanítványával. — A rómaiak hatalmassága abból következik, hogy nyelvüket még most is tanulni kell. A szempont helyes, de nem hogy anyagot vagy tapasztalatokat gyűjtött volna hozzá a szerző, hanem előadása is sokkal fonákabb, mint a második szempontnál. A hatalmasság így előadva, frázis; Pannoniáról, római helynevekről és római emlékekről legyen itt szó. Ha már az elemi iskolából semmi ismeretet sem hoznak a kaposvári tanulók magukkal, kutassa a tanár azokat a látható emlékeket, melyek az ottani tanulók előtt ismeretesek lehetnek, s ha Aquincumjok nincs is, lehetetlen, hogy a kutatás teljesen eredménytelen maradjon. Az is jellemző, hogy a rómaiak hatalmassága nagy lelkesedéssel van felelmitve a bevezetésben, de hogy Róma hol volt, erről csak akkor van szó, mikor az olvasmányban végre előfordul . . . de nem Róma, hanem az olajfa (*Minervæ olea erat dedicata*); ehhez kapcsolja a szerző Italiáról és Rómáról szóló első magyarázatát.

2. A latin olvasás tanítása nagyjából az Utasítások követelményeinek megfelelő, de methodikus hibája: hogy említett bővészkedő modorával maga a tanár szedi össze a táblán az egymáshoz tartozó szavakat, s ezzel nem csak maga végzi el a főmunkát, hanem ráadásul a tanítás menetét is unalmassá teszi. Praxisban ezt az anyagot sem taníthatta

még szerző, különben nem mondaná *fecit* szó olvasásmódját a magyarral megegyezőnek, s nem alkotna hiányos induction alapuló szabályt, hogy «a latin s mindig sz-nek hangzik». (Jó lett volna most, ha az ismeretes szavak közt pl. *rosa*, *Cæsar* stb. stb., nem hiányoznának a szógyűjteményben!) Főtanulmány ebből, s általában az egész értekezéséből, hogy inductiont elsietni nem szabad. A ki sietni akar, tanítson inkább a régi módon. A tanítás technikájára vonatkozólag meg kell jegyezni, hogy nem létező, vagy rossz alakokat nem szabad a gyermekek előtt kimondani, vagy velük kimondatni, s annál kevésbbé leírni vagy leírtni. Egyszerű oka ennek: mert a rossz példa jobban ragad, mint a jó. (L. 3. lap: «... és mégsem mondjuk *laezinusnak*», 6. l. «*Vesta és Minerva* vannak istennő.»)

3. Az első fordítási kísérletek. Tizennégy mondat a Dávid-féle olvasókönyvből, de a szerző tárgyi céljához képest átalakítva, mert tulajdonképpen ez a pont az, a hol az Utasítások követelményeit a mellőzhetetlen olvasókönyvvel meg kellett egyeztetni. Valósággal rosszul esik látni, mint iparkodik jobb ügyre méltó fáradsággal valami értékes tartalmi (vagy plane erkölcsi) okulást kipréselni ebből az összefüggéstelen mondatcsoportból, melyhez mégis ragaszkodik, mert hiában, ha az *a* declinatio-t egy óra alatt akarjuk «indukálni», oly módon, hogy a tanulóknak addig fogalma se legyen az *o* declinatio esetjeleiről, — akkor bizony nem szabad a szövegben másféle szónak, csak a csoportúnak előfordulni. A részletekben a *præparatio* elméleti voltára vall, hogy pl. a magyar névelő elmaradásáról a latinban szó sincs; pedig jóra való tanítás mellett a fiúk figyelmét ez ki nem kerülheti. Ellenben dicsérettel kell kiemelni szerzőnk buzgóságát, melyet a szemléltetésre fordít. Erről az oldaláról különben a kaposvári philol. muzeumról szóló cikke nevét már általánosan ismeretessé tette. Összefoglalva mindent, nem kétlem, hogy szerzőnk, műveltségével és lelkesedésével, elsők közt hivatott lenne arra, hogy igazi tartalmi és erkölcsi okulást adjon tanítványainak: de, talán saját hibáján kívül is, e mutatvány szerint bizony nem tanítja őket egyéb, mint olajfára, Italiára, Rómára, múzsákra, latin ruhájú görög istenekre, — egyszerűen «*sok szép dologra*» (l. 8. lap).

4. A grammatikai kezdő tanítást részletesen nem vizsgálom, mert csupán a tövű szókból álló, kész anyagon, egy óra alatt megtanítani az *a* declinatio alakjait, vagy egyszerűen feladni könyvből, mint velünk tették, ez bizony körülbelül egyre megy. A gyermek ugyanis egyik esetben sem tudja, hogy másféle ejtegetés is létezik s mind a két esetben, hogy úgy mondjam, szájába van rágyva az anyag. Olvassa el a szerző az 1887. évi min. Utasítások 56. lapján a névragozás tanításának részletezését és be fogja látni, hogy az ott ajánlott három lépés közül a legelső,

a legfontosabbat mulasztotta el.^{*)} Tudom, hogy erre az olvasókönyvhöz való ragaszkodás vezette; de ez nem mentség, mert itt nem «átmeneti» intézkedésekről, hanem rég adoptált és utasításokba foglalt pszichológiai elvekről van szó. Ne becsmételjük azokat az «átmeneti» terveket, hanem foglalkozzunk többet velük, s tanuljunk, a mennyit tanulhatunk! Mert a hiányos anyag okozta zavar nem egyedüli baja ennek a résznek; megvannak itt is a régebbi hibák: hiányos megfigyeltetés, sietség s e mellett az a bizonyos bűvészkedő modor. Technikai szempontból figyelmet érdemel a vörös kréta használata a végzetek jelölésére (szerző szerint persze még esetjegyek ezek, mert másnemű esetjegyeket vagy végeket még nem ismernek a tanulók).

5. Extemporale, és az ú. n. segédige fordításának alkalmi tárgyalása. Tanár és tanítványai arra az eredményre jutnak, hogy «ha a magyar mondat ígétlen, akkor a latinban *est* vagy *sunt* teendő». Feltéve, hogy később tökéletesítették, beérjük ezzel a hibás szabálylyal. A jegyzetben a füzetek kiállításáról olvasásra méltó észrevételek vannak közölve, csak kár volt Buffon értelmileg és formailag szörnyen elferdített mondásával (e h. le style est l'homme même) komikusakká tenni a különben helyén való tanácsokat.

6. A tanítás későbbi praxisából csak a nemek tanításmódját mutatja be szerzőnk. Ezt akkorra halasztja, mikor tanítványai az *a* declinatiót már elvégezték, — s hozzáteszem a magam részéről: mikor a többiről még semmit sem tudnak, s az *a* ejtegetést az *o* ejtegetés tanítása alatt talán elfelejtették, különösen ha az olvasókönyv az *o* declinációra való példák közt viszont az *a* declinációra nem ad elég példát. A jelző egyezését a jelzett szóval a férfi és női ruházathoz való hasonlat érteti meg, a genus szabályok tanításánál pedig a «régi jó versikék» segítségére számol a szerző. «*Quæ maribus solum tribuuntur, mascula sunt.*» Vajjon kivételestül-e, vagy a nélkül?

Végül a nagyjából idézett észrevételek járulnak még e mutatónyokhoz, melyekből az derül ki, hogy a hiányosan ismert jó rendszer, és egy megfoltozott rossz tankönyv közötti ingadozásnak ez esetben sem lehetett más vége, mint szokott lenni. Egyébiránt, mint többször említettük, a szerző hivatottságát elismerjük s buzgóságának tisztelettel adózva elvárjuk tőle, hogy második jeligéjével («in magnis et voluisse sat est») be nem éri, hanem egyszer még tanulságosabb feldolgozással ad példát a latin kezdő tanítás módszeres berendezésére.

*) Érdekes erre nézve a szerző kedélyes figyelmeztetése, melyet az alakok tárgyalása közben a tanulókhöz intéz: «Igen ám, de az esetek magyar értelméről majd hogy el nem feledkeztünk!» Szigorúbban bírálja vele önmagát, mint a bíráló tehetné.

Dr. Geréb József értekezése Sinon cselének feldolgozásához való *præparatio*, inkább poetikai és æsthetikai, mint szigorúan véve iskolai szempontból, de olvasása Vergilius e részletének iskolai tanítására is kétségkívül haszonnal járhat. A történet előzményeinek elmondása után Sinon beszédének fő momentumai szerint kisebb egységekre bontja az olvasmányrészletet, és e kisebb egységeket oly módon dolgozza fel, hogy először tartalmukat adja, azután pedig fejtegeti őket, nem annyira ethikai mint pszichologiai és poetikai szempontból. Végre a nyert eredmények összefoglalására a részenként tárgyalt beszéd áttekintése, a beszédben lévő igaz és nem igaz elemek összeállítása s a poetikai tanulságok kivonása fejezi be a tanulságos és gondos munkát. Azon számos segédmunka közül, melyet a lelkiismeretes szerző *præparatiója* készítésére fölhasznált, legyen szabad kartársaim figyelmét, mint a maga nemében, sajnós, egyetlen munkára, *Magnier* «Analyse critique et littéraire de l'Énéide» (Paris, Hachette, 1884) cz. művére felhívnom, mely nemcsak Vergilius olvasásához lehet megbecsülhetetlen segédeszköz, hanem példát adhat más költemények kívánatos pszichologiai és æsthetikai feldolgozására is.

Zinll Béla értekezése nemcsak a most szóban levő munkák közt a legkiválóbb, hanem általában legfigyelemreméltóbb terméke a classicus képzésről lefolyt vitának. A tanítás jelenlegi praxisára folytonos tekintettel van, de nem a tanítás sikertelenségének okait kutatja, hanem positiv eredményekig jut, midőn általában az ó-classicus tanulmányok értékesítéséről értekezik. Már magának e tárgynak meg kellene számára szereznie a közfigyelmet, még akkor is, ha az értekezés egészben és részletekben nem volna is olyan magas színvonalú tanulmányok eredménye, hogy nem annyira bírálatra szorul, mint inkább bő ismertetést érdemelne.

Az értekezés tömötten és mégis világosan szerkesztett bevezetésében a classicus tanulmányok szükségességét vitatja. Megállapítva a gymnasium helyét a többi nevelő intézetek közt, a gymnasiumnak kettős feladatot juttat és úgy fogja fel a dolgot, hogy a gymnasium nemcsak általános értelemben vett nevelő intézet, hanem előkészítő iskola is a szaktanulmányok bizonyos meghatározott csoportjára nézve. E kétféle minősége közül azonban az utóbbi az előbbihez alárendelt viszonyban áll. A mi a nevelés általános céljait képes előmozdítani, az a szaktanulmányokra való előkészítésnek is feltétlenül hasznára válhatik; míg az utóbbinak lehetnek olyan követelményei is, melyek esetleg csak részben érintik a nevelés általános céljait, részben pedig túlmennek rajta. A gymnasium, mint általános nevelő intézet, az ó-classicus tanulmányoknak főleg ethikai (és æsthetikai) értékesítését kívánja; a nyelvelméletbe való belátást is a gymnasium feladata megadni, de ez inkább a

szaktanulmányokra való előkészítés szempontjából szükséges, bár kisebb részben az általános nevelés szempontjából sem nélkülözhető. Szerző azért szól különösen a classicus tanulmányok ethikai értékesítéséről, és a nyelvelméletnél is azért szorítkozik főleg a jelentéstan fontosságának kiemelésére, mert épen ezen két irányban lehetők fel jelenleg a legnagyobb hiányok, és a legmegátalkodottabb előítéletek. Az ó nyelvek tanítását főleg művelődéstörténeti szempontból tartja kívánatosnak, s ép azért nem lát rá okot, miért kellene ezenfelül még pædagogiai jogcímeiket keresgélni. De szilárd meggyőződése az is, hogy tanításukat, ha egyszer a művelődéstörténeti szükség alapján a nevelő iskolában helyet foglaltak, nemcsak egy vagy más, hanem minden elérhető pædagogiai célra csakugyan ki is kell aknázni. Így nem állhat elő az az egyoldalúság, hogy a nyelvtanulmány «észkepző hatására» hivatkozva elhanyagoljuk az irodalmi tanulmány nevelő hatását. A nevelő iskola a tanítás összes anyagából azt a részt fogja a tanterv középpontjába állítani, mely az embert mint erkölcsi lényt tünteti föl, mely az ember gondolkodása módját, érzelmeit, tetteit, erkölcsi és vallásos intézményeit concret példákön szemlélteti velünk. Az auctorok historiai, illetőleg ethikai értékesítése az első feladat. E mellett azonban az olvasmány æsthetikai méltatását is nagyobb figyelem tárgyává kell tennünk. Nem mintha külön és önálló rendeltetése nem volna, hanem mert ezenfelül a nevelés erkölcsi céljainak előmozdításához is hozzájárulhat, a mennyiben az ethikai és æsthetikai ítéletek rokonságánál fogva a «szép» legalkalmasabb előkészítője a «jó»-nak.

Különösen a classicus tanulmányok ethikai értékesítéséről szólva, az ethikai tanulságok rendezésének tervét a szerző oly módon dolgozta ki, hogy az erkölcsiség tanulmányába a vallásos élet méltatását is felvette s a rendezésben pszichologiai sorrendet követ. A Herbart-Ziller féle iskola terminológiáját használva, sorban kifejti, miképen lehet a tanulóban kezdetben az egyes emberek (sympathetisches Interesse), majd a társadalom iránti érdeklődést (sociales Interesse) s végül a vallásos érdeklődést (religiöses Interesse) a classicus tanulmányokkal felkelteni. Ez a rész munkájának legérdekesebb, legeredetibb fejezete, melynek ismertetése az egésznek lemásolását föltételeznél. A mellékesen tárgyalt æsthetikai oktatásról szólva kikél a töredékes és hézagos olvasás ellen, melyet egyébbel, mint a tanulók nyelvbéli elmaradottságával menteni lehetetlen. Igen ügyes átmenettel tér át aztán magára a nyelvtanulmányra, mi alatt természetesen nem valamely idegen nyelv elsajátítását, hanem valamely nyelvorganismus sajátos törvényeinek tanulmányozását érti. A görög művelődéstörténetre utalva kifejti, milyen fontossággal bír különösen a szellemi életet és a társadalmat illető kifejezések jelentményeinek fixirozása és a köztudat számára való folytonos és éber ellen-

őrzése a szavak mögött rejlő valóság megállapítására, s mennyire szükségesek a helyes értelemben vett grammatikai és stilisztikai tanulmányok az irodalmi művek æsthetikai értékének tudatos és tudományos elemzéséhez is. Áttérve ezután a jelenlegi praxisra, melynek ferde oldalait élesen bírálja, különösen a semasiologiai tanulmányok fontosságát hangsúlyozza, és gyakorlati útmutatásokat is ad e tanulmányok berendezésére és hozzávaló segédeszközök megteremtésére. Az lenne az ilyen tanulmányok eredménye, hogy az emberi szellem műhelyébe valóban bepillantathatók a tanulók, még pedig oly módon, mely a psychologia későbbi rendszeres tárgyalásához hasonlítva teljesen szemléletinek lenne mondható.

Ez nagyjából tartalma az értekezésnek, mely teljesen alkalmas arra, hogy utat mutasson komoly munkára hajlandó kartársainknak arra, mi a segédeszközök létrehozásában a legsürgősebb és legfontosabb teendő. Kívánatos lenne, hogy szerzője, ki nem közönséges műveltségének és tanügyünk bajai iránt való eleven érzékének ilyen kiváló jelét adta, maga se sajnálja a fáradságot a tanításnak és a hozzávaló anyagnak methodikus feldolgozására.

DR. GYOMLAY GYULA.

28. Uticai M. Porcius élete és jellemrajza. Irta Farkas József. (Kolozsvári róm. kath. főgymnasium.) 1886. 8-r. 111 l. — Kétségkívül szerencsés gondolat volt Uticai Cato életét iskolai értekezés tárgyává választani. A római köztársaság utolsó századában szereplő emberek között ennek a férfiúnak volt legtisztább a szelleme s legjobb a szándéka; Cato nagy ember volt, de a mint azt Cicero igen jól kifejezi, *constantia magis et integritate quam consilio et ingenio*. Az utóbbi sajátságok hiányát sajnálnia kell a kritikai történetírónak, az előbbieket miatt alig lehet örvedetesebb s jobban az ifjúság olvasmányához illő tárgy Cato életénél. Ezen nevelési szempontra nézve egészen megegyezünk F. úrral s mindenki örömmel fogja üdvözölni szorgalmas értekezését.

Pedig nem csak nevelési, hanem tudományos célja is van a t. szerzőnek; de tudományos szempontból már nem mindenütt egyezhetünk meg könyvével, mely erre nézve kevésbé szerencsésnek látszik nekünk. Kiváltképp az első fejezetről, a melynek *„A források kritikai méltatása“* a címe, azt kell mondanunk, hogy jóllehet helyes a szándéka, nem sikerült a kivitele. Legelőször a felsorolt források rendét illetőleg a valódi történetírók s az egyébféle források pontos különböztetését nélkülöztük. Az utóbbiak között az első hely Cicero leveleit és beszédeit illeti meg, a mint ezt F. úr is mondja. Ezekon kívül Cæsar emlékiratai említendőek, a melyeket nem történelmi, hanem pártiratoknak kell tekintenünk. Cæsar irányában Hirtius is írt, a kit azonban csak a *Bellum*

Gallicum 8-ik könyvének, alig a Bellum Africanum, semmi esetre, a mint F. úr hiszi, a Bellum Civile szerzőjének tekinthetünk. Végre ide vonatkoznak a Cato halála után megjelent vitairatok. Továbbá ismeretes dolog, hogy a Cato életéről szóló igazi történetírók, a kiknek könyveit még most is olvashatjuk, sok idővel az események után éltek s azért csak annyiban becsesek, a mennyiben maguk az előbbi ú. n. primarius történetírók munkáit használták fel. Ennélfogva a ránk maradt történelmi források kritikai s amazok értékét valóban felvilágosító átnézetét csak akkor adhatjuk, ha az általuk felhasznált primarius írók szerint rendezzük, a mi a tudomány újabb eredményei után már lehetséges. Sajnáljuk, hogy ezen eredményeknek F. úr első fejezetében még csak nyoma sem mutatkozik. Livius neve az egész fejezetben egyszer sem fordul elő (egyszer a Livius epitoméja, 6. l., a hol sajtóhibából Cicero epitoméje); az ú. n. Liviusi hagyomány képviselői minden összefüggés nélkül soroltatnak fel. Plutarchos jelleme bírálásával egyetértünk, a mit egyéb írók általános jellemzéséről is mondhatunk. A Plutarchos előtt Cato életrajzával fellépett római írónak Fadius Gallus a neve, nem Fabius, a mint F. úr kétszer is írja.

A források méltatására, rövid történelmi bevezetés után, maga Cato életének elbeszélése következik, mely értelmesen a főmomentumok szerint fejezetekre van osztva. Itt Plutarchos szövege szolgál alapul s ez általában helyes, csak hogy pragmatikus történetírónak még több kritikai megjegyzést kell hozzáadni, mint a mennyi F. úrnál előfordul. Így pl. Cato afrikai utazásához a Plutarchosnál említett hét nap természeti s földrajzi viszonyok szerint határozottan kevés; Strabo harmincz napról beszél s ez a valószínű is (v. ö. Judeich, Cæsar im Orient 176. l.). Ilyen nehézséget hallgatással mellőz F. úr.

A görög szöveg paraphrazisát dicsérhetjük, csak kevés helyen nem szerencsés a fordítás, mint pl. 11. l.: '(Sulla palotája) akkor törvényszéki helyhez hasonlított', ebben észre nem vehető a görög író élessége s finomsága, a ki a Hadesbeli *ἄσβῶν χωρος*-ról beszél.

A 21-ik fejezetben a Cato halála után megjelent vitairatok szorgalmas tárgyalása következik; Cæsar Anti-Catójának, a mennyire ennek kevés töredékével lehetséges, szerencsés a helyreállítása; de természetes, hogy ebben nem lehet minden kétségtelen; így pl. a mi nézetünk szerint nem valószínű F. úrnak ezen véleménye (101. l.), hogy 'az Anti-Cato töredékének köszönhetjük bizonyára', a mit Plutarchos (Cato 10) Catónak Athenodoros bölcsész megnyerésére való büszkeségéről elbeszél, mert ez nem gúnyoló gáncsolásnak, hanem sokkal valószínűbben komoly dicséretnek tekintendő.

Az utolsó fejezetben Cato nyilvános és magán életének rövid s finom jellemzését olvassuk. Jó szolgálatot tehet még F. úr a tudo-

mánynak, ha azon szerepet, mely a későbbkori irodalomban, kiváltképp a római költészetben, jutott Cato személyének, egy további tanulmány tárgyává tenné. Néhány kezdete ilyen munkálatnak már a jelen munka utolsó lapjain található.

Külsőségeket illetőleg fel kell említenünk, hogy magyar könyvben nem illik az antik pénz értékét francia pénzzel magyarázni, valamint az sincs helyén, hogy a szerző római férfi életleírásában Plutarchossal talentumokat emlegettet.

Dr. ZIEHEN GYULA.

Leo Magister Anakreontikáihoz.

Leo Magister *) 2. számú Anakreontikonjának 5-ik és 6-ik sora Bergknél így hangzik:

*Ἄν' ἄρ' οὖν τοὺς στεφάνους πλέξατε πάντες
ὄργανόφωνον ἔπος μέλψατε κοῦροι.*

A codex Barberinusban *ἀμαροῦν τοὺς* áll. Nem vették pedig észre, hogy a kérdéses két vers Leo Magister ötödik költeményében (13., 14-ik sor) változatlanul ismét előfordul, kivéve, hogy az első elején *ἀμαρίαντους* áll, mit nyilván a mi helyünkön is fel kell venni a szövegbe a cod. Barb. *ἀμαροῦν τοὺς* olvasása helyébe.

Ugyancsak Leo Magister 3-ik költeményében is van egy romlott hely:

12. sor *εὐγενόφωνα μέλη δέχνησι ταῦτα.*

Bergk utal Leo Mag. 2. 18-ra, hol ugyanezen sor van *κυμβαλόφωνα*-val, és n. 12-re, hol szintén ezen sor van *παρθενόφωνα*-val. Azt hiszem közelebb járunk a hagyományozott olvasáshoz, ha «*εὐγενόφωνα*» helyébe a Leo Magisternél kétszer is előforduló «*ὄργανόφωνα*»-t tesszük.

Az 5-ik anakreontikon 61. sora is romlott. Bergknél így hangzik:

*Ξανθότριχος, ἀνθόπνους παῖς ἐφ' ἀνθή
τῶν χαριτοβλεφάρων ὡς ὑπερήροθης.*

Ámde Leo Magisternél a cucullium 4-ik szótagja mindig hosszú, az 5-ik pedig rendszeren rövid.

E két sorhoz igen hasonló Leo Magister 2-ik anakreontikonjának 47. és 48-ik sora:

*Ξανθόχυμος ροδόχρους παῖς ἀνεδείχθης,
τῶν χαριτοβλεφάρων ὡς ὑπερήροθης.*

Ezen összehasonlítás alapján az 5. 61-ben előforduló metrikai nehézséget, melyet Bergk is észrevett, elkerülhetjük, ha «*ἀνθόπνους*» helyett «*ροδόπνους*»-t (vagy épen *ροδόχρους*-t) olvasunk.

HITTRICH ÖDÖN,

*) Bergk, Poet. lyr. gr. IV.³ Appendix Anacreonteorum.

VEGYESEK.

— A Budapesti Philologiai Társaság f. é. márczius 1-én *felolvasó ülést* tartott, melynek tárgyai voltak:

1. *Dr. Hegedűs István*: Aeschylus Orestiója.

2. *Dr. Váli Béla*: A magyarországi szerb színművészet története.

A felolvasó gyűlést *választmányi zárt ülés* követte. Elnök: Ponori Thewrewk Emil. — Jegyző: Fináczy Ernő. — Jelen voltak: Csengeri János, Cserhalmi Samu, Fröhlich Róbert, Heinrich Gusztáv, Kassai Gusztáv, Maywald József, Pozder Károly.

1. A m. évi decz. 14-én és f. évi február 1-én tartott választmányi ülések jegyzőkönyvei hitelesítettnek.

2. Megválasztatnak (1888-tól számítva): *Elnök* ajánlatára Ft. Kapás Lajos Aurél, privigyei kath. gymn. tanár, volt rendkívüli tag, rendes tagnak, Wirth Gyula, nagybecskereki közs. főgymn. tanár, volt rk. tag, rendes tagnak; Kovács János, budapesti bölcsészethallgató rendk. tagnak; *Bartal Antal* ajánlatára Ft. Várkonyi Odilo, esztergomi kath. főgymn. tanár r. tagnak; *Dr. Heinrich Gusztáv* ajánlatára: Theisz Gyula, lőcsei áll. főreálisk. tanár r. tagnak, *Dr. Schack Béla*, pozsonyi keresk. akad. tanár, volt rk. tag, r. tagnak, Janda Gy. Bernardin, benedekrendi tud. egyet. hallgató r. tagnak, Gärtner Henrik, nagyváradai áll. főreálisk. tanár, volt rk. tag, r. tagnak, Sebestyén Gyula, budapesti bölcsészethallgató, rk. tagnak, Rupp Kornél, premontrei rendű hittud. hallgató rk. tagnak; *Dr. Abel Jenő* ajánlatára: Ft. Gyárfás István, nagyszombati kath. főgymn. tanár r. tagnak; *Dr. Hegedűs István* ajánlatára: Révész Ferencz Cyrill, Schöffler Leo István, Szadilek János, Borcsa Mihály, Molnár József, Mácska Lajos, Horváth József, Boross Antal, Szalay Gyula, Győn Gyula, Szinger Kornél, Kiss István, Simsay Lajos, Simon Géza, Szócs Géza, Somogyi István, Rafain Jakab, Mondik Pál, Incze István, Bálinth György kolozsvári tud. egyet. hallgatók rk. tagoknak; *Dr. Cserép József* ajánlatára: Garnesevits Lajos, Ft. Bolla Lajos, Ft. Fekete Fidel és Friml Aladár (eddig rk. tag), sátoralja-ujhelyi kath. gymn. tanárok r. tagoknak; *Cserhalmi Samu* ajánlatára: Horváth József, marosvásárhelyi ev. ref. főgymn. tanár r. tagnak; *Weiss Rezső* ajánlatára: Szlávnits György bpesti bölcsészethallgató rk. tagnak. — Az újonnan választott tagok száma 12 rendes és 20 rendkívüli, s ezzel a rendes tagok száma 282, a rendkívülieké 58, összesen 340.

3. Cserhalmi Samu pénztárnok jelenti, hogy a társaság bevétele 1887. decz. 10-től 1888. márcz. 5-ig 1010 frt. 40 kr., kiadás 854 frt. 82 kr. Atvitel 155 frt. 62 kr.

4. Heinrich Gusztáv indítványára a választmány elhatározza, hogy a Közlöny számára az évi könyvészeti összeállítás elkészültének határidejéül januárius hó vége tűzetik ki, és hogy az összeállítás szerkesztője e határozat értelmében munkáját a mondott határidőre okvetlenül beszolgáltatni tartozik, ellenkező esetben az többé fel nem vétetik a folyóiratba.

5. Elnök indítványára a választmány Abel Jenő egyetemi tanár és választmányi tag családjában bekövetkezett haláleset fölött érzett őszinte részvétének jegyzőkönyvileg ad kifejezést és megbízza a jegyzőt, hogy a jegyzőkönyvi kivonatot a nevezettnek megküldje.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÉVLAJPAJAINAK

legutóbb megjelent kötetei:

XV. kötet. Szilágyi István: Gróf Teleki József verseiből. Hegedűs István: Euripides és Goethe «Iphigeniá»-ja. Dux Adolf: Kisfaludy Károly levele Csapó Dánielhez. Csiky Gergely: Az angol «Bánk-bún.» Csiky Gergely: Mukányi (Székfoglaló.) Bachat Dániel: Szládkovics András «Detvan» című költeményéről (Székfoglaló.) Győry Vilmos: Székács József emlékezete. Lévay József: A műszak bosszúja. Abonyi Lajos: Az újjas máudli. Arany János: Éjjeli párba. Ara 3 frt.

XVI. kötet. Szabó István: Christodoros «Kép- és szoboresarnoka.» Imre Sándor: A dal nyelvéről. (Székfoglaló.) Tóth Lőrincz: Ötven epigramm, xénia s életkép. Győry Vilmos: Virgin «Szényi»-jének ismertetése. Dr. Heinrich Gusztáv: Fanni «hagyományai»-nak eredetéről. Rákosi Jenő: Toldy István emléke. Szász Károly: Gondolj reám, ha nem leszek. Gróf Szécesen Antal: Kisfaludy Sándor. Gyulai Pál: Szilágyi és Hajmási. Ara 2 frt.

XVII. kötet. Kont Ignác: Euripides, korrajz. Győry Vilmos: Calderon emlékezete. Szász Károly: Oda Calderonhoz. Sturm Albert: A Nibelungok Buda halálában. (Székfoglaló.) Tóth Sándor: Erdélyi szász népepika. Balladák: 1. A három vár és a három hercegleány. 2. Három leány. 3. Leány-néző. 4. Aragyilkos. 5. Gonosz napa. 6. Molnár Jankó. Regeképek és románczok: 7. A megmérgezett fiúról. 8. Az éhes gyermek. 9. Temetőn. 10. A kedves sirja. 11. Az árva dala. Vig elbeszélések: 12. A pap a pinczében. 13. A választatás. 14. Kötél és napa. 15. A paraszt és szolgálja. 16. Lakodalom. Vadnai Károly: Tóth Kálmán emlékezete. Szász Károly: Bálban. Bereczik Árpád: A fehér róka. Ifj. Ábrányi Kornél: Dajkamese. Ágai Adolf: Magyar női típusok. Radó Antal: Byron Larája. (Jutahnazott műfordítás.) Fiók Károly: Firdüsi Szohrábja. (Megdicsért műfordítás.) Ara 3 frt.

XVIII. kötet. Sturm Albert: Dux Adolf emlékezete. Mikszáth Kálmán: A brézói ludak. (Székfoglaló.) Kisfaludy Sándor naplója. Endrődi Sándor: A homályban. (Székfoglaló.) Bartalus István: A népdalok egyetemes gyűjteményének folytatása. Szabó István: Szemelvények a görög anthológiából. Ponori Thewrek Emil: A Vergiliusnak tulajdonított kisebb költemények. 1. Füves gombóc. 2. Csaplárné. Szász Károly: Lukács Móríc emlékezete. Dalmady Győző: Elégiák. 1. Ismerős táj. 2. Egykor és most. Zichy Antal: Zichy Károlyné született Seilern Crescentia grófné megjegyzései a Hitelre. Baksay Sándor: Babet. Ara 2 frt 50 kr

XIX. kötet. Heinrich Gusztáv: A műfordítás elméletéhez. (Székfoglaló.) Tóth Lőrincz: Emlékezés Szemere Miklósrá. Tóth Lőrincz: Mailáth Györgyről. Markovics Sándor: Mordvin dalok. Gyulai Pál: Arany János emlékezete. Lévay József: Arany János emlékezete. (Óda.) Paulay Ede: Dramairodalom a nemzeti színház megnyitása óta. (Székfoglaló.) Dr. Szinnyei József: A finn irodalom története. Bartók Lajos: Barangolás. (Székfoglaló.) Beöthy Zsolt: Greguss Ágost emlékezete. Szász Béla: A halottak törvényszéke. Mikszáth Kálmán: A becsületbiróság előtt. Gyulai Pál: Gyümölcsösben. Ara 3 frt.

XX. kötet. Henszlmann Imre: A képzőművészetek fejlődése. Márki Sándor: Monaci krónikája Kis Károly megöletéséről. Vargha Gyula: Műfordítások Schiller költeményeiből. (Székfoglaló.) Vadnai Károly: Az örök láng. Szász Károly: Egy pereznyi csönd. Keleti Gusztáv: Monumentális festészetünkről. Szűts Miklós: Emlékbeszéd egy korán elhunyt ifjú felett. (Jutalmazott pályamunka.) Babics Kálmán: Emlékbeszéd egy korán elhunyt ifjú felett. (Megdicsért pályamunka.) Ara 2 frt.

Ezen, valamint az előbb megjelent kötetek (az első, már végleg elfogyott kötet kivételével) kaphatók a Franklin-Társulatnál valamint minden könyvkereskedésben.

Hivatalos nyugtázás.

Az »Egyetemes Philologiai Közlöny« f. évfolyamának III. füzetében közölt nyugtázás kelte, azaz 1888. évi február hó 20-dika óta a mai napig teljesített befizetésekről.

A) Tagdíjfizetések.

1. Rendes tagok. 1886: Himpfner Béla, Jászberény. — Szilasi Móricz, Budapest. — **1887:** Ambrus Mór, Losonc. — Dr. Halász Ignác, Székes-Fehérvár. — Dr. Hoffmann Frigyes, Brassó. — Kempf József, Budapest. — Kosztká Viktor, Kassa. — Dr. Radó Antal Budapest, 1 frtot. — Récei A. Viktor, Győr-Szt.-Márton. — Schuber Mátyás, Rozsnyó. — Szkunzevics Kornél, Arad. — Wigand János, Puncsova. — **1888:** Beksits Ignác, Kaposvár. — Beöthy Zsolt, Budapest, 2 frtot. — Bolla Lajos, Sátoralja-Ujhely. — Bartal Antal, Budapest. — Dr. Cserép József, Sátoralja-Ujhely. — Dévay József, Budapest. — Drajkó Béla, Budapest. — Füredi János, Budapest. — Fekete Fidél, Sátoralja-Ujhely, I. félfévre. — Gurnesevits Lajos, Sátoralja-Ujhely, I. félfévre. — Holczinger Imre, Veszprém. — Hehelein Károly, Szatmár. — Hajnal Imre, Szeged. — Istvánffy Pál, Kassa. — Király Pál, Budapest. — Kocsner József, Besztercebánya. — Lászlófy Kamill, Győr. — Marusák Pál, Sopron, 4 frtot. — Mérei Kálmán, Esztergom. — Németh Regináld, Esztergom. — Nikolics Ignác, Budapest. — Dr. Némethy Géza, Berlin. — Petrovich Ferencz, Nagyvárad. — Pap Ev. János, Budapest. — Pác Sándor, Kassa. — Dr. Pozder Károly. — Randweg Mihály, Vác. — Réti Ferencz, Budapest. — Dr. Radó Antal, Budapest. — Szabó Elek, Budapest. — Spitkó Lajos, Besztercebánya. — Székely Ferencz, Nagyvárad. — Samu Ferencz, Győr. — P. Thewrewk Emil. — Dr. Váczy János, Budapest. — Várkonyi Endre, Szeged. — Várkonyi Odilo, Esztergom. — Dr. Wargha Samu, Esztergom. — Zanathy Bódog.

2. Rendkívüli tag. 1884: Friml Aladár, S.-A.-Ujhely. — **1885:** Friml Aladár, S.-A.-Ujhely, 2 forintot. — Lenkei Henrik, Pozsony, II. félfévre. — **1886:** Gärtner Henrik, Nagyvárad, 1 frtot. — Lenkei Henrik, Pozsony. — **1887:** Gärtner Henrik, Nagyvárad, 2 frtot. — Kapás L. Aurél, Privigye. — Dr. Kuzsinszky Bálint, Budapest. — Lenkei Henrik, Pozsony, 50 krt. — Vietorisz József, Budapest. — **1888:** Szlávnits György, Budapest. — Solymossy Sándor, Budapest. — Szalay Gyula, Kolozsvár. — Weiss Rezső, Budapest.

3. Oklevélért: Pác Sándor. — Kapás Aurél. — Istvánffy Pál. — Várkonyi Odilo. — Máthé György. — Mérei Kálmán. — Dr. Takács Sándor. — Dr. Szigetvári Iván. — Dr. Zoltvány Irén. — Kalmár Elek. — Dévay József. — Németh Regináld. — Dr. Radinovics Iván.

B) Előfizetések.

1888-ra: Ifj. Berger Sámuel, Nagyvárad. — Budapesti mintagymnasium. — Frankl István, Újvidék. — Kiskunhalasi ref. főgymn. könyvtár. — Lőesei kir. kath. főgymn. igazgatóság. — Lampel-féle könyvkereskedés, Budapest. — Reich Aladár, Baja, I. félfévre. — Szakács Mózes, Székelyudvarhely. — Szakoleznai gymn. igazgatóság. — Szatmári kir. főgymn. igazgatóság. — Szamosújvári örm. kath. gymn. — Trsztenai kir. kath. gymnasium.

Kelt Budapesten, 1888. ápril 18-án.

Cserhalmi Samu,

a Budapesti Philologiai Társ. pénztárnoka.